

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER XXVIII

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

VIII BINDS 2. AARGANG

1934

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN - KØBENHAVN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER XXVIII

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

VIII BINDS 2. AARGANG

1934

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN - KØBENHAVN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

INDHOLD

	Side
Fru Fanny Fang , Roskilde: HANDELSMAND OG SLAGTER, I 5 (Forord S. 5 — Minder fra Barndommen 7 — Lidt Familiehistorie 19 — Forældrehjemmet 26 — Omkring Konfirmationen 30 — Min Faders Samlesteder og Kørsler 35 — København — Gammeltorv og Trommesalen 45 — I Slagterlære 54 — Blodpølser og Skævebad 66 — Rejser til Hamborg 72 — Kroerne 76 — (afsluttes i Aarbog 1935).	
Førstelærer, Redaktør Bent Rasmussen , Tranebjerg: SOGNE-DEGNEN SIMON KOKANDSKY	89
Kommunelærer Chr. Birkeland , Kalundborg: LAURIDS OLUFSEN KOK	98
Fabrikant C. A. Brostrøm , Kalundborg: OM VILH. BECK ...	110
Mag. art. Victor Hermansen : TRÆK AF KALUNDBORGS HISTORIE I MIDDELALDEREN	119
Doc., Dr. phil. C. Elling : LERCHENBORG OG DEN VEST-SJÆLLANDSKE ROKOKO	137
Postpakkemester Niels Jensen , Jyderup: FRA DILIGENCENS SIDSTE DAGE	162
Redaktør AUG. F. Schmidt , Brabrand: FRA DEN GAMLE LANDSBY	188
Kommunelærer K. J. Højberg , Kalundborg: DET 11. DANSKE HJEMSTAVNSSTÆVNE I KALUNDBORG OG OMEGN	209
Bøger	212
Kmhr., Greve Aage Brockenhuus-Schack †	215
Historisk Samfund i 1933	216
Regnskabet for 1933	219

Eftertryk af Aarbogens Afhandlinger eller større Udtog deraf
forbydes.

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

Kredslæge **J. S. Møller**, Kalundborg, Formand; Højskoleforst. **Povl Hansen**, Vallekilde, Næstformand; Kommunelærer **Albert Thomsen**, Holbæk, Sekretær og Kasserer; Forstander **J. Nylev**, Uby; Højskolelærer **Jens Peter Jensen**, Høng; Læge **E. Tulinius**, Snertinge; Forstanderinde Frk. **Signe Wiggers Hansen**, Holbæk, Leder af Aarbogsekspeditionen; Forpagter **F. Lunn**, Knabstrup; Hospitalsforvalter **C. Mørch**, Nykøbing S.

Aarbogens Redaktionsudvalg: **J. S. Møller**, **Povl Hansen**, **J. Nylev**, **J. P. Jensen** og **Albert Thomsen** (Formand).

TILLIDSMÆND

som godhedsfuldt har lovet hver i sin Kreds at varetage Historisk Samfunds Interesser:

Jyderup: Kaptajn Dræby.

Ruds Vedby: Dr. Madsen.

Gislinge: Gartner Grodal.

Kundby: Gaardejer Jacob Madsen.

Forsinge: Gdr. H. Laur. Hansen.

Føllenslev: Gaardejer Vilh. Larsen.

Vørslev: Murermester Thorv. Jacobsen.

Eskebjerg: Proprietær Thorning.

Tømmerup: Tømmerm. Hans Olsen.

Aarby: Lærer J. Nielsen.

Stenstrup: Gaardejer Engelbr. Nielsen.

Gudmindrup: Gaardejer Jac. Jacobsen.

Tølløse: Postbud Nielsen.

Sæby: Købmand Justesen.

Gørlev: Kasserer Møller.

Reerslev: Lærer Hansen.

Kallerup: Frk. Bodil M. Jørgensen.

Asnæs: Skomagern. Karl Madsen, Høve.

Svinninge: Gaardejer Peder Olsen, Birkholm.

Buerup: Lærer Hilarius Nielsen.

Faarevejle: Biavler P. Olsen, »Fjordvang«.

Mørkøv: Malermester Johs. Nielsen Mørkøv.

Tranebjerg: Førstelærer, Red. Bent Rasmussen.

HANDELSMAND OG SLAGTER

Af Fanny Fang.

De foreliggende Erindringer er hovedsagelig kommet frem for Stoffets Skyld og ikke for at give et Billede af min Fader, fhv. Slagtermester og Kreaturhandler Rasmus Frederiksen i Roskilde. Det Indtryk, man faar af ham gennem hans Meddelelser, er, som Skildring af ham og hans Personlighed, meget mangelfuldt, det afspejler ham nærmest, som han var i Forhold til sit Arbejde og til de Ting, han fortæller om. Naar der alligevel er medtaget en Del personlige Træk fra Barndommen og Ungdommen samt nogle Familieerindringer, er det for at give et Indtryk af det Milieu, han har levet i, og for at Læseren kan faa den rette Baggrund for Meddelelserne og de datidige Forhold.

Det har været min Opgave at gengive Stoffet saa vidt mulig som min Fader har fortalt det eller kunde have fortalt det, og jeg har derfor gjort mig Umage for hverken at udpensle eller besmykke det fortalte. Ved at anvende den fortællende Jegform haaber jeg tillige at have faaet Udtryk og Vendinger frem i den Oprindelighed, som de bør fremkomme i. om de skal være et ægte Udtryk for Fortælleren og deres Tid. Thi alt, hvad min Fader og hans samtidige har levet og virket, er noget forbigaengent, der ikke mere vender tilbage.

Tillige formoder jeg, at det er første Gang, en Mand af min Faders Beskæftigelse faar Anledning til at fortælle om en Virksomhed, som vel de færreste har noget Begreb om, ja, som maaske endog nogle betragter som en »foragtelig« Virksomhed, værende uden Interesse. Det skal dog straks indrømmes, at min Fader kun delvis har været Typen paa sin Stand, hvor han vel aldrig har følt sig helt hjemme, ej heller søgt Selskab, men saa meget mere tør man tillægge hans Fortælling nogen Betydning. Næppe nogen anden af hans Standsfæller vilde have været i Stand til at skildre eller overse, hvad der er foregaaet i den Periode af Handelens Historie, som Fortællingen, præget af hans personlige Oplevelser, fører os igennem.

Bogen bringer tillige Meddelelser om Familiens mere end hundredeaarige Ophold i Roskilde, og der er medtaget en Skildring af Livet og Arbejdet i Forældrehjemmet, af dets Udstyr og Indretning, da det maa antages at have været Typpen paa et Borgerhjem og det Liv, der levedes i dem. Der fortælles om Mennesker og Forhold fra de Steder, hvor min Fader har tilbragt sit Liv, fra Roskilde, hvor han er født og har haft Bopæl al sin Tid, fra København, Hamborg og øvrigt fra det Opland mellem Holbæk, Kalundborg og Sorø, hvor han færdedes gennem 60 Aar.

De fleste af de Enkeltheder, Fortællingen bestaar af, skaber hver for sig et Billede af Forhold, som, saa vidt jeg ved, ikke før har været belyst, f. Eks. Slagtning som Haandværk, og særlig Livet paa Københavns gamle Kvægtorv, »Trommesalen«. Lammedrifterne ad Landevejene har næppe heller tidligere været skildrede af en, der selv har oplevet dem. Det er tillige lykkedes mig at træffe nogle af de Mænd, som i deres Barndom har drevet med Lam for min Bedstefader og min Fader. Deres Fortællinger om Drifterne ad Landevejene er medtaget i et Kapitel midt inde i Bogen.

Skønt det falder noget udenfor Rammen at lade andre end min Fader fortælle, er der for Indholdets Skyld set bort herfra. De paagældende Mænds Fortælling supplerer min Faders Meddelelser, saaledes at Billedet af Lammedrifterne bliver mere helt. Min Fader har jo aldrig selv været med ved Drivningen. Fælles for de fire nu ca. 70-aarige Mænd er det, at de mindes deres Driverdage som en Oplevelse og regner dem for at høre med til deres bedste Barndomsminder.

Ligeledes har jeg medtaget adskillige udførligere Oplysninger til Kapitlet om Slagtning meddelt af ældre Mænd af Haandværket.

Det er muligt, at der hist og her er indløbet smaa Unøjagtigheder, som det har været vanskeligt for mig at faa rettet. Jeg har dog, saa vidt det var gørligt, ad anden Vej forsøgt at faa Meddelelsernes Rigtighed bekræftet. Kun er det med Hensyn til de populære Haandværksudtryk ikke lykkedes mig at finde nogen sikker Form for Bogstaveringen, muligvis har de ikke før været trykt.

Erindringerne er samlet i Aarene 1926—28. Min Fader afgik ved Døden den 20. Juni 1929.

FANNY FANG.

MINDER FRA BARNDOMMEN

Den eneste af sine Børns Fødselsdage, min Fader kunde huske og altid erindrede, var hans ældste Søns, den faldt nemlig paa Skiftedagen, den 1. November. »Den ny Karl«, der den Dato 1850 kom til Gaarden, var mig, og mine Forældre, Slagtermester Fritz Frederiksen og Hustru Caroline i Roskilde, gav mig i Daaben Navnet Rasmus efter min afdøde Farfar.

Et af mine tidligste Barndoms minder, vel lidt ubetydeligt, gaar tilbage til seksaars Alderen, hvor jeg blev inviteret til Børnebal i »Hotel Frederiksstad«, senere Landmandshotellet. Værten kaldtes Jyde-Petersen og var Fader til afdøde Sagfører N. C. P. Petersen og til Carl A. E. Petersen i Roskilde. Jeg maa have været meget fin om Fødderne, for jeg husker, jeg blev baaret op til Ballet og havde desuden hvide Uldstrømper trukket paa uden paa Skoene. — Syv Aar gammel fik jeg Hjernebetændelse, og mine Forældre var nær ved at miste mig, men efter Raad af gamle Doktor Schiøtz gav man mig et hedt Bad, som sagdes at have reddet mit Liv.

Allerede som 6-aarig blev jeg sat i Skole hos Line Lindholm, som havde en Skole for Smaadrenge og Pensionat gennem mange Aar for Latinskoledrenge. Hun boede i min Skoletid først i Algade Nr. 46 i det næstsidste Sted før Hestetorvet og senere i Løjtveds Gaard i Skomagergade 24. I Skolen havde hun en Lærerinde og en Seminarist, der hed Rathje, til Hjælp ved Undervisningen, og jeg husker tydelig den første Undervisningstime. Til de to nyankomne, en Doktorsøn, der hed Alexander Eriksen,

og saa mig, blev der kastet en stor Pose fyldt med Bukseknapper og Knapper af alle Slags hen, og ved at sidde og lege med disse Knapper lærte vi efterhaanden at tælle. — Min Fader havde ogsaa gaaet i en privat Drengeskole, Læreren hed Peter Sandal, men jeg ved ikke af, at Fader blev overflyttet til Latinskolen, som vi Børn blev, jeg for mit Vedkommende efter Sommerferien i August 1860, da jeg var knapt 10 Aar gammel.

Mine Forældre havde i mine Drengaar Omgang med flere Familier, i hvis Hjem man holdt mindre Aftenselskaber i al Tarvelighed. Gilderne holdtes skiftevis hos Familierne, og jeg fik som den ældste hjemme som Regel Lov til at komme med til dem. — Jeg var seks Aar ældre end den næstældste Søn, Carl. Mine to andre Brødre, Emil og Peter, blev først født henholdsvis 1858 og 1860. — Omgangskredsen bestod af min Farbroder, Lysestøber Peter Frederiksen og hans Kone, Rasmine, Vognmand Bertel Hansen, Algade Nr. 10, hans Kone og deres Søn, Peter, der var Glarmester. Endvidere af Bertel Hansens Broder, Vognmand Hans Hansen, boende i Olsgade, og hans Kone, Regine, født Krugh, samt af endnu en tredie Broder, der alle var min Moders Fætre, Malermester Mads Hansen. Han var Ungkarl og ejede Stedet Algade Nr. 22.

Til Kredsen hørte ogsaa af og til Vognmand Lorentzen, hvis Kone var Søster til min Tante, Rasmine. En tredie Søster var Krokonen i Lindenberg, Madam Bendixen, og alle tre var Døtre af en Gæstgiver Rasmussen fra Gardergaarden paa Vestergade i København. En Søn af Lorentzen, Lorentz, som gik i Latinskolen, var ogsaa ofte med til Selskaberne, han blev senere en kendt Læge i Aalborg. — Undertiden kom min Moder ogsaa til Kaffeselskab, bl. a. hos Murermester Bruuns, hvor jeg ogsaa var med. Bruuns havde et Par smukke Døtre, hvoraf særlig den ene havde en dejlig Sangstemme og var ansat ved Operaen paa Det kongelige Teater. Familien boede i det store Hjørnested paa Hestetorvet, nu Afholdshotellet, som Bruun havde bygget.

Hos Bruuns Broder, Slagter Jens Bruun, som boede i Skomagergade Nr. 30, var mine Forældre engang indbudt til Konfirmation. Under Spisningen skete det Uheld, at Bordet skiltes ad i Midten, hvorved Maden og al Opdækningen forsvandt, og Damerne fik deres Silkekjoler ødelagt. — Slagter Bruuns havde ogsaa en køn Datter, en stor, brunøjet Pige, og begge Brødrene var sikkert af spansk Afstamning fra den Tid, Spaniolerne 1808 laa i Roskilde. Jeg husker ganske tydelig Slagter Bruun, for helt fra jeg var lille Dreng, har jeg staaet og stirret paa ham, naar han med et raskt: »Naa, hvordan gaar det, Madam«, kom indenfor for at hilse paa mine Forældre. Han tog altid fat i en Stoleryg, stod lidt og drejede Stolen frem og tilbage og endte saa med at sætte sig overskrævs paa den og lade Armene hvile paa Stoleryggen foran sig. Jeg tror ikke, han kunde sidde anderledes paa en Stol.

Selskabeligheden formede sig nogenlunde ens hos de nævnte Familier. Sædvanlig bestod Retterne af Skildpadde eller Fedekalvesteg med Kartofler, af Smør og Ost og bagefter af en Rombudding eller Marvbudding. Særlig den sidstnævnte var en yndet Ret; min Fader kunde endnu højt op i Aarene omtale denne Ret, han havde faaet i sit Barndomshjem, og udbryde: »Nej, min salig Moder hun kunde lave en Marvbudding!« Saa det maa vel have været noget særlig godt.

Til Maden drak man en Slags Punsch eller afbrændt Rødvind, og Tillavningen af denne foregik altid med megen Højtidelighed. Hvor dygtig end Husmoderen var i det Hus, hvor Gildet holdtes, kunde Afbrændingen af Rødvinden dog aldrig foregaa, uden at hun bad en af de fremmede Damer med ud i Køkkenet og assistere sig, mens den foregik. Den, der blev anmodet, følte det som noget af en Æres-sag. Henvendelsen skete altid i stille Fortrolighed, blev modtaget med et velvilligt Smil, og vedkommende følte sig ligesom »betruet« ved, at hun saadan »blev hentet«. Vinen stod i en Kobberkedel paa Komfuret, og hele »Til-

lavningen« bestod kun i, at man med en Fidibus stak Ild paa den varme Vædske, hvorved Spritten brændte af med blaa Flammer.

Underholdningen ved Selskaberne bestod mest af Whistspil eller ogsaa af Sang og Deklamation. Min Moder havde en køn Sangstemme, og i Fællesskab underholdt man sig med Fædrelandssange og andre Smaasange: »Se, den lille Gaasepige«, »Det gamle Træ, o, lad det staa«, Komedieviser og lignende. Min Fader kunde en Del Digte udenad, skæmtende og alvorlige, som han deklamerende gav til bedste. Jeg husker saaledes Slutningen af Chr. Winthers »Ved Toldboden steg en Matros i Land«:

Saa talte han og lagde sig træt,
de troede, han faldt i Tanker;
da var han død, — hans Død var let,
hans Hoved laa paa et Anker.

Mest husker jeg den Stilhed, der blev i Selskabet, naar Digtet var til Ende. Min Fader fremsagde disse Smaating saa jævnt og naturligt, men alligevel saadan, at man lyttede til ham. Han var i det hele taget en noget alvorlig og strengt retskaffen Mand, og baade han og min Moder var uhyre virksomme og ihærdige. Min Fader var en lille, køn Mand, i sin Ungdom med brune Øjne og mørkt, let bølget Haar, og min Moder var ogsaa køn, spinkel med fine Ansigtstræk, blaa Øjne og et stort, lyst Haar. Det var ikke fri for, at jeg var lidt stolt af mine Forældre, naar de fint pyntede deltog i Foreningsselskabeligheden i Byen eller i Fugleskydningsfesten i Boserup Skov. Jeg har som Dreng staaet og set dem komme Arm i Arm op ad Trappen en Sommerdag derude, Fader iført Livkjole og høj Hat og Moder i sort Silkekjole, højkrødt Sjal og gul Florentinerhat med Baand. Ved saadanne Lejligheder havde min Fader for Vane at ranke sig særlig, og mange Aar efter kunde han endnu som gammel Mand staa foran Moders Billede og udbryde: »Ja, Line har været en køn Kone og en flittig Kone.«

Ved Selskaberne gik det altid flottest til hos min Onkel, Lystestøberen, i daglig Tale kaldte vi ham »Støveren«, og hans Kone forstod ogsaa at lave den bedste Mad. Baade hun og hendes Søstre var meget dygtige Koner paa Madlavningens Omraade. Min Tante Rasmine var en stille, mild Kone, men af et sørgmodigt Væsen, og ofte gik hun og græd. Jeg husker, at min Moder saa sagde: »Ja, Ras-

Olsgade Nr. 6.

mine hun græder, fordi hun ikke fik Poul.« Poul var Søn af en Vognmand, Hans Poulsen, som boede paa Hestetorvet, og han er rimeligvis ligesom min Onkel kommet i hendes Faders Gæstgiveri i København. Hvad hun selv har villet, har der vel ikke været Tvivl om, men Forældrene har afgjort Valget og anset Peter Frederiksen for paa det Tidspunkt at være et bedre Parti end Vognmandens Poul.

Madam Regine Hansen, som ligesom de fleste af Damerne, undtagen min Moder, endnu gik med Kappe, var

noget nøjeregnende i sin Husholdning. Familiernes kvindelige Medlemmer og Børnene kom paa Fødselsdage til Chokoladegilder hos hverandre, og jeg husker endnu tydelig den Chokolade, som ved Madam Regines Fødselsdagsgilder blev tildelt os Børn, der var sendt op i Sovekammeret for at lege. Naar de voksne havde drukket, blev den tiloversblevne Sjat spædt op med Mælk og Kanden omhyggelig skyllet af, det var, hvad vi fik. — Min Moder derimod var bekendt for sin udmærket gode Chokolade, og altid lod hun hente fine Conditorkager til den inde hos Conditor Pozzi.

Hos Madam Bertel Hansen gik det i hvert Fald til daglig heller ikke for flot til. Det var hende, der satte sig en Ære i sidst paa Ugen at kunne sige til min Fader: »Her kan du se, Fritz, her har jeg endnu et Stykke af Stegen, du solgte mig sidste Lørdag.« Hun havde gerne faaet et Stykke Højreb, men da det kun var hendes eneste Søn, Peter, — hun var ret tidlig blevet Enke — der fik den fintskaarne Steg som Paalæg i Ugens Løb, og de andre ingenting fik, kunde Stegen paa den sparsommelige Maade jo nok holde. Men ellers var hun for Resten ogsaa dygtig. Hun forstod at stege en Kalvekølle, saa den var baade god og saftig, selv om den vejede sine 25 Pund.

— — —

Da jeg var en 11—12 Aar, fik jeg Lov til at gøre min første Rejse paa egen Haand til Næstved. Med Jernbanen gik det til Ringsted, hvorfra man saa kørte med Diligence over Herlufmagle Kro for at komme til Næstved. Diligencer var der alle Vegne. Min Morfader, Hans Nielsen, ogsaa kaldet Niels Post, havde saaledes daglig kørt Kugleposten fra Roskilde til København paa $2\frac{3}{4}$ Time. Den udgik fra Postgaarden i Skomagergade, mens han selv havde Bopæl paa Hjørnet af Ålgade, nu Nr. 2, i en Ejendom, der laa paa den nuværendes Plads. Min Moders Forældre døde tidlig, saa dem har jeg aldrig set. Men min Moders Søster Dorthea var ogsaa gift med en Post-

kører, Jacob Nielsen i Holbæk. Han kørte daglig mellem Holbæk og Roskilde.

I Næstved besøgte jeg min Onkel og Tante, Bager Majland og Elsebet, min Moders Søster, min Onkel, Melhandler Ross, og endnu en Onkel, Møllejejer Niels Nielsen, min Moders Broder. Jeg boede hos Tante Elsebet, som i min Mund gik under Navnet Tante Glatnak, ligesom min Onkel fik Tilnavnet Onkel Haartop. De var barnløse, og da min Tante var meget proper og sirlig, var der fint, poleret og hvidskuret alle Steder. Hun vogtede godt paa, at jeg ikke grisede mere til end nødvendigt, og naar vi sad til Bords, lettede hun et Hjørne af Dugen op, kiggede ned og spurgte venligt: »Lille Rasmus har vel ikke Benene paa Bordet?« Dermed hentydede hun til Løvefoden paa Mahognibordet; hun vilde dog sikre sig, at jeg ikke skrabede den alt for meget. Men der var ellers rart at være hos dem, og hos de andre Onkler var der jævnaldrende Fætre, som jeg turede sammen med til Herlufsholm og ellers rundt i Byen, hvor Dragonerne gav Stof nok til vor Drengunderholdning.

I Sommerferien plejede jeg ellers at besøge min Faster Caroline, der var gift med Kromanden Petersen i Ousted Kro. Min Faster var en meget lille Kone, hun var nærmest smuk og gik altid, trods sine unge Aar, med Kappe. Hun var i det hele taget lidt fin paa det og ikke saa lidt fordringsfuld i Hjemmet. Derude var der otte Børn, fire Sønner og fire Døtre, saa der var Legekammerater nok, men det var særlig Sønnen Anton Petersen, som senere gennem mange Aar var Købmand i Roskilde, som jeg morede mig sammen med. Han havde nemlig et Køretøj forspændt med Gedebukke, som vi satte Fart i hen ad Landevejen og kørte ned i Bondeskoven med, og det usædvanlige Forspand var nok til at lokke mig til Ousted.

— — —

Mine Forældre satte mig, som fortalt, knapt ti Aar gammel i Latinskolen, og der gik jeg i fire Aar og »ind-

sugede Visdom«. Alle Klasser var den Gang »studerende«, saa der var ikke, som senere, noget Valg mellem forskellige Retninger. Vor Rektor var Elberling, men ham mindes jeg ikke særlig, derimod mindes jeg tydelig adskillige af vore Læreres store Middelmaadighed. Den eneste Lærer, der duede noget og lærte os noget, var Overlærer Fritsche, som senere blev Rektor i Ribe. Han var streng mod os og gav os regulære »Øretæver«, men det Tysk, han lærte os, det sad fast. Havde vi blot haft nogle flere Lærere af hans Slags, men ingen af de andre kunde komme op paa Siden af ham.

Som hans Modsætning vil jeg nævne Adjunkt Peter Dohn, som i allerhøjeste Grad var vor Syndebuk, ja, jeg kan godt sige, at vi ubarmhertige Drengene gjorde, hvad vi kunde for at lægge den arme Mand i Graven. Vi havde ham i Fransk, som vi selvfølgelig ikke fik lært noget af, for hver eneste Time hengik med alle Slags Drillerier og Paafund af os Drengene. Han havde til Eksempel en Sommerferie været paa en Rejse sammen med en anden Lærer, og efter denne Tur maatte han holde for. Gang paa Gang opfordrede vi ham til at fortælle om sin Rejse, men i Virkeligheden naaede han aldrig længere end til Begyndelsen. For næppe havde han faaet sagt den første Sætning: »Ja, ser I, Børn, først rejste vi jo fra Roskilde og til ...«, før vi Drengene i Kor raabte: »Jamen, Hr. Dohn, det har De fortalt os«, og iøvrigt med Spektakel af forskellig Art umuliggjorde ham at fortælle videre. Han stod stille og pillede sig paa en Smule Vorte, han havde paa Hagen, og sagde endelig, naar han kunde faa Lov: »Ja, naar I ikke vil være rolige, Børn, saa kan jeg ikke fortælle Jer mere.«

En anden Lærer, Overlærer Hundrup, som vi havde i Latin, bankede os rigtig grundigt i Hænderne med et Spanskrør, hvilket kaldtes at faa »Haandtager«. Christian Hansen, som boede paa Palæet, havde vi i Regning, og hans Broder, den senere Stiftsskriver, Martin Hansen, ogsaa kaldet »Pind«, var Historielærer.

En meget yndet Lærer var Adjunkt Holm. Han havde været paa Færøerne og var stærkt interesseret i færøske Forhold, hvorfor han gjorde sit til at vække vor Interesse for det samme. Blandt andet kunde vi gennem ham ret billigt købe en nydelig Bog om Øerne, som ogsaa jeg fik mig, men den er desværre i Aarenes Løb blevet borte for mig. I min Skoletid udkom Saxo's Danmarkskrønike i Hæfter som Subskription, den subskriberede jeg paa, og den har jeg da endnu.

Adjunkt Scharling havde vi »kun« i Religion og Salmever, og det lærte vi aldrig en Smule af. Heller ikke vor Sangundervisning blev der gjort noget ud af, vi havde jo nok gamle Kantor Søren Hartmann, »Onkel«, som han kaldtes, til Lærer, men han gjorde sig ikke den Umage at lære os noget. I Gymnastik havde vi en Lærer Petersen, som ogsaa gav Undervisning i Dans, baade for voksne og Børn, og fik Lov at undervise i Skolens Gymnastiksal. Han var baade Danselærer og Spillemand paa én Gang. Musikken bestod af en Violin, som han selv spillede paa.

Hvert Aar blev der holdt Skolebal i Skolens Solennitetssal, som laa paa 1. Sal og vendte ud mod Domkirkepladsen. Meget deltog Drengene af min Størrelse jo ikke i Dansen, skønt jeg nok tror, jeg engang havde en Kusine fra Ousted Kro med til Ballet. Bedre husker jeg, at vi morede os paa anden Maade, og at Morskaben særlig gik ud over Lærernes høje Hatte, som de omhyggeligt havde lagt fra sig i Vindueskarmene i den lange Gang. Hattene fik nogle ordentlige Smæk, og vi helmede ikke, før vi havde slaæet dem flade som Pandekager.

— — —

Jeg var endnu Skoledreng, da Frederik den Syvende døde, og den Dag, Bisættelsen skulde finde Sted i Roskilde, var der noget for saadan en Fyr at gøre. Under hele Forløbet lige fra Hestetorvet og under Højtideligheden i Domkirken var jeg med i første Række, paa Hestetorvet endog saa grundigt, at jeg blev væltet omkuld af Hest-

garden, og da det var en pløret Decemberdag, blev hele den ene Side af mit Tøj grusomt tilsølet. Jeg maatte løbe hjem og skrabe Snavset af med en Kniv og ellers gnide det bedst muligt, for i Kirken skulde jeg, enten jeg saa saa saadan eller saadan ud. Og ind i Kirken kom jeg ogsaa og var baade ovenpaa og nedenunder; jeg gad nok se den Kontrol, der havde kunnet forhindre en 13 Aars Dreng i at smutte ind. Jeg var saa fornøftig at være alene paa min Tourné, Kompagniskab var allerede dengang ikke min stærke Side, naar det gjaldt noget; Erfaringen havde lært mig, at man fik mere at se, naar man ikke havde andre med paa Slæbetov. Under hele Ceremonien var jeg i Kirken. Kisten stod foran Alteret, og alt var draperet og beklædt med sort, selv op ad Væggene.

Det næste Aar, 1864 da vi havde Krigen, var der ogsaa til Stadighed noget, der kunde optage Drengene. Mange havde Indkvartering i Byen, mine Forældre havde saaledes en sønderjysk Skolelærer boende i mange Maaneder. Han tog sig en Del af mig og læste Lektier med mig. Naar der passerede Tog med saarede, var vi naturligvis oppe paa Stationen og saa dem ligge inde i Jernbanevognene, men selve Krigen var jo ellers saa langt borte og berørte os ikke synderligt. Jeg mindes heller ikke, at der i Skolen blev talt noget videre om Krigen. Saa langt mere skulde Forholdene efter Krigen komme til at berøre baade min Faders Virksomhed og min Fremtid.

Vi var nogle Drengene, som nu og da foretog forskellige Strejftogter sammen. Der var Charley og Johnny Elberling, Herredsfogedens Sønner, Peter og Carl Hansen, Sønner fra Restaurationen »Billigheden« paa Raadhustorvet, og saa mig. Torvet Nr. 8 ejedes af Restauratør Hansen, som tidligere som Restauratør havde sejlet med Dampskib og derfor var lidt mere med end Folk i Almindelighed. Han havde et lille Lokale med to Vinduer til venstre for Indgangen, og der kom jævnlig Byens Borgere og Handelsfolk for at faa »en lille Kop Kaffe«. Hansen havde

en Datter, Oline, hun sang og spillede for sine Brødre og deres Kammerater i Familiens lille Dagligstue bagved Lokalet ud til Gaarden, og derved lærte vi en hel Del af Datidens Sange og Viser at kende. Oline blev senere gift med Isenkræmmer Th. Fischer, som fik Butik til højre for Indgangen. Han var en noget egen, men en meget dygtig og energisk Mand, som altid var ivrig optaget. Han tillod saaledes ikke de Handelsrejsende at forstyrre sig om Hverdagen; vilde de handle med ham, maatte de komme om Søndagen.

Vi Drengene kom somme Tider vidt omkring paa Fiske-
ture til Kattinge Sø, hvor vi bl. a. tilbragte hele Lørdagen
før vor Konfirmation, og paa Ture til de omliggende Skove.
Vi gennemførte endog engang en Tur til Bognæs' yderste
Spids mod Øst ved at følge Strandkanten fra Roskilde
langs Fjordens mange Bugtninger derover og gaa tilbage
samme Vej. Det blev da ogsaa sen Nat, før vi kom til-
bage. I Bognæs var der dengang en stor Koloni af Skarv,
hvis Reder sad meget højt i Træerne, nu findes der ikke
en eneste Rede. — Vi havde den Vane paa saadanne Ud-
flugter at spise de friske Muslinger, ligesom de skyller ind
mod Land, og i Boserup under »Kornerups Bænk« var der
tre Steder, hvor fint, klart Kildevand vældede frem, det
gik man heller ikke forbi. Raa Muslinger smager fortrin-
ligt, jeg er vedblevet med selv som voksen at spise dem
paa samme Maade, naar som helst jeg kom til Stranden.

Endnu et Par Minder fra Drengetiden er fra de store,
brogede Markeder, der dengang holdtes i Byerne, og som
forøvrigt tidt nok er blevet beskrevet. — Det var en tysk
Markedsgøgler, som fremviste vilde Dyr. Han stod uden-
for sit Telt og raabte med vældig Røst: »Her forevises de
vilde Tiere! Her ser De en Antilop med fire Horn!« Og
medens Tilskuerne maabende lyttede, styrtede han plud-
selig vildt frem og raabte: »Pas paa, den ikke river Brys-
stet op!!« Og man fik flyttet sig i en Fart.

En anden, jeg mindes, er »Pariser Spillemanden«

Niels Hemmingsen. Han vandrede over hele Landet og spillede paa Violin, som han indsvøbte i et almindeligt Kalveskind. Niels Hemmingsen gjorde ialt fire Rejser til større europæiske Byer, til Dels gaaende; han havde ogsaa været i Paris, deraf havde han faaet Navnet. Pariserespillemanden døde i Nyborg, man fandt ham liggende død i en Port dér, og hans faa Ejendele blev solgt ved Auktion. Køberen af hans Violin fandt kort Tid efter 12,000 Rigsdaler gemt i Obligationer og Værdipapirer i dens Indre.

Tyroler-Ferdinand og hans brunøjede Datter mindes jeg ogsaa. Han selv sang og klimprede paa Guitar, hans Kone paa Triangel, medens Datteren spillede Violin og solgte Viser. Altid begyndte han sin Klimpren med et opildnende: Hoho! Og ind imellem spurgte han: »Vil De se min smukke Datter?« Men var der en eller anden, der spurgte, om hans smukke Datter maatte gaa ind og drikke Kaffe med dem, svarede han med et kort og afgørende: »Nej!«

LIDT FAMILIEHISTORIE

Min Faders Fader, Rasmus Frederiksen, var Søn af Bødker Friderich Pedersen og Hustru, Karen Rasmusdatter, der boede i »Skultheuset« hørende under Godset »Skjoldenæsholm«. Han blev født den 25. Februar 1792, og foruden ham var der kun en Datter i Ægteskabet. Begge disse Børn kom i 12—13 Aars Alderen til København i Besøg hos nogle gode Bekendte, en Spækhøker Werum. I Gaarden, hvor denne Familie boede, var der et Slagtehus, og der kom Drengen, Rasmus, til om Aftenen at holde Lys for Slagteren, for hvilket Arbejde han fik én Skilling i Dusør.

Naar Slagterne ikke kunde faa fat paa en eller anden Dreng til at holde Tællelyset for sig under Arbejdet, snittede de sig af Træ en »Lysepind«, flækkede den i den ene Ende og satte et Tællelys i Sprækken. Denne primitive Lyseholder anbragte de saa i Munden. Om Haaret skulde blive lidt svedet, eller om Tællen drev ned ad Tøjet, tog man intet Hensyn til.

Ved at holde Lys og ved ofte at betragte Slagterhaandværket har Drengen rimeligvis faaet Lyst til Arbejdet, og han kom saa efter sin Konfirmation i Slagterlære. Et opbevaret Svendebrev fortæller, at han er udlært og har aflagt Svendep prøve i København den 8. Marts 1822. Kort før, den 24. Februar s. A., havde han i Frederiksberg Kirke holdt Bryllup med Birthe Cathrine Christensen, Datter af Købmand Fridrich Christensen og Hustru, Karen Svane. Birthe Cathrine var født i Nykøbing paa Falster 1788.

Da mine Bedsteforældre lærte hinanden at kende, sty-

rede min Bedstemoder Hus for en Blikkenslager Wahlgreen i København. Hun havde først været forlovet med en Styrmand med eget Skib og skulde snart have holdt Bryllup, de havde allerede lejet Lejlighed i Helsingør. Men forinden forliste Skibet med Mand og Mus, og Styrmanden kom saaledes aldrig tilbage. Birthe Cathrine lærte saa sin tilkommende Mand at kende gennem sin Broder, der ogsaa var Slagtersvend og senere blev Slagtermester i Holbæk.

Min Bedstefader havde en Tid Tjeneste hos Laugsmesteren, Slagtermester Derring i København, for hvem han rejste ud som »Landsvend« og opkøbte Kreaturer. Men længe kan det ikke have været, for den 23. Maj 1823 blev hans ældste Søn, Peter Christian, født i Roskilde. Min Bedstefader havde slaaet sig ned i Vognmand Bertel Hansens Gaard i Algade Nr. 10 og løst Borgerskab som Lysestøber. Det blev dog nærmest hans flittige og stræbsomme Kone, Birthe Cathrine, der tillige med en Pige passede Lysestøberiet, mens min Bedstefader selv red ud i Landet og handlede med levende Kreaturer og Lam. Dem samlede han bl. a. i Sommertiden i Dalmose Kro mellem Skelskør og Slagelse, hvorfra de blev drevne ad Landevejen til København. Tællen til Lysestøberiet fik han fra Slagterne og fra Bønderne, men fik han for meget, blev den smeltede Tælle hældt i en stor Tønde, som han saa sad overskrævs paa og kørte til København med. Sine Ride-ture maatte han dog holde op med, efter at han en Dag havde beskadiget sin Fod ved et Ulykkestilfælde. Han løste da Borgerskab som Slagtermester og købte Ejendommen, Olsgade Nr. 6, hvor han drev Slagteri og Lysestøberi til sin Død den 28. Februar 1846. Hans populære Navn var »Gumpe-Rasmus«, fordi han paa sine Indkøbsture kørte i en saakaldt »Gumpekasse«, en Forløber for den nu benævnedes »Jumbe«.

Min Bedstemoder overlevede kun sin Mand i 2 Aar, og i de Aar fortsatte hun Forretningen ved Hjælp af sin næstældste Søn, Fritz, min Fader. Han var knapt 22 Aar,

da hans Fader døde, saa han maatte have Myndighedsbevil-
ling for at kunne bestyre Slagterforretningen for sin Mo-
der. Hans Morbroder, Slagter Christensen i Holbæk, var
hans Kurator. Min Bedstemoder sluttede, som der staar
i Dødsannoncen, sit arbejdsomme Liv den 3. Februar 1848,
kun 60 Aar gammel, og fra den Tid førte min Fader saa
Slagteriet, hele Tiden i Forening
med Kreaturhandel, videre for
egen Regning.

Den ældste Søn, Peter Chri-
stian, kunde ikke lide Slagter-
haandværket. Han foretrak at
handle med Kreaturer, Huder
og Skind ude paa Landet, og han
handlede ogsaa med Lam, som
han opkøbte inde omkring Svin-
ninge ved Holbæk og Drags-
holm. Han har derfor rimelig-
vis i en ung Alder tjent Penge,
saa han tidlig har kunnet købe
Hjørneejendommen Algade Nr.

18 og Hersegade Nr. 1. Her nedsatte han sig som Lyse-
støber og Skindhandler. Han byggede det ret store Hus,
der vender ud mod Hersegade, til Brug for sin Forretning.
I Stueetagen var der Stald til 7 Heste, Modtagerrum og
stor Vognport, og hele Førstesalen var Skindloft med
Tremmevinduer for. Her spiledes og tørredes Skindene.
Det var altsammen ret flot efter Datidens Forhold. Be-
boelsen var i den lave Hjørneejendom. Han var i det hele
en flottere og større anlagt Mand end min mere besin-
dige og fornuftige Fader.

Min Fader, Fritz Ferdinand, var født den 5. Decem-
ber 1824. Han viste allerede som Dreng Anlæg for For-
retning, idet han i 12—14 Aars Alderen gik ud i Landet
til de omliggende Landsbyer og opkøbte Duer, som han
saa solgte, bl. a. til Madam Sveistrup i »Prindsen«, særlig

Fritz Frederiksen.

naar »Stænderne« skulde have Middag, gjorde han »store« Forretninger. Efterhaanden han voksede til, nøjedes han dog ikke med at handle med Duer, men begyndte saa smaat at drive Handel med Kalve, samtidig med at han gik i Lære i sin Faders Slagteri i Olsgade. Han aflagde Svendeprøve i København. Efter Konfirmationen var han ellers blevet sat i Murerlære, men den Læretid varede kun 3 Dage. Den korte Tid havde han været med ved Ombygningen af det i Firserne nedrevne Raadhus foran St. Laurentii Taarn.

Den 19. Januar 1850 ægtede han Caroline Vilhelmine Christiane Frederikke Nielsen, født den 9. Maj 1829 i Roskilde. Hun var Datter af Vognmand Hans Nielsen og Hustru, Marie Schou. Mine Forældre havde Stuebryllup i Næstved, hvor min Moder var Jomfru hos en Bager Clausen, og deres Bryllupsrejse foregik samme Dag ad Landevejen til Roskilde. Fader kørte selv, og Vognen var forspændt to hvide Heste, som han ellers kørte i Landet med.

Paa Hjemvejen bedede de i Ousted Kro, hvor min Faders eneste Søster, Caroline, som fortalt, var Krokone. Hun var født den 12. December 1825 og var, kun 16 Aar gammel, blevet gift med Kromanden Rasmus Jacob Petersen. Han havde været i Lære hos Købmand Jacob Brønne i Roskilde, og derved havde de lært hinanden at kende. Han overtog Ousted Kro og dertil hørende Købmandshandel efter sin Fader.

Endnu en Broder, Andreas Vilhelm, havde min Fader, født 1828. Han var ogsaa oplært i Slagterhaandværket og hjalp Broderen med Forretningen efter Faderens Død. Han boede i mine første Barneaar i vort Hjem og havde sit Værelse oppe paa Kvisten ud mod Olsgade.

— — —
Hjemmet, min Fader førte min Moder ind i, var altsaa Gaarden Olsgade Nr. 6. Forhuset saa ud omtrent dengang som nu, kun var der nærmest Naboejendommen, »Prindsen«, og ud mod Olsgade en Dør med Ruder i, og

Stentrappe med to Trin foran. Den førte op til Butikken, som var lille og simpel indrettet, saa simpel, som man ikke gør sig nogen Forestilling om nu, og dog var den bedre end de flestes. Det var nemlig meget almindeligt, at Slagterne kun havde Udsalg i deres Port eller ogsaa i selve Slagtehuset, men kun de færreste havde Slagtehus, det almindelige var, at man slagtede i selve Portene rundt omkring hos Byens Slagtere. Der kom Folk ind og købte, og det gjorde de for Resten ogsaa tillige hos os.

Dagslyset faldt ind gennem to tætsiddende, almindelige Stuevinduer i Butikken, og Inventaret indskrænkede sig til en Disk med en almindelig Vægt med Lodder paa. Aftenbelysningen bestod af et Tællelys i en Malmstage af dem, der bærer Stemplet R. F. Tællelyset ser jeg tydeligt for mig, det brændte altid med en flere Tommer lang Tande, som idelig maatte pudses. Paa Væggene var der Kroge, hvor Kødets kunde hænge, og paa Disken stod Fade med smeltet Fedt, hvoraf jeg som Dreng har afvejet mange Pund til Kunderne. Det var ellers Moder, der passede Butikken, og det er senere fortalt mig, at hun ofte, naar hun kom ud for at ekspedere, havde et lille Barn paa Armen. Alle vi fire Børn blev jo født i Olsgade, min yngste Broder først 1860. Den paagældende, som tjente i Byen, fortæller, at hun som noget selvfølgeligt blev anmodet om at holde Barnet, mens Moder vejede af til hende. En anden har tillige fortalt, at da hun engang som lille Pige blev sendt hen i Butikken, kom min Moder ud med sit store Haar løst hængende ned ad Ryggen, og alt mens hun spurgte: »Hvad skal du ha'e, min rare Pige«, fortsatte hun Ordningen af sit Haar og lod Kammen flittigt løbe igennem det.

Der var vel ikke megen Butikshandel i de Tider, men dog nogen. Det var ellers almindeligt, at Svendene fik »Kød paa Truget« og gik ud og falbød det i Byen; det kaldtes, at de »huserede«, men ved saadan Handel gik meget i Skuddermodder, og meget gik i det hele taget paa bedste

Beskub. Man kendte saaledes i mine Drengaar ikke til at skrive en Regning, skyldte nogen for Kød, blev det noteret paa en Lap Papir og denne hængt paa en Krog. Selv kontante Penge, som min Fader var velbeslaaet med, havde ikke noget sikkert Opholdssted. En 6—700 Rigsdaler havde Plads i en Strømpesok i hans Seng, det var hans Jernpenge-skab. At købe Værdipapirer var ukendt for Folk af hans Lag, det almindelige var at have sine Penge i Kontanter.

I Stuehuset var der ved Siden af Butikken en hyggelig tre Fags Opholdsstue med høje Træpaneler hele Stuen rundt og Lister af Træ paa hver Side af Kakkellovnspladsen. I Butikken var der Bjælkeloft, men i Stuerne var der alle Steder hvidt pudset Loft. Et Soveværelse paa to Fag stødte op til Porten, og et Par mindre Værelser og Køkkenet vendte ud mod Gaarden. I Porten sidder endnu en stor Øsken. I den hang Taljen, som brugtes ved Vejning og Læsning. Det meste af, hvad Fader købte, blev jo bragt hjem til Gaarden i Olgade, saa Gaarden kunde somme Tider være propfuld af Lam, der laa Natten over paa Gaardspladsen. Inde i Gaarden var der et Baghus, en 2-Etagers Bygning med Slagtehus lige for Porten i Forhuset, Hestestald og Lo og stort Loft ovenover. I Loen stod de og tærskede Sæd, for min Fader drev allerede i Olgade, foruden sin anden Forretning, ogsaa Landbrug. Der hørte Jord til Ejendommen, men han lejede desuden Byjord, der laa paa den anden Side af Roskilde Hvile.

Til al Kørselen vedrørende Forretning og Markbrug havde vi adskillige Vogne, men en Vognport kendte man ikke til. De Vogne, der ikke var Plads til i Indkørselsporten, holdt til, med de to Hjul i Rendestenen, lige over for Ejendommen i den anden Side af Gaden. I Købmand Jacob Brønniches Baggaard, lige over for os, maa der heller ikke have været Plads nok, for hans Vogne stod altid ude i Palæstræde, hvor jeg tidt har »rendt« som Dreng og spillet Klink imellem dem. Længere nede i Olgade stod Vognmand Hans Hansens Vogne ogsaa i Rendestenen og helt

omme i Rosenhavestrædet og oppe paa Hjørnet af Hersegade og Algade, Nr. 16, hvor Vognmand Niels Knudsen boede og havde Stald ud mod Hersegade, var det samme Tilfældet. Hans lange Høstvogn stod hele Sommeren igennem i Rendestenen i Hersegade. Han var for Resten en meget hidsig og gal Mand, der altid gik ude paa Gaden med sin Møggreb paa Nakken og med et: »Fanden bryde mig« skældte ud over alt og alle. Hos Vognmand Niels Lorentzen højere oppe i Hersegade, Nr. 23, saa det lige saadan ud, det var nu engang saadan Skik og Brug, og der kom ingen Politibetjent anstigende af den Grund og forlangte noget andet.

Byens Politibetjent hed Pætges, han havde tidligere været Hattemager og gik derfor under Navnet: Pætmager Hatges. Han var en lille, lav Mand, iført en grøn, falmet Uniform med dygtigt med Knæ'er i, netop en Uniform, som saadan en stakkels Betjent paa de Tider kunde blive forundt at gaa med. Han sad gerne i et lille Kælderrum til venstre i det gamle Raadhus, hvor der var Vagtlokale. Ingen skulde tænke, at han og Broderen, Skomager Pætges, var Brødre til Skuespillerinden Johanne Louise Heiberg. Skomageren var en høj, knoklet Mand, han spillede en stor Rolle i Foreningslivet og var tillige Bedemand ved Ligningsbærelauget. Han boede højt oppe i Algade i det lille Sted nærmest Klostermuren og kom derfra løbende ned paa Torvet med sit Skødeskind paa og købte sit Kød paa Torvedagene. — En anden Politibetjent eller Hjælper hed Rasmussen. Han var Byens Trommeslager og kaldtes derfor Tromme-Rasmussen. Han oplæste smaabbrummende midt i Gaden, hvad der skulde offentlig kundgøres, saasom Auktioner og hvad ellers Øvrigheden og andre havde at meddele Publikum.

FORÆLDREHJEMMET

I Maj 1863 købte min Fader Hjørneejendommen Algade Nr. 18 og Hersegade Nr. 1 af sin Broder, Lysestøber Peter Frederiksen, og Virksomheden og Hjemmet blev flyttet fra Olsgade op til den Hjørneejendom, hvor Familien endnu har til Huse; Mand og Mand imellem benævnes Stedet: Frederiksens Hjørne. Samtidig solgte min Fader Ejendommen i Olsgade til Smedemester Jens Jørgensen. Men forinden flyttede han det 2-Etagers Baghus op i Hersegade, hvor det i Stedet for blev opført i én lang Længe og indrettet til Slagtehus og forskellige Stalde. Hjørnet af Hersegade og Algade, som i min Onkels Tid havde været Beboelse, indrettedes til Slagterbutik, der siden har været paa samme Sted. Det Tidspunkt var nemlig stadig rykket nærmere, da det mere og mere blev nødvendigt at skaffe bedre Butiksforhold, og selv om Butikken ogsaa her kun blev beskeden efter nutidige Forhold, saa var den dog langt den bedste og den bedst beliggende af dem i Byen. Der var temmelig lavt til Loftet, men der blev sat forholdsvis store Vinduer i med 6 Ruder i hvert Fag og indlagt Gas til Belysning, da Byen i Efteraaret 1863 fik Gasværk.

Beboelsen vendte ud mod Gaarden og ud mod Hersegade, men paa den anden Side af Butikken, ud mod Algade, havde min Moder sin 3 Fags Stadsstue, kaldet den blaa Stue, fordi der var blaa oliemalede Vægge. Der kom vi kun ved sjældne Lejligheder. I denne Stue, hvortil der kun var Indgang fra Butikken, stod der til venstre lige inden for Døren et Mahognispillebord, hvorpaa Kobbermaski-

nen ved selskabelige Lejligheder var anbragt, for at Teen kunde laves derinde. Mellem Vinduerne var der smaa Konsolhylder med Spejle, og foran det midterste Vindue stod en Blomstertrappe, hvorpaa Moder altid havde grønne og blomstrende Planter staaende. Midt for Væggen, modsat Døren, stod Sofaen med ovalt Bord foran, og paa Væggen modsat Vinduerne stod en Mahognipedestal, hvor de

Frederiksens Hjørne.

finere Ting gemtes. Der var bl. a. en fin Kageskaal af mat, hvidt Glas med Guldkanter, en lille, lilla Sten-Flødekande, en fin Sukkerskaal paa Sølvfod og saa iøvrigt Sølv-tøjet. Men disse Ting kom naturligvis kun frem af og til. Over Piedestalen hang et farvelagt Billede, forestillende en Fisker med sin Dræt, og over Spillebordet et ligeledes farvelagt Billede af en ung Kvinde. Sofaen og de forskellige Stole i Stuen var beklædt med sort Damask, og Gardinerne var om Vinteren gule, uldne og om Sommeren hvide. Der var hvidskuret Gulv, og det Arbejde at holde det betrede min Moder ikke andre end sig selv.

Stuen, som tidligere havde haft Vinduer mod Gaard og Gade, blev af min Fader gjort mindre. Der blev skilret et Stykke fra ud mod Gaarden og lavet Indgang, saa man

derigennem nemt kunde komme ind i Butikken. I dette Rum eller denne Gang, som derved blev, stod et stort malet Dobbeltskab med Plads til al Slags Linned. Ud mod Hersegade var der et mindre Soveværelse med to Fag Vinduer. Møblementet var her to Mahognisenge, men Værelset var saa smalt, at Sengene ikke kunde staa Side om Side, men maatte staa frit ud paa Gulvet fra hver sin Væg, saa der kun var en smal Gang mellem Fodenderne. Foruden et Par Stole stod der mellem Vinduerne en stor Servante med Laag paa. Over Servanten hang et ovalt Spejl i Mahogniramme.

En Dør førte fra Soveværelset ind i Spise- eller Opholdsstuen, som havde to Fag Vinduer vendende mod Gaarden. Fra den Stue førte tillige Døre til Butik og Køkkengang. Stuen blev derved nærmest en Gennemgang med aabne Døre og Jag igennem fra Køkken og Udenomslejlighed, baade af Børn og voksne. Min Moder skulde jo ogsaa her passe Butik, foruden at hun havde mange andre Steds Ærinde. I Stuen stod Faders Mahognichatol, et Mesterstykke lavet i 40'erne i Roskilde. Det fik i Aarenes Løb en noget ublid Behandling, for lukke saadan en Chatolklap op med en Nøgle, det havde ingen Tid til. Alt kom til at gaa stærkt i det Hus, og i Hastigheden brugtes lige saa godt en Kniv som noget andet til at lukke op med. Det satte sine Spor, men dog ikke mere, end at Chatollet vel pudset endnu er i mit Eje. — I Stuen stod iøvrigt Bornholmeruret, paa Væggen ud mod Køkkenet en Sofa med Hesthaarsbetræk, hvor min Hund havde sin faste Opholdsplads, og foran Sofaen stod vort Spisebord, der var ovalt med Midterfod. Bordpladen havde den slemme Skavank at vippe op, naar man tog i den ene Ende, og det gav Anledning til mange Spilopper fra os Skarns drenge. — I Stuen fandtes et fast Vægskab med Plads til mange Slags.

Fra Køkkengangen var der Døre til Spisekammer og Mælkekælder, der vendte ud mod Hersegade, og til Køk-

kenet, der vendte mod Gaarden. Mælkekældereren var min Moders Stolthed, den blev holdt meget propert og hvidskuret. Ud mod Gaardsiden var der tillige Bryggers og Borgestue. Fra Bryggerset førte to Halvdøre, den ene over den anden, lige ud i Gaarden, og derinde stod to meget store, murede Kedler, hvor alt Fedtet fra Slagtningen blev smeltet. Den Smeltning besørgede Moder og vor Pige, Karen, og det var slet ikke ualmindeligt, at de smeltede Fedt af en halvfjerdsindstyve Svin ad Gangen. Det Arbejde foregik som Regel om Natten. Her kærnedes der ogsaa Smør og udførtes i det hele taget meget Arbejde. Fra Baggrunden af Bryggerset kom man ind i et mindre, smalt Værelse, kaldet Hullet, som havde Vindue ud mod Hersegade. Der boede jeg en Tid lang.

Fra Bryggerset kunde man ogsaa komme ovenpaa til nogle Værelser, og oven for Trappen paa en Hylde havde Husets Syltetøj Plads. Jeg mindes endnu tydelig nogle gule Krukker med Kirsebærsyltetøj, som jævnlig havde Besøg af os Drengene. Borgestuen laa ved Siden af Bryggerset, og dør spiste Karlene, Røgteren og Slagtersvendene deres Mad og opholdt sig, hvis de ellers havde nogen Tid tilovers. Lige tæt ved Døren førte en Trappe, der mundede ud i Gaarden, op til deres Kamre, der laa under Taget, og under dette Trappeløb, i selve Borgestuen, stod Pigernes Seng. Der laa de, enten én eller som Regel to sammen, deres Redekam havde sin Plads i Vindueskarmen, det var deres Bekvemmelighed. — Væggen fra Borgestuen stødte op til Vognporten i Huset i Hersegade, som min Onkel havde bygget. Den Port var meget stor og gik igennem Huset i hele dets Bredde.

OMKRING KONFIRMATIONEN

Den første Sommer, vi boede i Hersegade, var jeg ingen Steder i Ferien, der skete nemlig det, at jeg fik, hvad man kalder »en løs Skagle«, som fik afgørende Betydning for min Fremtid.

Til Leje hos min Fader boede der i Gaarden en forhenværende Møller, Niels Kragh, som nu havde et lille, prægtigt Gæstgiveri, som vendte ud mod Algade. Han havde to Døtre, den ene gift med Købmand Sebastian Borella i Sakskebing og den anden, Elise, gift med Møller Nicolaj Jappe paa Ejegodsmøllen ved Nykøbing Falster. Disse to Døtre kom begge i Besøg hos deres Forældre, hver medbringende en lille Pige, Vibeke og Sophie, og saa underligt gik det, at den 10-aarige Sophie blev Aarsag i, at jeg blev hjemme i Ferien. Det var vel kun en barnlig Tilbøjelighed, men den var gensidig, og ubevidst knyttedes der et Baand mellem os, som skulde vare hele Livet.

Vore Mødre var Skolekammerater og Legekammerater fra Barndommen og havde Minder sammen fra Ølbrygger Niels Blochs Kælderlem og Gaard i Læderstræde, hvor de havde leget som Børn. De kom derfor sammen, og Pigebørnene løb ud og ind hos os. Begge Mødrene har sikkert set eller anet, hvor det skulde komme til at bære hen med os to Børn, thi min Moder, som altid var hurtig i sin Opfattelse, skal allerede dengang have sagt: »Du skal ikke bryde dig om noget, Lise, for der er ingen, der faar min Søn Rasmus, andre end din Datter Sophie!« Hvortil Sophies Moder skal have svaret: »Ja, Gud give, det kunde ske!«

Sophie kom atter paa Besøg hos sine Bedsteforældre, da hun var 13 Aar og senere, da hun var en udvokset, køn Pige paa 16, og mere og mere tabte jeg mit Hjerte til hende. Der var en egen stille Overenskomst mellem os, og derved stod det, indtil vi blev voksne, og vore Mødres Spaadom omsider gik i Opfyldelse. —

I mit fjortende Aar gik jeg ud af 4. studerende Klasse i Latinskolen, hvorfor véd jeg ikke, jeg læste og var meget flink, men hvor mange véd i den Alder, hvad de vil,

Rasmus.

Sophie.

og jeg mindes ikke, at nogen af mine Lærere var agtpaa-givende for, om jeg havde Evner, der kunde gøres noget ud af. Nu synes jeg først at se, hvor slet disponeret mit Liv har været. Dog havde jeg gennem min Skolegang erhvervet mig et Plus frem for de sædvanlige Folk i min Beskæftigelse, og det har været mig til stor Nytte. Den Vinter, jeg gik til Præsten fik jeg Undervisning i Regning og Tysk hos en fordreven Slesviger, Gronemann, som havde taget Ophold her i Byen og var Skrivelærer ved Latinskolen, og den 25. April 1865 blev jeg konfirmeret af Domprovst Ortved.

Jeg havde nu gaaet hjemme og hjulpet til med et og andet og havde daglig haft mine Forældres Flid for Øje, thi Virksomheden var for begges Vedkommende blevet

betydelig forøget i de nye Omgivelser. Hvad jeg skulde tage fat paa, var ikke bestemt. Min Moder har rimeligvis villet beskytte mig mod det urolige Liv, som min Fader førte, og sikkert derfor gjort sit til, at jeg i Maj Maaned blev sat i Manufaktur lære hos Carl August Meyer, der boede paa Torvet i Ringsted. Det var Meningen, at jeg skulde opholde mig der i fire Aar for at blive udlært Handelsbetjent. Jeg boede hos Familien, som var meget flinke Folk, og fik min Kost der samt lidt ekstra om Aftenen hos Gæstgiver Chr. Nielsen, hvor min Moder som ung havde været i Huset.

Fritiden blev benyttet saa godt, jeg kunde. Om Søndagen saa jeg St. Bendts Kirke med de middelalderlige Begravelser og Dronning Bengersds Fletning, som særlig vakte min Interesse. Der kunde gøres gode Udflugter langs Susaaen, og hos en Slægting, Gaardmand Hans Peter i Balstrup, hvor jeg engang som Dreng havde været til Bryllup med mine Forældre, kunde jeg komme i Besøg. Ved det omtalte Bryllup trak Festen ud noget sent paa Natten, saa de fleste maatte blive der og overnatte, og det var ikke forudset, saa det kneb svært med Pladsen. Men Hans Peter mente, han ordnede det paa bedste Maade, og gik rundt og gav Raad: »Lig I bare, saa godt I kan, hos hinanden, det bli'r jo i Familien«, sagde han, og for at klare Situationen blev der reddt en »Søsterseng« paa Gulvet. —

Min Ringstedtid blev betydelig kortere end planlagt, og allerede den 1. August kom jeg hjem derfra. Det var alligevel ikke rigtig noget for mig med de Alenmaal og de Klude, skønt, jeg skulde maaske være blevet ved det, for »Kludene« har holdt længere end det andet, jeg kom til. Min Fader hentede mig hjem efter Overenskomst med min Principal, og jeg kom saa i Slagter lære hjemme og begyndte med det samme at køre ud sammen med Fader paa Opkøb. — Selvfølgelig havde jeg af og til i Ferier været med ham baade paa »Trommesalen« i København og ogsaa paa hans Landture, men nu skulde jeg tage ved Lære,

og det var frivilligt, thi min Fader slæbte mig ikke ud.

Jeg kunde vel ikke komme i bedre Lære. Min Fader var en dygtig Kender i sit Fag, umaadelig flittig og ivrig, aldrig sad han paa Kroer eller havde Kort i sin Haand, saa ham havde jeg kun godt at lære af. Om Søndagen gik han og min Moder i Guds Hus, som han benævnte Kirken, og aldrig glemte han at paamine sine Børn og senere sine Børnebørn om daglig at sige Tak for Guds Gaver, det daglige Brød. Han spiste ofte sin Middagsmad paa forskellige Gaarde, men fremhævede altid de Steder, hvor det gik nøjsomst til og opfordrede sin Slægt til at følge disse Familiers Eksempel.

Rasmus som Konfirmand.

Min Fader var ikke fri for at være lidt overtroisk, glad var han i hvert Fald ikke, om den første, han mødte en Mandag Morgen, var en gammel Kælling. Det varslede ikke godt for Ugen. Han kom en Gang helt oprevet ud til os og sagde til min Kone: »Kan du tænke dig, hvad der er overgaaet mig i Dag? Det banker, og jeg lukker op, og hvem tror du, der staar uden for Døren? En forbandet, gammel Kælling, ja, Gud forlade mig min Synd — men hun lignede en Heks. Jeg gav hende en Krone og forbød hende oftere at komme paa den Tid af Dagen.«

Om det ogsaa kan kaldes Overtro, omend paa en an-

den Maade, at han gik med en ægte Kastanie i Lommen for at bekæmpe Gigt, ved jeg ikke, men han gjorde det, ligesom han af samme Grund i sine senere Aar spiste Hvidløg, saa han ikke var nem at komme »i Kupé« med. Men Gigt var han i hvert Fald ikke meget plaget af.

MIN FADERS SAMLESTEDER OG KØRSLER

Regelmæssig kørte min Fader og jeg hjemmefra hver Søndag Middag ved halvto Tiden, og det var en gylden Regel, at vi aldrig kørte Lindenberg Kro forbi, vi bedede altid hos Madam Bendixen, min Farbroders Konesøster, som jeg før har omtalt. Til egentlige Udflugter blev der aldrig Tid i min Familie, men min Farbroder, Lysestøberen, gjorde hver Søndag Sommeren igennem Udflugter i egen Char-à-banc eller Wienervogn, henholdsvis til sin Søster i Ousted og sin Konesøster i Lindenberg.

Madam Bendixen og Lindenberg Kro var ét, man hørte sjældnere Navnet sat i Forbindelse med Manden, skønt han levede. Han havde tidligere været Slagter i København, men i Kroen tog han sig ikke noget videre til. Han var en meget mavesvær Mand og derfor noget ubevægelig. Han sad som Regel om Sommeren paa Bænken ved Vestgavlen, hvorfra han kunde overse Markerne, der hørte til Kroen, dirigere Landbruget og ellers se paa, hvad og hvem der passerede. Nogen fortæller ogsaa, at han ofte plaget af Varme i Sommertiden maatte opholde sig i Kælderen. Om Vinteren var hans Plads ved Siden af Kakkellovnen inde i Gæstestuen. Der sad han Dagen lang og vilde gerne slaa en Sludder af.

Men hans Kone var ogsaa tilstrækkelig dygtig til alene at passe Kroholdet, og hendes gode Mad og Omsorg for Gæsterne var almindelig bekendt. Alt Brød fik de fra Bager Horn i Roskilde, men det serveredes ikke, før det havde været en Omgang inde i Ovnene og blive frisket op. Kroflokkenes Børn, 2 Døtre og en Søn, havde faaet en god

Opdragelse. Sønnen gik i Latinskolen i Roskilde, og til Pigebørnene blev der holdt privat Lærerinde. De under-
vistes i de sædvanlige Skolefag, men var ogsaa dygtige i
Fransk og Tysk, og de fik aldrig Lov til at spadserere ud,
uden at de var ledsaget af Lærerinden.

Lindenberg Kro saa indtil ind i Halvfjerdserne lidt
anderledes ud end nu, den lange Længe ud mod Vejen var
uden Kviste paa Taget, og ud mod Haven laa en Del Kamre,
som særlig benyttedes til Driverkamre. Der kom jo mange
vejfarende forbi samt Postkørere, Fragtkørere og Dili-
gencer, og derfor var der, ligesom i alle andre større Kroer,
til at komme ind baade Nat og Dag. En »Kælderpige«
holdt Vagt og udnyttede ellers Tiden paa anden Maade.
Enkelte rejsende overnattede ogsaa i Kroen, saaledes den
dengang over hele Sjælland bekendte Hestehandler Henschel
fra Løvenborg, som altid Natten før et Marked i Roskilde
boede der med sine Heste. Jeg har ofte gennem Aarene
set ham, en ædruelig og pæn Mand, der altid gik med Ka-
sket og havde Piben med som sin uundværlige Ledsager.
Det er rimeligvis ham, Maleren Otto Bache paa sit lands-
kendte Billede: »Et Kobbelt Heste udenfor en Kro«, har
portrætteret, for han saa netop ud som Personen, der paa
Billedet staar i Døren og viser frem efter med Piben.

Efter Hvil og Eftermiddagskaffe i Lindenberg kørte
vi til Skomagerkroen ved Damshøj paa Holbækvejen. Kro-
manden dør hed Christoffer Halvorsen; han havde før boet
i Nykro i Odsherred og var først kommet til Kroen faa
Aar i Forvejen. Hverken Fader eller jeg syntes om Kro-
familien. Fader omtalte altid Konen som »en surbenet
Kælling«, og de fire Døtre, Caroline, Vilhelmine, Mathilde
og Therese, var jeg ikke gode Venner med. De var meget
levende og livlige og sang og spillede tidlig og silde, især
alle de dengang moderne Melodier og Viser, nej, de sang
ikke, Halvorsens Tøse skreg, saa det skingrede i hele Hu-
set. Faderen, som tillige var Handelsmand, kom jævnlig
til København, og fra hans Besøg i »Ligkisten« medbragte

han alle de saakaldte »Rantzauske Døgnfluer«, som de optrædende falbød til Salg derinde, og derfor gik det løs med: »Min første Kærlighed, ak ja, var Møllerens lille Johan«, »Stop engang, Hr. Konduktør«, og »Det var en Aften i Tivoli« osv., osv. Den yngste af Pigerne, Rese, som de kaldte hende, var en grim Rad, hun var kun ca. 15-aarig, da jeg omtrent i samme Alder kom der. Pigerens

Vestgavlen af Lindens Kro.

alt for livlige Væsen var mig imod, og jeg kunde heller ikke lide, at de gjorde sig lækre for, at jeg skulde invitere dem til Bal i Roskilde. De var her flere Gange og klædte sig om hos Moder, men jeg inviterede dem ikke. Jeg kunde, kort sagt, ikke fordrage »Støvlekroen«, som jeg kaldte den, og kørte derfor saa vidt muligt uden om den, da jeg selv fik Køretøj. Men det havde nu i en Aarrække været et passende Samlested for min Fader paa den Egn, hvor han færdedes.

Hellere vilde jeg med Fader til den anden af de to Kroer, hvor han mest logerede, nemlig til Mellerups ud-

mærkede Kro eller Gæstgivergaard i Holbæk. Det var Byens mest søgte Sted. I Stueetagen var der tre Skænke-stuer, og det var der Skik og Brug, at Byens Borgere hver Søndag Aften Kl. 7 kom og spiste enten stegt Kalvebryst, fyldt med Brødfars med Korender, Fedekalvesteg med god Sauce til, forloren Skildpadde eller, efter Aarstiden, Ande- eller Gaasesteg. Bagefter fik de Buddinger. Efter endt Spisning spillede de Kort og drak Punsch en god Del af Natten. — I Gæstgivergaarden eller Mellerupgaard, som den endnu hedder, samledes Gaardmænds unge Sønner og Døtre til Markeds- og Landboballer i en stor Dansesal, hvor jeg manges Søndag Aften har hængt i Døren og set dem danse, men aldrig danset med. — Ovenover Skænkestuen i den nu nedrevne Del af Bygningen, var der Gæsteværelser, hvor Fader og jeg sov om Natten. I de gode Senge var der solide Sengklæder i hjemmevævede, sribede Vaar med Læderhjørner, og propert og rent var der overalt.

Det Opland, Fader særlig opkøbte i, var Egnen omkring Holbæk, Egnen omkring Tølløse og Hvalsø, ja, helt ned til Smidstrup og Baarup kom han. Han kørte ikke altid, tværtimod red han i sine yngre Aar en Del, særlig om Vinteren, baade til Skomagerkroen og Holbæk, ja, det at ride den ca. 8 Mil lange Tur over Buske, til Stedstrup og Baarup og tilbage til Roskilde igen, det gjorde han mange Gange, og det hed blot, at han »slog en Svinke i Landet«. Han havde en brun Ridehest, og han sagde altid: »Man rider sig varm, det er det bedste.« Det var nu paa de Tider temmelig almindeligt, at Slagtere fra Byerne kom ridende ud omkring i Landet for at gøre deres Indkøb, selv fra København red de langvejs omkring. Min Bedstefader, Gumpe-Rasmus, havde jo ogsaa redet og kørt langt omkring, og med ham havde min Fader som Dreng været kørende helt ned til Dalmose Kro ved Skelskør, hvor han, som nævnt, samlede Lam i Sommer-tiden.

Syd for Hvalsø var der kun én Kro, Grønnebjergkro,

men det var et noget berygtet Sted, som man ikke gerne kom til. Man kunde gøre Holdt der, for at Hestene kunde faa sig et Foder og til Nød selv drikke Kaffe der, men overnatte der kunde man ikke. Det kunde man derimod hos Smeden i Baarup, skønt der ingen Kro var.

Han boede i en lille Gaard, og hos ham var der et godt, jævnt dagligdags Madsted, hvor Middagen som Re-

· Otto Bache: Et Kobbet Heste udenfor en Kro.

gel bestod af Øllebrød og Flæskeæggekage. Stedet benyttes særlig af de københavnske Slagtere, naar de var ude paa deres Indkøbsture, men vi laa der ikke, Fader maaske dog undtagelsesvis en streng Vinternat. Det var ellers mest et Tilholdssted for omvandrende af alle Slags, der dengang befærdede Landevejene. Jævnlig kunde man møde Humlekræmmere, Kedelflikkere, Handelsmænd, Uldjyder og Spillemænd, de sidste udstyret paa en Gang med mange Slags Instrumenter. Det var ikke ualmindeligt, at de foruden at blæse paa Sækkepipe samtidig slog paa Stortromme og havde Bækkener bundet paa Ryggen. Bækkenerne slo-

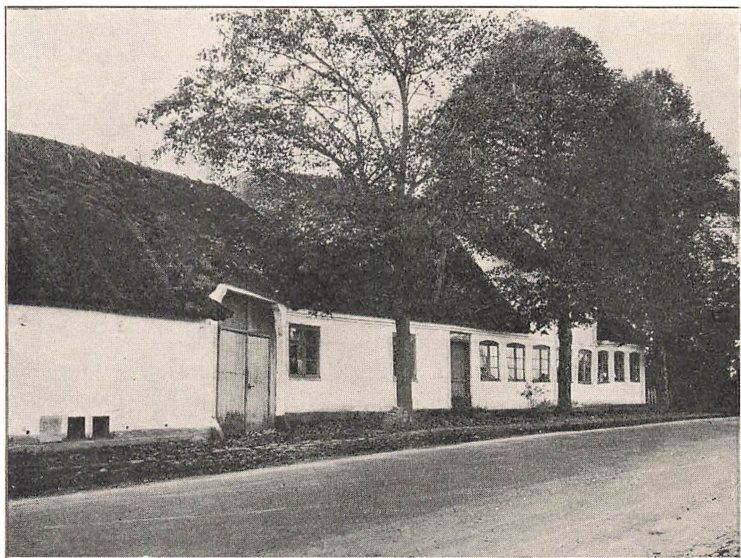
ges ved Hjælp af en Snor bundet til Foden og Stortrommen ved Hjælp af Køller bundne til Armene. Saadan gik de rundt og spillede i Gaardene, men ikke saa sjældent hændte det ogsaa, at Bonden fik Sind om at jage dem ud, naar det blev for meget Spektakel. —

Det »at ligge hos Smeden i Baarup« havde sin Historie. En Uldjyde, som engang overnattede i Øverstestuen der, blev om Natten overfaldet af stærk Mavepine. Hvad skulde han stille op? Gaa ud i Gaarden, som var det, der laa nærmest for, turde han ikke, for »Trofast« stod glubsk uden for Vinduet. Saa maatte han lede rundt i den mørke Stue for at finde en eller anden passende Genstand, han kunde benytte, og støder derved paa en Balje, der staar paa Gulvet. Nu var han vel hjulpen! Men om Morgenens ser han til sin Skræk, at Baljen er fuld af Pølsemad, som Smedekonen havde stillet af Vejen i Øverstestuen Natten over. Hvad gør han da? Han rører rigtig godt rundt i Baljen og forlader skyndsomst Logiet. Men da han om Aftenen kom tilbage og blev budt af de færdige Pølser, som Konen sagde »havde været saa dejlige«, maatte han undskylde sig med en kraftig Forsikring om, at han ikke kunde fordrage sort Pølse. Siden den Tildragelse, som Uldjyden nok har gjort sit til at bringe videre, var det altid med et Smil, man talte om »at ligge hos Smeden i Baarup«. — Ja, det var et forskrækkeligt Sladrehul der!

— — —

Fader opkøbte Lam, Kreaturer, Kalve, Grise, og alt, hvad han havde købt, blev leveret ham af Bønderne paa bestemte Dage i de to Kroer, Skomagerkroen og Lindenburg, hvorfra vi saa selv besørgede den besværlige Transport til Roskilde. Kun Lammene og de større Dyr, Stude, Tyre, Køer og Kvier, blev drevet ad Landevejen. I mine unge Aar flyttede Fader sit Samlested fra Skomagerkroen til Elverdamskroen, neden for den store Broskovsbakke ved Aastrup, lidt længere ud ad Holbækvejen. Fader var efterhaanden blevet saa utilfreds med »Støvlekroen«, og Hal-

vorsen, som ogsaa handlede, var blevet nærgaaende med sin Konkurrence, saa vi flyttede til »Dammen« og tog den Byrde, det var, paa os, at slæbe de tunge Læs op ad den besværlige Bakke. Det blev til større Udgifter for os end tidligere og var i det hele taget kun muligt, fordi Fader drev Landbrug og derfor holdt rigelig med Heste og Køretøjer.

Skomagerkroen.

Det var nemlig ikke Smaating, det drejede sig om ved disse Kørsler. Vi havde to Stakitvogne, Vogne med Tremmer paa Siderne, en større og en mindre med 4 Tommer brede Hjulfølge. Den store Vogn var forspændt med 3 Heste og den mindre med 2 Heste. Den store Vogn kunde rumme 24—26 Fedekalve eller et lignende Antal Svin, ca. 20—22 Stykker, af en Vægt 250 à 350 Pund pr. Stk. Den kunde ogsaa f. Eks. rumme 2 Søer med en Vægt af 400 à 500 Pund pr. Stk. og 18 Svin à 250—300 Pund pr. Stk. Saadanne Svin var en 8 à 9 Maaneder gamle, og Søer af

nævnte Vægt kunde være en 2 à 3 Aar gamle. Vognene kunde ogsaa være læssede paa den Maade, at der ovenover de levende Dyr, som laa i Bunden, var anbragt et Lad. Derpaa laa de slagtede Svin og Kalve, som var opkøbt ude omkring hos Bønderne. — Den lille Vogn kunde tage 10—12 Fedekalve eller ca. 16 Svin. Det var tunge Læs, som Regel med en Vægt af 6—7000 Pund. Ved Vintertid, naar Kørslen var særlig besværlig, og der var Isslag paa Vejene, spændte vi de to Heste fra den lille Vogn og lod den staa, mens den store Vogn, forspændt med 5 Heste, trak Læssene op ad Bakkerne ved Aastrup og Kornerup.

Kalvene laa i Rækker i Vognene, 6 Stykker i hver Række med de fire Ben bundne overkryds. De laa i et mægtigt Lag Halm, der var en Alen eller mere tykt, og de blev lagt saaledes, at de laa med de bundne Ben hen over foregaaende Række. Hvis Bønderkonerne selv sendte deres fedede Sødmælkskalve ud af Gaarden, hvad de gjorde dengang, lagde de næsten altid Kalvenes Ben sammen med brugte Klude, gammelt uldent og lignende, inden for Tækkesimerne, som de båndt med, for at disse ikke skulde snære. Båndt de med Halmbaand, vilde det sjældent holde. Benene var dog altid opsvulmede, naar Kalvene efter længere Kørsel skulde aflæsses. Men man havde ingen anden Maade at befordre paa, og saadan blev de kørt langvejs fra, selv lige fra Nykøbing i Odsherred til København. Svinene derimod laa løse i Vognene, men ogsaa i et meget tykt Lag Halm. Bønderne havde Ordre til at komme med rigelig Halm i deres Vogne, og alt det blev samlet fra de forskellige og benyttet af os. Hvor ofte har ikke Halvorsens Tøse staaet ude i Porten og fnist, mens vi vejede og læssede, det var nogle væmmelige Tøse! —

Alle Dyrene maatte med Talje hejses op i Vognene, men det gik nemmere, end man tror, og vi klarede os med smaa Midler. Ved Vejningen, hvortil vi brugte Bismer, og ved Læsningen benyttede vi os af en saakaldt Læsestang til Svinene, en ganske almindelig svær Stang, som mellem

For- og Bagben blev stukket ind under Maven paa Dyret. Et Stykke inden for hver Ende af Stangen var fastbundet to Ender Reb, som blev bundet i Løkke over Dyrets Ryg. Disse to Løkker blev lagt paa Bismerkrog eller Taljekrog, og saadan gik det meget nemt, selv en So paa en 20 à 30 Lispund (240 kg) kunde med Lethed baade løftes og vejes

Porten og Gaarden i Skomagerkroen.

paa denne Maade ved Hjælp af to Bismere. Ude ved Elverdammen fastgjorde vi undertiden Talje og Bismere i en svær Gren af et stort Piletræ, der stod ved Vejen. Vi stod paa Jorden og hejsede én for én op, og jeg husker, at jeg paa denne Maade engang alene vejede 91 Stkr. Svin. De blev saa i Løbet af tre Dage kørt til Roskilde.

Det var særlig vor mangeaarige Karl, Christian Larsen, ogsaa kaldet Kanstantinapel, som sammen med en anden Karl besørgede disse Kørsier. Christian Larsen kaldtes saadan, fordi han altid fablede om, at »naar nu

først »Tysken« kom til Kanstantinapel, saa blev den go'e.« Karlene kørte hjemmefra hver Tirsdag Formiddag eller Morgen til en af de nævnte Kroer, og om Aftenen eller Natten, naar de kunde blive færdige, kørte de saa Vognene i Skridtgang til Roskilde. Men mange Gange kørte Christian ogsaa baade Tirsdag, Torsdag og Fredag i alle de Aar, inden Kalundborgbanen 1875 kom i Gang, og hentede Kalve og Svin hjem. Foruden alt det Arbejde, der dermed var forbundet, og meget andet Gaardsarbejde hjemme passede han de 53 Tdr. Land, Fader havde i Drift, med Pløjning, Saaning og Harvning og forøvrigt ogsaa med Roer, som Fader dyrkede paa et Tidspunkt, da det endnu langtfra var almindeligt. — Vi havde ogsaa altid et Stykke i Marken med Hør, og Moder lod Hørren forarbejde, saa vi altid havde rigelig med Linned i Huset. Vi brugte endog Blaarlærreds Stykker til at lægge i Bunden af Vognene, som bragte Leverancen af Kød, som Fader havde, ud til St. Hans Hospital. — Ogsaa Slagtersvende maatte være med at hente Kreaturer, særlig husker jeg den store Frederik Møller, som mange Gange alene hentede 16 Svin i sin Vogn i Uggerløse Kro. Han kørte fra Roskilde over Nykro, de godt og vel 4 Mil, derned og hjem igen samme Dag. Han var en stærk Tamp, som nok kunde tage en Tørn. Nogle Dage om Ugen slagtede Svendene hjemme, og de Dage, de ikke slagtede, var de med ved Kørslerne.

KØBENHAVN — GAMMELTORV OG TROMMESALEN

Af de hjemhentedede Dyr blev de bedste Fedekalve og Svin slagtede til Salg i Faders Forretning, Resten af Kalvene blev pr. Bane sendt til København for ligesom Lamene at sælges paa »Trommesalen« Onsdag og Torsdag. Mange af Svinene blev slagtede hjemme og solgt paa Gammeltorv i København, hvor der ud for det gamle Raadhus var Flæsketorv. Der havde ogsaa de københavnske Slagtere Stade i sin Tid, og omkring Springvandet sad Hedebokoner og Koner fra andre omliggende Egne og solgte slagtet Fjerkræ, Kyllinger, Duer og Æg.

Det var meget almindeligt, at Bønderne selv langvejs fra kørte til København med deres Produkter, hjemme havde de jo endnu i 60'erne faa eller ingen Afsætningsmuligheder hverken for Smør, Korn, levende Dyr eller andre Frembringelser. Derfor søgte de til Byen baade med slagtede Svin, et Par Tdr. Rug, Hvede eller lignende, og deres Varer transporterede de de lange Veje paa den Maade, at de lagde Æggene ned i Bunden af Vognen i et tykt Lag Halm, derover blev lagt et Tremmelag, og oven paa det anbragtes de tungere Varer. De kunde ogsaa blive af med deres levende Dyr, f. Eks. hos Gaardskarlene i de forskellige Gæstgivergaarde, som der var mange større og mindre af ud ad Vesterbro. Særlig Gaardskarlen Niels Jørgensen i en gammel Gaard med Gæstgiveri, Vesterbro Nr. 22, kaldet den lille Trommesal, solgte Kalve og andre Produkter baade for Handelsmænd og Hønsekræmmere, men den meste Handel foregik ellers paa Trommesalen pr. Kommissionær og Handelsmænd.

Baade Bønder og Handelsmænd overnattede i København baade Onsdag og Torsdag og ofte ogsaa Søndag Nat, fordi der igen var Torv om Mandagen. Flæsketorvet var særlig om Fredagen. De laa mest i de mange Gæstgivergaarde, som Vestergade dengang var og endnu til Dels er fuld af, og holdt i Gaardene og købte Spegesild og Tjære og meget andet hos Hørkræmmerne, inden de tog hjem. Der var bl. a. »Tre Hjorter«, »Dannebrog« og »Sjælland«, hvor vi som Regel holdt med vore Flæskelæs, og hvor jeg har ligget med min Fader, da jeg var 12 Aar.

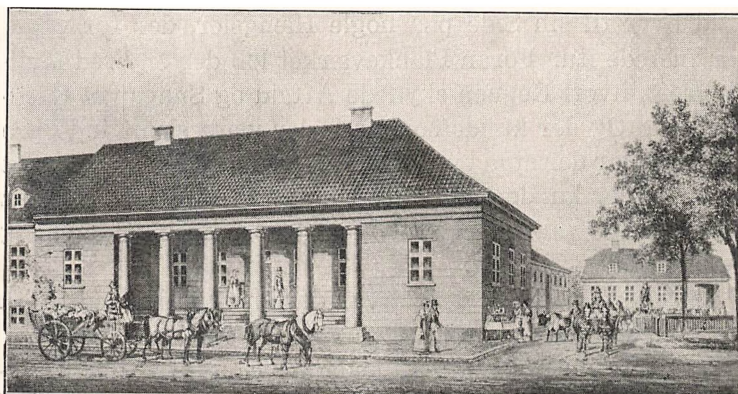
Jeg mindes — jeg var vel dengang en 15—16 Aar —, at en af de andre Handelsmænd, da vi engang sad oppe i Stuen i »Sjælland«, sagde til min Fader: »Hør, Fritz, du kommer snart til at give din Søn en ny Frakke.« Det hentydede til, at jeg vistnok var alt andet end »københavnsklædt«; der sad nemlig en stor Fedtplet paa min ene Skulder af hjemme at »rende med Kødtruget«. Jeg havde da ellers en hvid Frakke og hvidt Forklæde med en bred Søm forneden, naar jeg hjemme gik i Byen med Kød.

Fader laa ellers mest paa »Knapstedsgaard« paa Halm-torvet, dør, hvor nu Paladshotellet ligger. Ud for »Knapstedsgaard« var der Vejerbod, hvor man vejede Kvæg, Hø og Halm, og lige midt der i Færdselen har vi faaet vejet de store Tyre og Stude, som solgtes til England og Hamborg eller paa anden Maade. Fra Vinduerne i »Knapstedsgaard« kunde man staa og se over paa Volden, paa Gyldenløves Bastion og paa Luciemøllen. Volden laa, hvor senere Københavns Raadhus kom til at ligge, og førte med Filosofgangen, nu Vester Voldgade, paa sin ene Side lige ned til Ryssenstens Badeanstalt, hvor jeg tit var nede at bade, naar jeg var færdig paa Trommesalen. Fra Halm-torvet

»Trommesalen«, Byens aarhundredgamle Kvægtorv, var oprettet 1671 af en Hofslagter Niels Olufsen og benævnedes saaledes, fordi Stadstambouren i tidligere Tider kundgjorde, at det var Markedsdag, og med sin Tromme sammenkaldte Købere og Sælgere til Torvet.

førte en Bro over Stadsgraven til Vesterbrogade, og omtrent hvor Café »Paraplyen« nu ligger, har jeg som Dreng staaet og moret mig med at spytte ned i Vandet. Derfra var en Allé af Træer helt ud forbi »Frihedsstøtten« til »Trommesalen«, Byens daværende Kvægtorv.

Det laa paa højre Side af Vesterbrogade, regnet inde fra Byen, omtrent hvor Gaden Trommesalen nu drejer af, hen imod Gl. Kongevej, og grænsede med Gaarde og Byg-

Acciseboden uden for Vesterport og Indkørselen til Trommesalen
c. 1830.

ninger mod Vest op til den tidligere Accisebodsbygning, endnu dengang almindelig kaldet »Ziisen«. Ziisen ejedes af den kendte Kreaturkommissionær Niels Josephsen og var indrettet til hans Brug. Inde i Gaarden var der Stalde, hvor han havde sine Lam, Kalve og Stude staaende, og der handlede meget. Han boede selv i en høj Stue ud til Gaden, og baade han og hans Kone var flotte og statelige Folk. Han var Jyde og havde i sin Ungdom trukket med Stude. Nu havde han tjent Penge og ogsaa giftet sig Penge til, hans Svigermoder sad i en af Klædeboderne ved Helliggeist Kirke. Han var gerne om Vinteren klædt i Pels og holdt, ligesom flere af de større Slagtere, privat Wienervogn eller Landauer, i hvilken de gjorde Udflugter

særlig ud ad Strandvejen. Han købte senere Ejendommen »Mariendal« ved Falkoneralléen, og Kommunen købte først i Firserne hans Ejendom, den tidligere Accisebod, da Vesterbrogade skulde udvides, efter at Trommesalen var nedlagt.

Trommesalen var ud mod Vesterbrogade hegnet af et ækelt, gammelt Plankeværk, hvori der var en Indgangs-laage og længst til venstre ved Accisebygningen en Indkørselsport, som aldrig var lukket. De to Portfløje hang altid hver til sin Side paa nogle Hængsler, der forlængst var rustede itu. Foran Plankeværket løb der en bred Muddergrøft, hvori Regnen skyllede Affald og Snavs fra Gaarden ned. Og der kunde somme Tider være slemt inde paa Torvet, naar der stod en 6—700 Høveder og lige saa mange Lam, ja, der kunde godt være samlet op til 3000 Lam paa engang. Saa var der et rent Morads, og man kunde aldrig gaa der uden Træsko.

Inden for Plankeværket var der en Gaardsplads foran et 2-Etagers gult Stuehus, som var den ene Del af en firelænget Gaard. I Stuehusets nederste Etage var der Gæstgiveri og Bolig for Værten.

Paa første Sal boede min Faders Fætter, Kreaturkommissionær Anders Christensen. Der var vi ligesom hos Josephsen og hos vor Kunde, Slagter Jacob Wedell paa Vesterbro Nr. 62, ofte og spise til Middag. Men ellers spiste vi i Gæstgiveriet paa Trommesalen, og jeg tør sige, at der sikkert ikke fandtes saa godt et Madsted i København som dèr. Værten, der dengang hed Petersen, havde en udmærket dygtig Kone, og hendes Lammesteg, Oksekødsuppe med Mel- og Kødboller, Marvbuddingen og de stegte Rødspætter var uden Lige. Det var udmærket Mad. Middagen spistes altid ved fælles Bord, særlig om Torsdagen. Naar man kom ind i Stuen, gav man kun et lille Nik til Opvarteren og sagde: Dæk ogsaa til mig. Og saa bænkedes man sig.

Jeg ser endnu tydelig for mig alle dem, der i mine

unge Aar sad ved Bordet og spiste. Der var Brødrene Mauritzen, Brødrene Halvorsen og en af deres Sønner igen, Peter Halvorsen, der blev en kendt Eksportør paa England. Der var Breiding fra Helsingør, Nyborg fra Slagelse, gamle Chr. Thede, min Fader, Fritz Frederiksen, og flere andre. De ældre kaldte hinanden ved Fornavn og var Dus, og der herskede en god Omgangstone mellem dem, sjælden hørte man et Ukvemsord.

Trommesalen ud mod Vesterbrogade kort før dens Nedlæggelse.

Rundt om i Stuerne stod der Smaaborde, og her gik man ind, naar man skulde udveksle Betalingen for Køb og Salg, hvad der godt kunde dreje sig om endog store Summer. Man bød i saa Tilfælde hinanden paa Sodavand eller Kaffe eller, hvad der ogsaa meget brugtes i min Tid, paa Saft og Vand. Øldrikkeri var der ikke noget, der hed, og aldrig saa man nogen fulde. Det var et ordentligt Sted, der var ingen Musik og Sang, ingen Tøsesjov, kun en stumprumpet Tjener i hvid, kort Jakke, der gik rundt og betjente os.

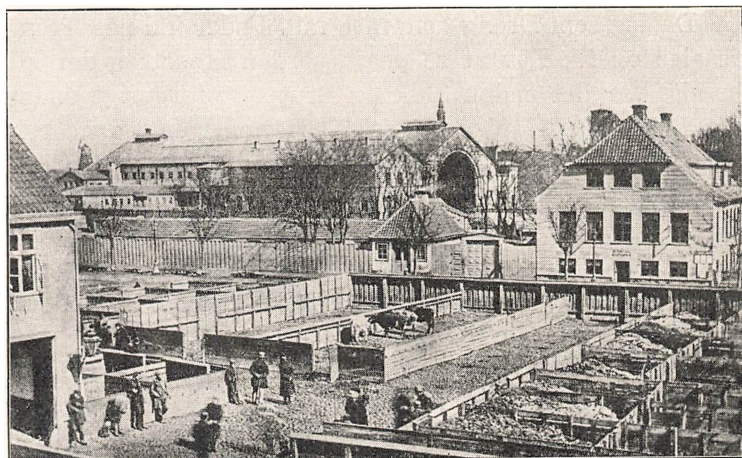
Det faar mig til at tænke paa Rasmus Petersens Beværtning ud for Boderne paa Nikolaj Plads. Der kunde man bl. a. for 35 Øre faa en stor Portion kraftig, velsmagende Chokolade eller en stor Kop Salep med en Spise-

skefuld Kirsebærsaft i. Var f. Eks. disse to Slags bestilt, sagde Tjeneren blot ind ad en lille Lem til Køkkenet: En Lep, en Lade!

Gaardspladsen foran Stuehuset paa Trommesalen var belagt med toppede Brosten, og foran Bygningen var der en Bom med Ringe i, hvortil Kvæget blev bundet ligesom til Plankeværker og mere tilfældige Steder, og til alle Sider i Gaarden fandtes Lammefolde og Baase. I en Port til højre i Stuehuset var der Opgang til Gæstgiveriet, og gennem Porten kom man ud i en Gaard, omgivet af 3 Længer. Til venstre en lav Længe med Gæsteværelser, hvor Vinduerne sad saa lavt, at det var en smal Sag at krybe ud ad dem ud i Haven, der laa ved Siden af. De andre Længer var indrettede til Stalde, og paa Gaardspladsen der foregik den meste Kalvehandel, og der holdt ogsaa Folk med deres Køretøjer. I den Gaard var der ogsaa Lammefolde med Tag over. Under dette Tag gemtes Hø til Dyrene, og der laa Driverne og sov. Næsten al Handel foregik Vinter og Sommer under aaben Himmel. Pladsen i Staldene var ganske utilstrækkelig, og man kunde knapt aande for Varme derinde, naar der var fuldt op af Dyr. — Gennem Midterlængen kom man ad en Port ud til endnu en Gaardsplads, hvor der blev holdt Hestemarked, og derfra var Gennemgang til Banegaardspladsen, hvor Dyrene blev læsset af Jernbanevognene og nemt kunde føres lige ind paa Pladsen.

Kalvene blev afhentede paa Banegaarden af de saakaldte »Driverere« eller »Sjovere«, som fik 4 Skilling for at trække med dem med et »Rev« om Halsen ind paa Trommesalen. Sjoveren fik ogsaa 4 Skilling for at hente kogende Vand i et nærliggende Brænderi paa Vesterbro. Vandet brugtes til at blande i Mælk til Kalvene, den blev købt af Mælkebønder, der kom ind med sød og skummet Mælk til samme Brug i Mælkelejler af Træ. Den blandedes i en stor Ørebalje, der stod paa Torvet, men det var kun lidt eller slet intet, at Kalvene vilde tage til sig, de

var vant til at faa nymalket Mælk, hvor de kom fra, og paa den Maade kunde der godt gaa to Dage, hvor de ingen Drikke fik. Senere er man gaaet saa vidt, at man sætter Hø til Kalvene, men det maa være for at gøre Nar af sig selv, for æde det gør de da ikke. Mens Kalvene stod der i Mellemsgaarden og ventede paa at blive solgt eller afhentede, bandt vi dem undertiden uhyre primitivt til Hju-

Foldene paa Trommesalen.

let af tilfældige Vogne. Naar der saadan en Gang imellem var blevet fortøjet en 6—7 Stykker ved en enkelt Vogn, kunde det derfor godt hænde, at de flyttede og rykkede hele Køretøjet.

Der var ofte Malkekøer til Salg paa Torvet, men der var ikke som senere faste Malkekoner, som besørgede Malkningen af disse. Men malkede blev de alligevel, for det var almindeligt, at fattige Koner kom og stillede sig op med en Krukke eller Spand og bad om at faa Lov til at malke. Kontrol med Mælk eller lignende kendte man jo ikke til, men Konerne var glade for at faa Mælken, hvordan den saa var. — Der var intet egentligt Slagtehus paa Torvet, kun ét for tilskadekomne Dyr, al Slagtning foregik

ellers i Slagternes private Slagtehus og Porte rundt omkring i Byen. Naar Dyrene var solgt, blev de, i hvert Fald for Lammenes Vedkommende, drevet tilbage i adskilte Folde, og enten hentede saa Slagternes private Køretøjer dem, eller ogsaa blev baade Kalve og Lam i større og mindre Flokke i Dagens Løb drevet gennem Gaderne hen til deres Købere.

— — —

Da jeg som Dreng kom med min Fader ind paa Trommesalen og fik Lov at se paa, hvordan Handelen der gik for sig, var det endnu Skik og Brug, ja, forøvrigt endnu helt ind i Halvfjerdserne, at Slagtermestrene, som kom og købte deres Forbrug, gik med høj, graa Filthat til Hverdagsbrug. Mange Gange har Slagter Julius Liebergott, idet han tog Hatten af, sagt til mig, naar han skulde bukke sig for at »finde Lam«: »Hold min Hat, min Dreng.« Samme Liebergott havde en lille, smal Butik i Nygade, den, der senere er blevet til den kendte Chr. Nielsens Forretning paa Hjørnet af Nygade og Knabrostræde. — Ogsaa Valløe og Thede og de tre Brødre Anders, Gudmand og Jacob Ebstrup husker jeg med høje Hatte.

Til Jacob Ebstrup havde Fader fast Leverance af Fedekalve og Lam; han boede Vesterbrogade 101, og jeg fik senere Leverance til Jacob Wedell, Vesterbrogade 62, ogsaa af Kalve og Lam. Disse Dyr blev aldrig vejet efter i København, Tilliden var saa stor, at vor Køber fuldt ud stolede paa den opgivne Vægt ude fra Landet. Kalve blev imidlertid ikke altid hverken købt eller solgt efter Vægt, ja, heller ikke de større Kreaturer. De købtes »paa Slump«, og for Kalvenes Vedkommende var det i hvert Fald altid Tilfældet, at de solgtes paa Slump. Køberen følte sig frem paa Dyret og bestemte dets Kvalitet efter dets Fedme og Afrundethed. Det følte over Ryggen, hen over Nyrestykket, omkring Halen, om det havde gode »Rumpefinner«, og for Handyrenes Vedkommende paa Bugen omkring Testiklerne for at føle, om det havde »Kaad«,

der paa et stort Dyr kan sidde som hele Fedtpuder. — At man dengang handlede i Rigsdaler, var selvsagt, men at man endnu den Dag i Dag paa Københavns Kvægtorv benytter samme Møntbetegnelse, er maaske mindre bekendt.

Naar en Køber skulde »finde Lam«, tog han Dyret under Halsen med venstre Haand og med højre Haand over Ryggen ind i Lysken i Ulden. Dyret var da magtesløst, saa han kunde vende det, det vil sige, rejse det op, saa det kom til at sidde paa Enden. I denne Stilling med Ryggen op mod Slagterens Knæ kunde han komme til at føle det paa Brystet og i Lysken og derved bestemme dets »Fedmon«. Paa et godt fedt Lam skulde man kunne føle Fedt paa Brystbenet og »Slagfinne«, d. v. s. Fedt paa Slaget af Nyrestykket, nærmest ind mod Lysken. Gimmerlammene skulde have et godt udviklet Yver for at være gode, og Væderlammene skulde have »Brov«, d. v. s. en lille Knude eller Fedtansamling paa den indvendige Side af Laarene bag ved Pungen. Knuden kunde være saa stor som to Nødder paa et udvokset Dyr og som en Ært paa et spædt Lam. Man kunde f. Eks. sige til en Køber om Lammet:

»Sæt det paa Røven, saa De kan finde rigtig paa det«, eller spørge: »Har De taget det Lams Brov?« eller som en Anbefaling sige: »Tag den Brov, det har!« — Var Køberen en svær Mand som f. Eks. gamle Slagter Matthissen fra Smallegade, kunde han ikke tage et Lam mellem sine Knæ og »finde« det, men en Driver maatte rejse og holde det, medens han fandt efter. Der skulde et godt Haandelag og et godt Kendskab til at finde Lam, og Evnen i den Retning blev betragtet som Maalestok for en Mands Dygtighed. Man kunde derfor høre den Udtalelse: »Ham kan du godt handle med, for han kan ikke finde Lam.«

I SLAGTERLÆRE

I Midten af Tresserne oprettedes det første private Eksportslagteri her hjemme, nemlig A. N. Hansen & Co. paa Christianshavn. Det var udelukkende baseret paa »Englandsflæsk«, som det kaldtes, og Størstedelen af Leverancerne gik i Begyndelsen til den engelske Marine som Flæsk saltet i Tønder. I 1866 oprettede Philip W. Heymann Københavns Svineslagteri paa Østerbro, ogsaa med Eksport for Øje. Til de Firmaer solgte mange Handelsmænd og Bønder deres slagtede Svin, og for A. N. Hansen stod Kommissionær Malling paa Gammeltorv hver Dag og købte op. Til begge Firmaerne solgte baade Fader og jeg i Aarenes Løb i Tusindvis af slagtede Svin. Det var Akkorden med Heymann, at Flæsket skulde afleveres direkte paa Slagteriet paa Østerbro, saa den Leverance gav megen Kørsel og meget Arbejde.

Vi købte ogsaa Svin i slagtet Tilstand af Bønderne inde paa Torvet og forhandlede videre, men Mængder af Svin blev slagtede hjemme i Faders Gaard af Svendene Fritz Kollmorten, den store Møller og Peter Jensen, kaldet Neuendamm efter sine Plejeforældre. Det var derfor ikke ualmindeligt, at Arbejdet kunde trække ud til Kl. 3—4 om Morgenen, ja, jeg kan godt sige, Svendene gik for det meste og rodede den halve Nat, selv om de om Dagen skulde ud og hente nye Transporter hjem. Jeg har mange Gange selv været med i mine Læreaar, mest havde vi at gøre mod Vinteren i November og December.

Slagtersvendene gik almindeligvis i rød- og hvidstribede Bluser og med hvide Forklæder, men i Slagtehuset

arbejdede de i hvad Tøj, de havde, og de havde kun lidt og knapt med Tøj. Kun de færreste havde Raad til at anskaffe sig islandsk Uldtrøje og Voksdugsbenklæder, som man senere arbejdede i. — Ofte stod Svendene ude i den aabne Gaard i streng Vinterkulde og slagtede, de kunde være gennemvaade fra øverst til nederst, og Istapper kunde

Flæsketorvet paa Gammeltorv.

hænge ned i Kanten af deres Trøjer, men det tog de intet Hensyn til. Som oftest var Humøret godt, Kammeratskabet var godt, og de sang af fuld Hals.

Undertiden maatte jo Brændevinen holde for, særlig en ugift Svend, som boede i Byen, Julius Theodor Steffensen, vilde gerne holde den gaaende med Brændevin, stadig skulde han have sig en Snaps, men saa kunde han ogsaa bestille noget, saa det forslog. Man behøvede blot at sende Bud til ham og lade sige: »Der skal slagtes en 35 Svin i Eftermiddag«, hvortil han beredvillig svarede: »Jeg skai nok komme, Mester«, og saa kom han, det kunde man altid være sikker paa.

Det hændte ogsaa, at Svendene slet ikke kom i Seng. Naar det var blevet sent paa Natten, og de var rigtig gennemvaaede, gik de op paa Loftet over Heste- og Kostalden og væltede en god Bunke Halm ned i Fodergangen. De foretrak at ligge der i Halmen i den lune Stald og sove frem for at gaa til deres kolde Kamre. Paa den Maade fik de ogsaa hurtigere tørret deres Tøj, som de blev liggende i. — Men var de endelig gaaet til Ro, kunde det ske, at de blev jaget op om Natten for at køre til »Skvatbringe« med en Hjælpevogn. Det hændte, at Christian Larsen ikke kunde faa sine Læs op ad Bakken derude ved Kornerup, saa maatte han sende ridende Bud til Roskilde for at faa nogen ud til at hjælpe sig med at fordele Læsset og spænde endnu en Hest eller to for Vognen. Skete det saa, at f. Eks. et Svin var ved at »sterve« under Transporten, ja, saa maatte de yderligere, naar de kom hjem, fyre op og give sig til at slagte, for at det ikke skulde dø for dem af sig selv. Hvad Tid paa Døgnet det var, spurgte man ikke om.

Disse Mennesker kendte ikke til Forfinelse af nogen Art. Neuendamm var engang ved Hvidtning af Slagtehuset faldet ned af Stigen og kom derved til at hænge paa en stor Kødkgrog, som borede sig ind i Armhulen. Andre maatte løfte ham ned, og i lang Tid gik han med et stort Saar. En anden Gang, ogsaa under Hvidtning, fik han det ene Øje ødelagt for Livstid, — men det var jo blot saadan, hvad der fulgte med Arbejdet!

Det var et haardt og slemt Arbejde at slagte, og jeg vil godt bekende, at jeg smøgede af mig, da jeg blev en 18—19 Aar, og kørte ud ad Landevejen i Stedet for. Selve det at slagte var ikke min Lyst, Hjælpemidlerne var faa, og i Modsætning til nu foregik det meste under primitive Former. Særlig med Belysningen var man ikke kommet videre end i min Bedstefaders Tid, vi gik endnu paa samme Maade med en »Lysepind« eller »Gaffelpind« i Munden, hvori »Spædelyset« eller »Dyppelyset«, tyndt og uden

Form, sad fastklemt i et udskaaret Hak i den ene Ende. Den anden Ende af Lysepinden var tilspidset, saa den kunde stødes ind i et Hul i Muren eller i en Oksekrop, hvis den under Arbejdet var i Vejen eller sad ubekvem.

Der lagdes meget mere Beslag paa den enkeltes Kræfter ved Slagtearbejdet dengang. Alting maatte løftes og bæres, og udover en Talje havde man kun Haandkraften til Hjælp. Til Trods herfor gjorde man sig meget mere Umage med sit Haandværk end nu, hvor der snart ingen Steder er en duelig Mester eller dygtig Svend, der lærer fra sig. Det, Ungdommen nu lærer, særlig paa de offentlige Slagtehuse, er der ikke mange Fagfolk af den ældre Skole, der vil sige god for.

— — —

Naar vi i mine Læreaar skulde slagte Svin, var det et besværligt Arbejde. Et for et blev de løftet op paa et stort omvendt Kar og stukket midt foran i Halsen, medens Svendene stod og holdt fast paa dem ved at lægge sig ind over dem med hele deres Vægt. Blodet stod ud i en rask Straale ned i et Kar, og for at det ikke skulde levre, rørte vi i det med et Hængetræ. Naar Blodet var løbet af, blev de lagt hen, til man havde en 6—8 Stykker, og hvis det var koldt, dækkedes de til med Halm. Karret vendtes om, og saa begyndte Skoldningen. Alt Vandet hertil maatte i Spande bæres fra Kedlen til Skoldekarret, og det var meget vigtigt, at Vandet havde en tilpas Varmegrad, netop saadan, at Sværen ikke blev kogt, men dog saa varmt, at den yderste Hud med Lethed løsnede sig og kunde skrubes af. — Peter Neuendamm havde et særlig godt Haandelag i den Retning, og han bedømte de andre Svende efter den Færdighed, de havde i at tilpasse Vandet.

Han sagde saaledes foragtelig om en ny Svend: »Han ku' ikke slagte! Den fØ'ste kogte han (der gik Hul paa Sværen), den anden vilde ikke gaa (Toet vilde ikke gaa af), men saa tog jeg fat, og saa be' de bare hvi'e og pene!« — Det blev til et helt Mundheld.

Naar Svinene var skoldede — man maatte skolde et ad Gangen og dyppe det flere Gange i Vandet —, blev de løftet op i »Skraven«, en Bænk med skraatstillede Sidestykker, hvor de blev skrabet og pudset efter. Efter Skrabningen blev de løftet — af to eller tre Mand, som Vægten var stor til — og hængt op i et Hængetræ, som fastgjordes mellem Senerne i Bagbenene, og derefter skaa-ret op.

Man flækkede Hovedet fra Stikket til Trynen, men maatte vaske og skylle Halsen godt først, for det kunde bløde meget længe fra Stikket. Derpaa blev de skaaret op, nedefra op over Maveskindet, Indmaden taget ud, hvorpaa de »brystedes op«, og til sidst trak man Skrannen eller Luftrøret op af Halsen. Leveren, Hjertet og Lungen kaldtes et »Hjerteslag« og solgtes samlet for 1 Mark, 33 Øre.

Det at slagte en Gris gøres vist ret ens overalt og ligesom forhen, hvor det drejer sig om Hjemmeslagtning. Paa Landet havde de som Regel en enkelt Mand, der var Husmand og over et større Strøg tillige forenede de to Bestillinger, at være Tækkemand og Hjemmeslagter, i én Person. Men noget helt andet er rigtignok nu den moderne Fabriksslagtning paa vore Andelsslagterier.

Kalve var ikke besværlige at slagte. De stilledes ved Siden af Skraben, og med et Greb ind under Bugen kunde de let vippes op i den hule Skrabe. Efter at man først havde bundet alle fire Ben, stak man dem med en Kniv ned bag Øret ind i Halsaaeren og lod Blodet løbe af. Naar det havde løbet noget, kunde man rense ud omkring Aabningen, og endelig fjernede man hele Hovedet, inden man videre skar dem op.

Jeg har mange Gange set en af Svendene, Poul Petersen hed han, bøjse sig ned og drikke det varme Blod, just som det strømede ud. Første Gang, han havde prøvet at drikke Blod, havde det været en Daad, som han tjente en Mark paa at udføre, men senere blev det ham en Vane. Han fortalte, at Kalveblod var noget salt, men

at derimod Lammeblood var meget velmagende. Han var meget svag, maaske havde han det, man dengang kaldte for Brystsyge, og som man nu kalder Tuberkulose, men han forklarede i hvert Fald, at han følte sig som et for-

Gris slagting i Frederiksens Gaard.

nyet Menneske, hver Gang han havde drukket af Blodet. — Han har nu passeret de Halvfjerds til Trods for sin Svaghed og til Trods for, at han i mere end 50 Aar har udført en Slagtersvends strenge Arbejde efter de gammeldags Metoder. I al den Tid har han tjent i vor Familie.

Paa Lammene blev Halsaaen ligesom paa Kalvene skaaret over ved Øret, og de var hurtigt aflivede. Men naar de var slagtede, gjorde man sig dengang baade for Kalves og Lams Vedkommende megen Ulejlighed med, at

Kroppen skulde faa en smuk Form og ikke falde sammen. Man anvendte dertil Spiler af forskellig Størrelse, og det hørte med til at være en dygtig Svend, at man ikke alene forstod at anbringe disse Spiler rigtigt, men at man ogsaa var ferm til at tildanne dem. De lavedes af Fyrretræ, helst »skært« Træ, der blev lagt i Vand for at blødgøres noget, og blev skaaret eller snittet med en Kniv. Til et Sæt Spiler hørte der en Overspile, en Brystspile, en Nyrespile, en Benpind og Smaapinde til at hæfte Spilerne paa Plads med.

Paa slagtede Dyr er der den Ejendommelighed ved Nyrerne, at den ene sidder fasthæftet i det omgivende Fedtlag, hvorimod den anden hænger løst med Fedtet ved. Dog ikke paa Svin, der sidder begge Nyrerne fast, omgivet af Flommer. Man bruger derfor om Siderne af et slagtet Dyr Betegnelsen »den løse Nyre« eller »den faste Nyre«, eller ogsaa betegner man dem »den løse Side« og »den faste Side«. For at holde den løse Nyre paa Plads var det, man for Synets Skyld og for at give Fedtet en pæn Facon i kold Tilstand satte Spiler i paa Kalve og Lam. Hver Spile var spids i den ene Ende, kun Brystspilen var tilspidset i begge Ender. Nyrespilen sattes med den spidse Ende ind i den løse Side og hæftedes fast midt i Ryggen med en lille Tværpind; lidt højere oppe i Krydset — man tænke sig Dyret hængende i Bagbenene — sattes Overspilen ogsaa ved Hjælp af en Tværpind for at strække og glatte Fedtlaget op, og længere nede sattes Brystspilen i Huden til begge Sider for at stramme Formen ud, hvor Ribbenene ender. Kaad og Yverfedt blev holdt til Side med Smaapinde, og Benpinden brugtes til at holde Benene paa Plads med, saa Bovene kunde blive smukt buttede og pæne, og var et Lam spilet rigtig akkurat, og Nettet¹⁾ bredt ud

¹⁾ En Fedthinde, der hænger ned foran Indvoldene. Den kaldes ogsaa et Forklæde. Under Efterbehandlingen af det slagtede Dyr blev denne Hinde midlertidig gemt inde i Kroppen ved Nyrerne for ikke at blive kold og derved stivne, inden den skulde benyttes.

over Spidserne af Brystspilen, kunde det »være en hel Pryd«, som en Svend engang udtrykte sig i Glæde over sit Arbejde.

Lam og Kalve blev spilet paa samme Maade, kun blev Nettet paa Kalvene spaltet, og hver Kølle pyntet med sit Stykke af det. Man gjorde sig ogsaa paa anden Maade

Kre'turet slaas for Panden.

Umage for at give dem en god Facon. Langs Væggen i Slagtehuset var der under Brættet til Krøge, som Dyrene blev hængt op paa, slaaet Skraabrædder paa, de saakaldte Flyklapper. De støttede den varme Krop i Krydset og skubbede derved Nyrefedt frem, saa det tog sig fyldigere ud, naar det blev koldt. Hele Kroppen fik ved Hjælp af Flyklapperne eller en Pind, der anbragtes paa samme Sted, en smukkere og mere svajet Facon.

Spilerne kunde bruges flere Gange, men maatte omhyggelig renses mellem hver Gang, de var brugt. De sattes

i alle Faar, Lam og Kalve, uanset hvor mange man havde at slagte, og Svendene skar selv Spilerne, naar de havde Tid. Vi havde en firkantet Kasse staaende i Slagtehuset med Rum til de forskellige Spiler og desuden en stor Træsko fuld af Smaapinde. — Nu bruges Spiler kun meget lidt, og Lærlinge, som ikke gør Svendestykke i København, hvor man endnu ikke har slaaet af paa Fordringerne til propret og nøjagtigt Arbejde, aner maaske knapt nok, hvad en Spile er.

— — —

Til Slagtning af de større Dyr var der noget mere at bemærke. De blev enten bedøvede ved et kraftigt Slag i Panden med en Jernøkse med en Jernknop eller Dup paa, eller ogsaa fik de en Maske paa, hvori der ud for Panden var et lille Hul. i dette Hul kunde en Jernprop drives ind, ogsaa med et kraftigt Slag, hvorved Dyret styrtede. Men Apparatet var ikke sikkert, det duede ikke. Nu bliver de fleste større Dyr skudt, og hvor Slagtemetoderne er saa humane som muligt, anvender man større og mindre Bolt-Pistoler forud for Slagtningen af alle Dyr.

Undertiden stemmede man Dyret op mod en Væg, bandt det til en Ring i Gulvet eller et Par Ringe i Muren, lagde et Reb om dets Mule og hævede derved Hovedet noget i skraa Stilling. Ved Slaget med Jernøkseen sank det store Dyr til Gulvet, og man bandt hurtigt et Forben og et Bagben sammen. Saa skar man en trekantet Hudlap ud foran paa Halsen, stak Kniven ind der og overskar Halsaarerne til Siderne. De to andre Ben blev nu bundet, og naar Aarerne holdt op med at bløde, blev Dyret drejet om, saa Ryggen hvilede mod Gulvet, og langs Siderne støttedes det af nogle Favnestykker, som dog aldrig vilde ligge fast. Hovedet drejedes om med »et Vred«, saa Hornspidserne og Næsen kom til at støtte mod Gulvet, og i denne Stilling kunde man bekvemt »slagte Huden løs«. For at faa Blodet hurtigt af, stillede en Svend sig undertiden op paa Kroppen og »traadte det ud«, d. v. s., han satte hele Krop-

pen i en gyngende Bevægelse ved at træde skiftevis med Benene, det ene ved Boven, det andet i Lysken.

Det var af særlig Vigtighed at faa Huden af saa stor og hel som mulig, og derfor gik man frem efter en ganske bestemt Metode. Man »stejlede« bl. a. Dyret, d. v. s., at man mellem Øjnene og Hornene huggede igennem, saa at et Stykke af Hjerneskallen og Hornene blev siddende paa

Folkene i Frederiksens Gaard med deres Redskaber. C. 1885.

Huden. Et Stykke »Stejle« eller »Stejlen« var Hjerneskallen med Hornene ved. — Derefter ridsede og løsnede man, mens Dyret endnu var i Liggstilling, Huden fortil og bagtil af Benene, skar Huden igennem paa Undersiden midt ned ad Dyret og løsnede med en Kniv, til man havde et Stykke Hud at holde i. Saa bankede man med Trækøller Resten løs indvendig fra, saa langt man kunde naa om paa Siderne. Derefter blev Dyret med Talje hejst op, og naar det hængte i Bagbenene i en saakaldt »Bom« med fastsmedede Øskener i, slagtede man med Kniv det sidste Stykke af Huden løs fra Oversiden, Ryggen, og lod Halen og Klovene hænge ved. — Huden løsnes vel delvis paa

samme Maade endnu, men alle de Dele, som fulgte med i tidligere Tid, skæres nu omhyggelig fra og udnyttes paa anden Maade.

Af Indvoldene blev Vommen, Sladren¹⁾ og Ladelep'en²⁾ solgt sammen med Benene og kaldtes et Oksekallun. Det blev solgt meget billigt. Undertiden kom der ogsaa Bønder kørende og hentede alle de nævnte Dele, det afhuggede Hoved, Hjertet, Lever, Lunge og Tarmene med Fedt og Tælle paa samt de fire Ben, skaarne af under Knæledet, og det kunde de faa en Mængde Mad af foruden andre nyttige Sager. Kun Nyrerne blev altid solgt for sig selv og kostede kun en ca. 20 Øre. Bønderne fyldte det hele i en Kornsæk, men det var ikke altid, den kunde rumme den store Portion, som det var.

De større, slagtede Dyr blev ogsaa pyntet paa forskellig Maade. Man brugte ikke Spiler, men man »begaavede« Nyrefedt, mens det endnu var varmt. Det vil sige, med en Kniv spaltede man Fedtet ud, efter at Nyrerne var fjernet, og fordelte det ud over »Stegene«. Man kunde yderligere, mere eller mindre fint, med en Kniv »perlestikke« eller smaahakke dette Fedt, naar det slagtede Dyr ved Juletid og andre højtidelige Lejligheder skulde tage sig ekstra godt ud. Desuden smykkede man, hvis man havde Tid, »Skjolden« paa Brystsiderne ved at udskære Mønstre, Blomsfer og Blade i den. Det kunde blive baade til Roser og Tulipaner.

De Tarme, man havde Brug for, blev rensede og gjort i Stand. Den indvendige Hinde af Spiserøret, som er meget stærk, kaldes Morløsen hos de større Dyr, hos Okser f. Eks. Den bruges særlig til Cervelatpølser. »Smal- eller Krogtarmene« (Tyndtarmene), »Skævtarmen« (Tyktarmen) og »Bundenden« (Blindtarmen) bruges alle til forskellige Slags Pølser. Af Kalves Tarme bruges Bundenden

¹⁾ Sladren: Kallunet eller Løben.

²⁾ Ladelep'en eller maaske Ladelæben (udtalt La'elep'en): Bladmaven.

til de finere Pølser, og Lammetarmene anvendes til Wienerpølser. — Grisenes Tarme benævnes Medistertarme for de tynde og Krustarme for de tykke Tarme. At »slaa et Skæve af« er et Udtryk for at pille Fedt og Tælle af Tarmene. Man bruger endnu Betegnelsen et Bundt Skæver, men ogsaa det er ved at blive forældet. Nu sælges Tarme metervis.

Min Fader var paa mange Maader nøjeregnende. Naar han saa en Klump Tælle ligge paa Gulvet i Slagtehuset, sagde han til Svenden: »Buk dig og tag det op. Tænk paa, hvor mange Gange Dyret har bukket sig for at fremskaffe saa stort et Stykke.«

BLODPØLSER OG SKÆVEBAD

Særlig Vinterdage og Vinternætter var Slagtning et koldt og ækelt Arbejde med meget Roderi, og det passede mig ikke rigtig. Underholdningen var jo heller ikke den allerbedste, skønt det, man hørte, for det meste gik én over Hovedet. Man var saa vant til fra Barn at høre Svendenes kraftige Bemærkninger og Sprogets »vilde Skud«, saa man forbandt ikke noget sjofelt med det. De folkelige Betegnelser og Udtryk brugtes som naturlige Talemaader, og det fordærvende i at kende dem har jeg aldrig kunnet se. Men rimeligvis har jeg dog nu og da udtrykt mig noget kraftigt, for min Moder stillede mig undertiden det Spørgsmaal: »Hvad er dog det for Kroer, du søger, min Dreng?« Jeg tror dog ikke, man behøvede at søge længere end til Gaardens egne Folk for at finde Ophavet, Kroerne havde næppe Skylden. Et Udtryk, som maaske særlig havde hjemme i Haandværket, var dette: Det er Løgn i hans Tælle — eller forstærket: Det er, Fanden raspe mig, Løgn i hans Tælle. Ogsaa Udtrykket: Kraft stejle mig — kan maaske have sit Udspring herfra.

Særlig Peter Neuendamm var i Slagtehuset den mest underholdende. Han snakkede løs og sang for os under Arbejdet. Fra jeg var tolv Aar, har jeg hørt ham foredrage den drastiske Vise om Kællingen, som havde været til Barsel, men jeg har altid syntes, dens Indhold var noget gudsforskrækkeligt Vrøvl¹⁾.

¹⁾ Visen, som begynder saaledes: »Og Kællingen over Gærdet sprang«, findes i forskellige Udgaver i: Et Hundrede gamle danske Skæmteviser hos Evald Tang Kristensen.

Han sang ogsaa en anden med et ulige mere romantisk Indhold:

Han drog fra Danmarks grønne Slette
 til Syden, til hint fjerne Land,
 den stolte Greve saa med Rette
 i ham en dygtig, brugbar Mand.
 Den danske Svend drog did at vinde
 et Navn, en Stilling, hvilken han
 ;: forgæves havde søgt at finde
 i Danmark, i sit Fædreland. ;:

Men Grevens Barn, en Sydens Pige,
 mod hvem selv Fyrster skued' hen,
 den skønneste i Skønheds Rige,
 hun elskede den danske Svend.
 »Tag hende«, taled' Grevens Stemme,
 »tag Fyrstebruden, danske Mand.«
 ;: Han svared': »Jeg har én derhjemme
 i Danmark, i mit elskte Fædreland.« ;:

— — —

Det var Skik og Brug, at Værtshusholderne trakterede Slagtersvendene med Blodpølser én Gang om Aaret. Blodet dertil fik de fra Slagteren. Om et saadant Gilde i »Den lille Prinds« fortalte Neuendamm: »Ja, der var jo bare sort Pølse og hvi' Pølse.« »Var der saa ikke mere?« spurgte vi. »Jo, der var bare Aser, Ragurker og Rabeder!«

Det var for Resten ogsaa almindeligt, at Folk kom ind i Slagtehusene, naar vi slagtede Svin, og fik det varme Blod med hjem i Spande, hvori der somme Tider allerede var Gryn og Rosiner, som de lod Blodet strømme ned over. Der lavedes nemlig Blodpølser i de fleste private Hjem dengang, og baade paa Landet og i Byen var det Skik og Brug, at man bar varme Blodpølser rundt til Venner og Bekendte. Selv til min Moder kom der Blodpølser fra hendes Bekendte. Det var Børnenes Fornøjelse at bringe dem, og til dem vankede der saa en Skilling.

Der var ogsaa enkelte, der gjorde sig en Forretning

ud af det, saaledes en Kone, der boede i Kildehusene og hed Karen Adams. Hun fik hyppigt Blod af en 12—14 Svin samt Tarme Fredag Aften, og allerede næste Morgen, hvad der jo var lige hurtigt nok, var hun i Stand til at møde paa Torvet med store Vidjekurve fulde af dampende Pølser. Hun solgte mest til »Sjoverne«, saadan kaldte man de ledige, der drev om paa Gaderne, og de fik sig et Herremaaltid. De spiste det paa Stedet tillige med en »Saaben«, 1/2 Pægl, som de købte hos Købmand og Isenkræmmer Borello, der boede paa Hjørnet af Torvet og Fundens Bro. — Karen Adams havde dog ogsaa Kunder andre Steder, særlig blandt Gaardskarle og Tjenestefolk rundt om i Gaardene. Det var jo ellers ikke enhver, der havde Mod paa hendes hurtigt lavede Pølser.

Der kunde ellers ikke nær blive Tale om at udnytte den Mængde Blod, som fremkom ved de store Slagtninger, og det forsvandt da ogsaa i Tønnevis gennem de dybe Rendestene i Gaderne, passerede under Rendestensbrædderne tværs over Hovedgaden for at komme ned i de Rendestene og Grøfter, som havde Fald mod Fjorden. Paa Sommerdage kunde det undertiden være slemt nok, for der vilde altid blive staaende noget Blod mellem Brostenene i Bunden af Rendestenen, og selv om vi inde i Gaarden slog nogle Slag med Posten for at drive det flydende af Sted, forslog det ikke ret meget. Men saadan var det overalt i Byen ved alle Slags Haandteringer. Til alt det fastere Affald fra Slagtningen havde man store aabne Møddinger i Gaardene, hvor det efterhaanden blev blandet op med Staldgødning. Disse Forhold bedredes ikke, før vi i Firserne fik Vandværk og endelig i Halvfemserne fik indført Kloaksystemet. Men det havde for Resten ikke gjort noget som helst, der var vist ikke mere Sygdom i Byen den Gang, end der er nu.

Naar vi nu opholdt os i Slagtehuset til ud paa Morgenstunden, kunde det ikke undre, at man trods ekstra Smørrebrød og Kaffe, som Moder sørgede for, alligevel i

Nattens Løb blev sultne. Men vi havde da Maden ved Haanden og lavede noget paa vor egen Manér, langt bedre, end man kunde faa det andre Steder. Vi skulde jo bruge meget varmt Vand og havde derfor en stor, indmuret Kedel, som vi kaldte for »Svinekedlen«. Det lyder, som der var Griseri med i Spillet, men det var der dog ikke. I denne Kedel kogte vi forskellige gode Sager og spiste dem

Peter Neuendamm, Rasmus Larsen og Poul Petersen.

med en Nævefuld Salt til. Aldrig har noget smagt saa godt som et kogt Stykke Oksehale af et godt, fedt, ungt Kreatur, en kogt Kvielever eller ikke at tale om kogte Lammeben, hvoraf Kødet er en ren Delikatesse. —

Det var tidligere meget mere Skik og Brug at koge Lammebenene, som sammen med Lammets Vom og Fedetarmen kaldtes et Lammekallun, til Kallunsuppe. En saadan god Suppe skulde koges med Urter, Rosiner og Ris, og til sidst skulde der kommes et Stykke hvidt Sukker i

for at forhøje Velsmagen. Vi havde Kunder, bl. a. den propre Fru Carl Kornerup, der hørte til en af Byens fine Familier, som i Sæsonen fik Lammekallun næsten hver Ugedag, og mange kom paa Torvet og købte det, ja, i flere Familier, som hos Apoteker Arends, var det endog en Selskabsret. Vi havde derfor et stort Arbejde med at vende, rense og skolde al den Indmad, det fordrede stor Renlighed og meget Vand. Den Ret bruges kun meget lidt nu, og Lammeben ses kun sjældent, jeg formoder, at de kastes ud.

— — —

Arbejdet i Slagtehuset gav ogsaa nu og da Stød og Knubs og ikke saa sjældent flækkede Knoer. Engang som 15—16-aarig fik jeg Betændelse i min ene Haand. Den blev rød indvendig paa 4—5 Steder, og Overfladen svulmede stærkt op. Da blev jeg af Peter Neuendamm kørt ud til Rye til Karen Færge-Nils's, en lille ca. 80-aarig Kone, som boede i et af de Huse, der endnu ligger Nord for Vejen, lige inden man naar Rygaard. »Det var dog en slem Haand, du der har faaet dig, min Dreng«, sagde hun, »men den skal vi nok med Guds Hjælp faa Bugt med.« Hun »læste« over den og bad om Vorherres Bistand og gav mig saa en Pose med grønne, tørrede Urter, som hun selv havde samlet. De skulde koges sammen med Byggryn til en Grød, som skulde lægges paa som Omslag. Da den helt grønne Grød havde trukket et Par Uger, gik der Hul paa Haanden, og alt det »onde« kom ud. Saa blev jeg igen kørt ud til den kloge Kone og vendte hjem derfra med en gul Salve, som hun ogsaa personlig havde lavet, og som skulde afslutte Kuren.

Min Moder søgte hende ogsaa engang. Hun havde været i Skoven og mente, at hun ved at plukke Mos havde faaet en Slags Betændelse i Tommelfingeren, i hvert Fald blev det kaldt »Benedder«. Hun var meget daarlig og forpint af Smerter, og da gamle Dr. Schiøtz, som var deres Læge, havde skaaret hende i Fingeren, og det ikke hjalp,

ja, saa maatte vel Karen Færge-Niels's ogsaa for den kende et Raad. Og det gjorde hun, ogsaa Fingeren fik Urteomslag, og den kom sig. Vel fik den aldrig mere sin naturlige Form, men »det var Doktorsens Skyld, for han havde kun naaet at forskære den«. —

I Forbindelse med disse smaa Sygehistorier kan jeg fortælle, at vi ogsaa hjemme i Slagtehuset modtog Patienter »i Kur«. Det var særlig Folk, der var plaget af Gigt i Arme eller Ben, der søgte Lindring eller Helbredelse ved et saakaldt »Skævebad« eller »Dyrebad«.

Naar et større Kreatur var slagtet, blev alle Tarmene i en samlet Masse lagt ned i en Ballie, og det syge Lem anbragt deri, eller ogsaa blev hele den sammenhængende Tarmbunke, som kaldtes for »et Skæve«, ligefrem svøbt omkring det syge Sted. Alt Fedtet blev siddende paa Tarmene og først fjernet efter Brugten, for det gjaldt nemlig om at holde paa Tarmenes Varme. Endnu langt ind i Halvfjerdserne, da jeg selv havde Slagteri, kom min gamle Lærer, Stiftsskriver Martin Hansen, ud til mig og fik sit Skævebad, og ogsaa senere i Hersegade kom der Patienter. De sad inde i et lille Kontor, vi havde ude i Gaarden, en Time eller mere med Ballien godt tildækket, for at den dyriske Varme kunde paavirke det syge Sted saa længe som muligt.

REJSER TIL HAMBORG

I 1865 begyndte Fader at udføre levende Svin til Tyskland, og derved skete det, at jeg allerede som 15-aarig Dreng jævnlig kom til at rejse til Kiel og Hamborg. Fader kunde ikke tale Tysk og derfor ikke tale med de Folk, der forhandlede Dyrene for ham. Jeg kunde kun det Tysk, jeg havde lært i Latinskolen og hos Gronemann, og med det klarede jeg mig udmærket, ja, jeg ved aldrig af, at jeg har haft mindste Vanskelighed ved at klare mig, hverken paa den ene eller den anden Maade. Jeg lærte hurtigt at benytte de andres Udtryksmaade, saa mig godt om, var rask og uforfærdet, og allerede den første Gang, jeg kom til Hamborg, havde jeg set Havnen og Børsen, inden jeg gik op til vor Forbindelse, Eding, Wiese & Co.

Wiese og hans udmærket gode Kone boede paa Neue Pferdemarkt Nr. 7 i St. Pauli. Da jeg ringede paa der, og Stuepigen hørte mit Navn, blev jeg straks vel modtaget. Et Gæsteværelse ovenpaa blev mig anvist, og da Spisetiderne var meddelt mig, kunde jeg komme og gaa, som jeg vilde, blot jeg mødte i rette Tid. Alle de større Studehandlere fra Jylland, som var Wieses Kunder, boede i hans Hjem. Det blev ikke én, men mange Gange, jeg blev Gæst dèr, og Wiese og hans Hustru, som var meget velstaaende og barnløse, vilde gerne have, jeg skulde blive hos dem og tilbød mig at blive optaget i Forretningen. Det vilde jeg dog ikke, skønt Tilbudet var saa godt, at jeg senere har tænkt alvorligt paa, om ikke det alligevel havde været bedre for mig og min Fremtid, men saa havde jeg ikke haft den dejlige, frie Ungdomstid, som jeg har haft. Altid

paa Farten og altid min egen Herre. Hvad var det at tale om for mig om Lørdagen at stikke af et Par Dage til Hamborg; jeg stak af, som jeg gik og stod, med en Redekam og et Skohorn i Lommen. Kneb det med en ren Flip, gik man blot hen og købte sig en ny og lod den gamle staa paa Disken.

Vi sejlede i Begyndelsen fra Korsør til Kiel med det danske Postskib, der var kommet i Gang 1856 samtidig med Korsørbanens Aabning. Jeg havde »als Begleiter«, Fribillet, om Bord paa Skibet og paa Jernbanen mellem Kiel og Altona, der var den første danske Jernbane, aabnet 1844. I Kiel blev Svinene modtaget af Speditøren, H. B. Hansen, og senere af hans Søn, Frederik Hansen, to udmærket flinke og behagelige Mennesker, til hvem vi i Aarenes Løb følte os venskabeligt knyttet. — Svinene blev lagt i Folde i Muhl's Gasthof og fik Lov at hvile ud efter Søturen. De havde været placeret dels paa Skibets Dæk og dels i Lasten, hvor de ofte var saa søsyge, at de kastede op. De blev i Kiel fodret med Bygskraa, inden de ved Middagstid læssedes paa Jernbane og kørtes til Hamborg.

Ved selve Schulterblatt Station mellem Altona og Berliner Bahnhof og ved Sternschanze Station paa samme Linie laa Svinemarkederne. Der var Folde med Tag over, Vægt og Kontorer, og her mødtes Kommissionærer og Købere, Købere, der kom overalt fra Tyskland, fra Sachsen og fra Rhinlandet, Magdeburg, Erfurt, Gotha for blot at nævne nogle Steder. Jeg mindes fra de Aar bl. a. Radel og Delffs, Vierzig og Julow, særlig den sidste var en ganske dejlig Mand, resolut og dygtig. Han købte Svinene og lagde dem midlertidig i Folde, til han havde indhentet Ordre fra sine Kunder rundt omkring i forskellige Byer, hvortil de saa forsendtes vognladningsvis.

Naar de igen skulde læsses, var det Drivernes Arbejde, og det foregik med en ualmindelig Præcision og Dygtighed. Det var en ren Fornøjelse at have med de Menne-

sker at gøre, det var store og svære Mænd, mest Holstenerne, rene Knipler, som i alle Maader gjorde deres Arbejde, som de skulde, var flinke og dygtige og ikke bange for at svine sig til. Her hjemme havde vi Besvær med at faa drysset lidt Sand i Jernbanevognene, men Tyskerne var flinke og paalidelige og lagde saa meget Savmel i Foldene og i Bunden af Vognene, at Svinene altid laa i et Lag af mindst en halv Alens Tykkelse. Jeg har senere gentagende gjort Forsøg paa at faa indført noget lignende herhjemme, men det var forgæves, de vilde ikke lære det. Hvor ofte har jeg ikke hørt den Bemærkning, at »de vilde ikke saadan gaa og sjove«.

Jeg lærte meget paa mange Maader paa de Rejser til Hamborg i mine ganske unge Aar, og Forretningsgangen og Regnskabet kom jeg til Bunds i som vel kun faa. Jeg talte med Driverne, med Vejerne, med Fuldmægtigene og Kommissionærerne og kunde paase, hvordan vore Svin blev vejede og solgte, jeg gik paa Kvægtorvet og var i Slagtehusene, og efter endt Arbejde var jeg min egen Herre. Af og til fulgtes jeg med en Slagtermester Dencker fra Aalborg, men mest gik jeg alene. Det var ellers Skik og Brug, at Kommissionærernes Fuldmægtige om Aftenen stod til Raadighed for Kunderne, Handelsmændene, og ledsagede dem til Mutzenbeckers Bierhalle, til Cirkus Rentz eller gik »i Byen« med dem i St. Pauli. Men jeg har aldrig behøvet Barnepike, løs og ledig vilde jeg frem for alt være.

Mange Aftener har jeg tilbragt i Cirkus Rentz og i Teatrene, hvor jeg mest saa Napoleonsstykker. Jeg vilde hellere se Lystspil, for der kunde jeg lære noget ved at høre dem tale, Operaer brød jeg mig mindre om. Hyppigt gjorde jeg ogsaa Udflugter ad Elben til Blankenese, hvortil der er en Mils Vej ud. Der kunde man gaa op paa Silberberg, som er en højtliggende Bakke med Villabebyggelse og smalle Stier forbi Folks Vinduer. Paa Blankenese var der Udsigtstaarn og Restauration, hvor det var Skik

og Brug at drikke en tynd, rød Vin, som hed Biskop. Den serveredes med en Karaffel Vand til.

Ja, det var raske Ture, jeg foretog dertil i de første Eksportaar. Jeg havde haft alle fornødne Papirer med mig ned, og naar jeg vendte hjem, havde jeg en Anvisning med til gamle Vekselerer Salomonsen i København, hvorigennem vi fik udbetalt vort Tilgodehavende. Alting gik saa glat, og al Ting klappede, som det skulde. — Da Forsendelserne til Tyskland kom i en fast Gænge, blev der et Tidsrum af mindst 14 Aar, hvor jeg ikke behøvede at rejse derned.

KROERNE

I Marts 1866 fik jeg mit eget Køretøj med en brunblisset Hest for, som Fader købte til mig hos Møller Sørensens i St. Clara Mølle i Roskilde. Den kostede 110 Daler. Seletøjet var ikke meget fint, det var Rebskagler og Rebliner, Vognen var stiv med en Bueagestol, der hængte i fire Remme. Den blev købt paa Torvet hos en, der kaldtes Per Kartemager, og den kostede 22 Daler. Jeg blev endvidere udstyret med en Oliekappe eller Regnfrakke til 10 Mark og en »Hornbecker«, en Pisk, til 9 Mark. Med denne Frakke, som aldrig nogen Sinde blev smurt med Olie, saa jeg i Tidens Løb ganske gudsforskrækkelig ud.

Med Penge i Lommen til at begynde med, var jeg saaledes i alle Maader vel udstyret, og alle Døre stod mig aabne som Slagter Frederiksens Søn fra Roskilde. Jeg valgte mig en anden Egn end Faders og til Udgangspunkt Uggerløse Kro paa Landevejen mellem Holbæk og Ringsted, vel nok fordi den var centralt beliggende. Jeg havde været kørende derigennem med Fader, men ingen af os havde tænkt paa, at jeg skulde slaa mig ned der. En anden Handelsmand, der hed Burchardt, havde tidligere samlet Lam i Kroen, men han var gaaet i Stykker og boede nu i et lille Hus ved Roskilde Hvile.

I de følgende ni Aar, indtil Kalundborgbanen blev aabnet, Januar 1875, kørte jeg ad Landevejen med mit Køretøj, og da jeg var borte flere Dage ad Gangen, kom jeg paa den Maade til at overnatte og lære de forskellige Kroer nærmere at kende. Jeg kørte i de første Aar særlig i Eggen Syd for Jyderup og Ny Kro, ind mod Ringsted, men

ogsaa Sorø kom jeg til, til Ruds-Vedby og helt ind til Bæks Kro ved Tissø.

Men fast Station tog jeg i Uggerløse, hvor Kroen dengang ejedes af Enkemadam Barnucka, ogsaa kaldet Md. Benøk, det kunde Folk lettere komme over at sige. Kroen laa den Gang paa venstre Side af Landevejen, naar man

Gaardspladsen i Uggerløse Kro.

kommer fra Holbæk, og Rejseladen paa højre Side, hvor nu ogsaa Kroen er flyttet over. Ogsaa Rejseladen blev senere nedrevet og flyttet til sin nuværende Plads lidt sydligere ned ad Vejen. Den gamle Kro med tilhørende Ladelænger ligger der den Dag i Dag, men er nu privat Ejendom og drives som Gaard.

I den anselige Beboelsesbygning, der vender ud mod Bygaden og har 12 Fag Vinduer og Døre, var der i den sydlige Ende en Købmandsforretning, som dog var udlejet. Derefter fulgte en Skænkestue for al Slags Folk, og paa den anden Side af en Gang to Stuer for bedre rejssende. Desuden var der en »Balsak« og et Par Gæsteværelser. Nu er det hele Beboelse.

Den meget store, rummelige Gaardsplads, som indrammes af to langstrakte Ladelænger og en Tværlænge, har Udkørsel til Vejen mellem den nordre Længe og Stuehuset, og Udkørselen fra Gaardspladsen mod Marken, Ladeporten, i den østlige Længe lige op ad Nordlængen. Til Kroen hørte et Landbrug paa 52 Tdr. Land. — Paa Rejseledesiden var der Have med Udsigtshøj i det nordøstlige Hjørne, men den er senere sløjffet.

Madam Barnucka var en lille ca. 60-aarig Kone, hun var meget venlig og inviterede mig unge Dreng ind til sit private Aftensbord, men det var for mit Vedkommende ikke altid lige behageligt, for næppe havde vi sat os til Bords, før den ældre, stille Husjomfru, som maaske havde spist et Stykke Mad, rejste sig og hentede Teen, og det var for mig Tegn til, at Maaltidet snart var forbi. Jeg syntes ikke, jeg rigtig kunde faa Tid til at spise mig mæt, for jeg var naturligvis skrupsulten, naar jeg kom dertil. Saa det fik jeg snart lavet om, og saa spiste jeg mine seks Stykker Mad for mig selv. Maden og Teen tilsammen kostede 1 Mark og 10. Middagsmaden kostede ogsaa 1 Mark og 10, det var næsten en fast Pris der paa Stedet. Logiet kostede kun 1 Mark, men det var heller ikke saa fint.

I Begyndelsen, jeg kom der, boede jeg i et Kammer ude i Ladelængen tilhøjre i Gaarden. I Kammeret var der et rigtig »dejligt« Lergulv, der gik i Bakker og Dale, en Seng med gammeldags Dyner og Rughalm i Bunden og et Vandstel, hvori Vandet ved Vintertid var bundfrosset. Jeg foretrak dog som Regel at vaske mig i Vandtruget ude ved Posten i Gaarden. Senere, da jeg gennem saa mange Aar fik fast Stade der, laa jeg i det ene af Gæsteværelserne ud mod Gaarden i Forhuset og fik hjemmefra stillet min egen Seng med Sengetøj derud.

Md. Barnucka solgte Kroen ca. 1870 til Michael Hansen, der tidligere havde haft en Mølle i Gislinge. Hun fik 26,000 Rigsdaler for den. Michael Hansen og Kone var flinke Folk, men de havde ondt ved at klare sig i Ugger-

løse. De var ogsaa en stor Familie, 10 Børn. De to største Piger, Marie og Stine, hjalp til i Huset, og saa var der foruden fire mindre Tøse og fire Drengene. Men det kneb som sagt for ham, og han vilde jævnlig gerne laane en 5 Daler Seddel, som Datteren saa trak af i Regnskabet, naar jeg skulde betale. Michael Hansen gik som en ludfattig Mand fra Uggerløse Kro lidt ind i Halvfjerdserne. Jeg traf ham engang senere i Roskilde, hvor han var glad for at modtage en Specie, 4 Kr.

Marie og Stine var flinke Piger, og aldrig var der nogen Slags Sjov mellem dem og mig, skønt vi var unge; der har saamænd aldrig været saa meget som et eneste Glimt af noget som helst mellem os. Man faar jo nemt Skyld for lidt af hvert, naar man kommer saa meget omkring, dog ved jeg mig fri for nogen Sinde at have haft noget urigtigt for hverken med Kælderpiger, Tjenestepiger eller Krodøtre.

Nu om Stunder vil de yngre maaske tvivle om en saadan Udtalelse, men det var alligevel saadan, at Tiden var ikke nær saa uartig, som den er nu, det var, som Folk slet ikke tænkte dengang, som de nu gør. Jeg har mange Gange gaaet igennem det Kammer i Uggerløse, hvor Pigen laa, uden at nogen af os tænkte over noget urigtigt i det. Underholdningen og Adspredelserne var, set med Nutidens Øjne, uskyldige og naive og optog en ikke mere, end at man fik Tid tilovers til at bestille noget.

Om Sommeren gik jeg om Aftenen Ture sammen med Købmanden op til Brofælde-Skoven, og om Vinteren, naar Bønderne spillede Dilettantkomedie, var jeg altid fast Tilskuere, hvor jeg saa kom hen. I Uggerløse spillede de i Rejseladen, men der var det Byens Folk med Lægen i Spidsen, der optraadte. Den daværende Læge, Dr. Sønnerup, spillede engang Professorens Rolle i »Abekatten«, Jæger Jensens Datter fra Fledskoven, Sophie, spillede Margrethe, og Købmanden, Søren Jensen, var Ole.

Byen havde ogsaa sine Originaler eller Individuer, som

bidrog deres til Underholdningen. Særlig husker jeg Tømmer-Niels, som gerne gav en Vise til bedste. Der skulde blot en »Pægl« til, og den inviterede han sig selv paa. Han sad jævnlig paa Grøfttekanten, og ud af hans Inderlomme stak en lille Bimbel eller Lærke, som lige kunde tage en Pægl. Naar han saa mig, sa'e han gerne: »Gi'er Fred'ersen ikke til en Pæl i Dav?« Og det fik han naturligvis. En Pægl i de Dage var jo ingen kostbar Vare, den kostede nogle faa Skilling. Saa sang han til Tak en af sine Sange med en snøvlende og grødet Stemme uden egentlig Melodi:

»Hvo ka' uden Sorg og Modgang le-eve,
ded ka' ingen paa den hele Jord,
er han fattig, eller er han Gre-eve,
er ham Sorg og Modgang lige stor.«

Omkvædet lød:

»Jeg vil ej med en af disse bytte,
naar jeg Verden sige skal Farvel.«

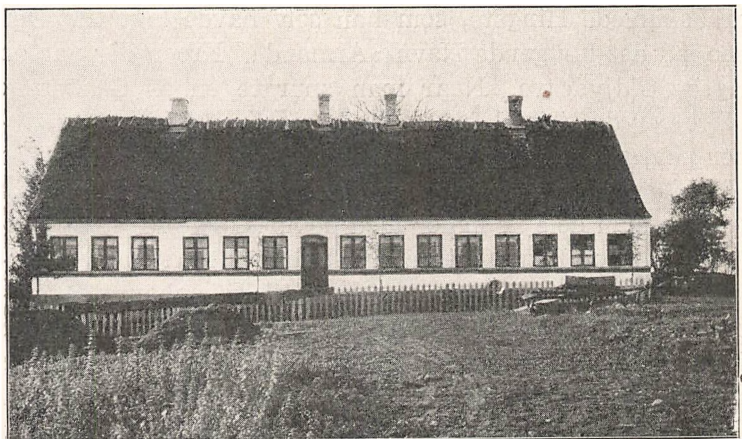
Ogsaa alle Soldatersangene og Viserne fra 64 var i mine første Rejseaar endnu i frisk Minde. I de stille, mørknende Sommeraftener lød de drøvelige og sorgfuldt sungne Viser fra Ledsteder og Grøftekanter uden for Gaardene. Særlig yndet var: »I Faaborg paa Lazarettet der laa en dansk Soldat«. Den blev hyppigt sunget, dens sørgelige, men trøsterige Indhold egnede sig særlig for Aftenstemningen, men Tonerne blev jo rigtignok ikke saa sjældent trukket længere ud end godt var.

— — —

I Uggerløse blev mine første Indkøb vejede, og Smedens Jens i den lille, gamle Smedje skoede min brune Hest. Smedens Jens var en stor, stærk Fyr, som hver Søndag Formiddag paraderede i Skjorteærmer en Time eller mere foran Smedjen, Folk sagde, for at man skulde se, at han havde faaet ren Skjorte paa. Smedjen staar der endnu, men Elektriciteten er rykket ind, og dermed er noget af

Inventaret forandret. Smeden er der ogsaa endnu, kun er det »Smedens Jens« Nr. 3 i samme Familie.

Over for Smedjen, som ligger midt i Byen, ligger Kirken, adskilt ved et bredt Vejkryds, hvor de tre Veje, til Holbæk, til Sorø og Vejen nordvestpaa mod Svinninge og

Skjellingsted Kro.

Odsherred, skærer hverandre. Ved den østlige Side af dette Vejkryds ligger det store Gadekær, lige op til den forhenværende Krogaard. Vejen til Ringsted drejer af, inden man nordfra kommer helt ind i Byen. Den Kirke, som nu ligger der, blev bygget i de Aar, jeg kom derude. Den gamle blev revet ned helt til Grunden og den nye bygget paa samme Sted.

Købmanden, der havde Forretningen i de første Aar, jeg kom der, hed Julius Bentzen; han var Ungkarl og boede sammen med sin Moder, som styrede Hus for ham. Hos ham tilbragte jeg mange Aftener og hjalp ham med at føre Regnskab. Derved lærte jeg paa den bedste Maade at føre Bøger, og det var mig til stor Nytte.

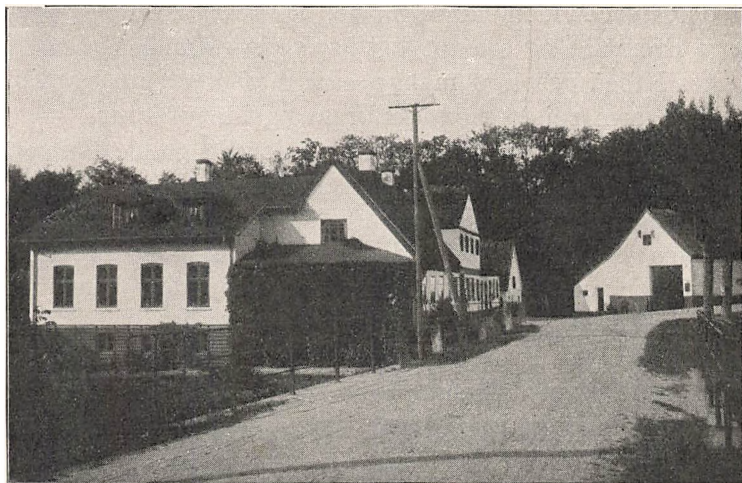
Da Uggerløse Kro igen blev solgt, købtes den af Gaardejer Christen Christensen fra Skjellebjerg; han købte den

til sin Stedsøn, Søren Larsen. I den Families Besiddelse er Gaarden endnu. Christen Christensen kendte jeg fra Skjellebjerg. Han var en god og dejlig Mand, som jeg havde god Nytte af at handle med.

I Skjellingsted Kro kom jeg ogsaa allerede 1866. Værten der hed Jens Andreasen; han var bekendt for sine to graaskimlede Hingste, som han selv havde lagt til. Den ene lød det klingende Navn »Armand«. Kroen dør var en rigtig Uldjydekro. Naar man spurgte en af Gæsterne: »Hvor er den Mand fra?« kunde man være temmelig sikker paa, at Svaret lød: »A æ fra Herning.« Og der kom alle Slags, baade Uldjyder med Lus og uden Lus, og ofte maatte man dele Kammer med dem. Mange af disse Uldjyder var for Resten store Lammehandlere hjemme i Jylland i Sommertiden og sendte Lam til København fra Aalborg og Aarhus med Dampere. Om Vinteren udnyttede de Tiden med at vandre omkring og sælge Uldvarer, og snu og dygtige var de. Der var derfor heller ikke mange Gaarde, hvor ikke baade Koner, Piger og Karle maatte slaa en Handel af med Jyden. De vandrede fra Sted til Sted, og da de kom igen Aar efter Aar, blev de godt kendt med deres Købere, der som Regel modtog dem med en venlig første Hilsen: »Naa, er du nu kommet herover igen!« Alle Mennesker var ligesom mere venlige mod hverandre den Gang. Jyderne havde gerne Oplag af Varer ude i Holbæk, hvorfra de hentede nye Forsyninger, naar de havde solgt »Bylten«s Indhold.

Naar man kom ind i Skjellingsted Kro og vilde have noget at spise, sagde Værten altid til Gæsterne: »Vi har ikke noget fæ'skt«, men Gaasebryst og Røræg kunde man altid faa. Hvert Efteraar slagtedes der i Kroen 20 Gæs, hvoraf Brysterne blev saltet og røget til Sommerbrug; og spurgte man saa efter det Traktement, hvortil der baade hørte Kaffe og Tvebakker, hvad man var skyldig, svarede Værten altid med et staaende Omkvæd: »Aa, det kan vel blive et Par Marks Pengø.« Havde man ikke faaet saa

meget at spise, skønnede han Prisen derefter og kunde sige: »Det kan vel blive en Rigsortspenge«, men ellers kostede Natlogi og Frokost sædvanligvis »et Par Marks Penge«. Pigen, som hed Stine, fik en Tid lang den almindelige Drikkepengesum, 4 Skilling, og var godt fornøjet,

Bromølle Kro.

men det steg dog i mine første Rejseaar til 8 Skilling, og det var en god Betaling.

I Skjellingsted, som ligger nær Hallebyaaen med den store Aamose, kunde man i de Aar faa gode Krebs, og da jeg var en stor Ynder af den Spise, fik jeg en gammel Mand til at tage dem i Mosen, og han kom med ca. 200 ad Gangen til mig i Kroen. Derfra tog jeg dem med til Uggerløse og lod dem gaa i en Kasse med vaade Brændenælder, og naar det saa passede, kogte Michael Hansens Datter, Stine, 20 ad Gangen til mig, og det var gode og særdeles velsmagende Krebs.

Kroen er forlængst nedlagt, men endnu ligger dens Bygninger med det anselige lange Stuehus med 14 Fag Vinduer ud til Vejen. Gaarden drives som en Bondegaard, hvortil der hører 40 Tdr. Land.

Jeg boede ogsaa ofte i Bromølle Kro hos Madam Geisler, og uden Overdrivelse maa det Sted betegnes som det bedste Madsted af dem alle. Det hørte til det almindelige, at man dør, for blot én Gæst, satte f. Eks. en hel nystegt And paa Bordet, og Md. Geisler fedede selv en lille Kalv, som blev slagtet, naar den var 6—8 Uger. Var der nogen Steder, hvor Maden var veltillavet og velsmagende, saa var det i Bromølle, og saa var det Mad uden Kunster. Derfor søgtes Kroen ogsaa af mange, særlig af de større Probenreutere, som rejste med Isenkram og Manufaktur.

I de første Aar, jeg kom der, levede gamle Geisler, siden sad hans Enke mange Aar alene og drev Kro og Landbrug videre. Der hørte 40 Tdr. Land til Møllestedet, der ejes af Dragsholm Gods. Hvor naturskønt Bromølle Kro ligger ved Hallebyaaen med det vide Udsyn over Engene og Mosen, behøver jeg ikke at fortælle, men det er en dejlig Plet. Hvor stor Betydning havde det ikke for mig unge Dreng at komme i saa gode Omgivelser og Forhold, som jeg kom i. Jeg blev gode Venner med alle dem, jeg kom i Berøring med, og man regnede med mig trods mine unge Aar og var forekommende imod mig. Jeg havde det godt, havde min personlige Frihed, og om Aftenen gik jeg ind i Skoven og røg min Cigar ved en lille Kilde. Der var en Fred og Ro alle Vegne, som man ikke gør sig Tanker om nu om Stunder, og ingen Steder var der overrendt.

Ingen ved, hvor jeg har glædet mig over alt, hvad jeg saa og hørte i min Ungdom, ja, ogsaa senere hen. Og saa min Fader frydede sig ved Naturen, og hvor kunde man andet i de skønne Egne, man kom til at færdes i, jeg endog paa langt smukkere Steder end min Fader. Naar Verden gik ham imod hjemme, sagde han altid: »Nej, naar bare jeg kommer ud paa Landet og sidder paa min Vogn, saa synger jeg, og saa gaar det.«

I Sommeren 1867, da det altid regnede, stod Vandet i Hallebyaaen meget højt. Engene var oversvømmede, saa

Enghøet sejlede, Tørvene kunde ikke blive faste, endsige tørre, og mange Steder blev de fuldstændig ødelagt. Vandet steg helt op i Byerne Brokøb og Kajemose, og nede ved Bromølle var Vandstanden saa høj, at Brobuen næsten var lukket, og hele Haven op til Huset var overskyttet.

Tvede Kro.

Fra mit Vindue, som vendte ud mod Haven og Aasiden, stod jeg og saa det. 1867 var en slem Sommer. Den 13. Maj sad jeg i Uggerløse og oplevede den værste Snestorm, jeg kan huske. Jeg var kørt derud om Søndagen som sædvanlig, men om Natten slog det om i Frost, og hele Mandagen var det et »Føjvejr«, saa det ikke var til at lukke et Øje op. Diligencen fra Ringsted maatte opgive at køre igennem, og de følgende Dage saa man Snekastere paa alle Landeveje. Endnu langt ind i Juni Maaned laa der Snedriver i Granskoven i Brofælde paa Steder, hvor Solen ikke kunde komme til. — Til Gengæld blev det næste Aar 1868 saa tørt, at Faar og Lam stod paa Marken og led af Tørst. Det blev et Aar med udmærket Sommervejr, men et daar-

ligt Handelsaar, og Høsten var kun ringe. Nogle Steder blev Sæden kun 6 Tommer høj.

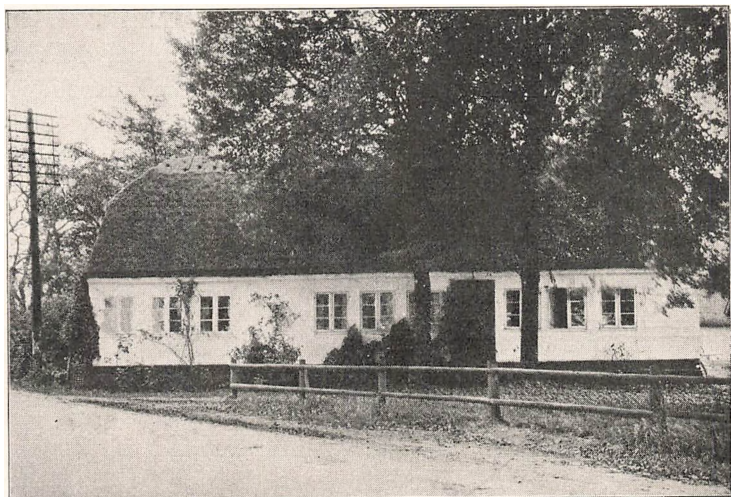
— — —
Af andre Kroer, jeg har ligget i, vil jeg nævne Stenlille, Tersløse, St. Merløse, Ruds-Vedby, Bæks Kro ved Tissø og Tvede Kro paa Skovvejen mellem Nykro og Jyderup. Mærkeligt nok har jeg aldrig ligget i Jyderup gamle Kro, hvoraf Bygningen, endnu køn og i sit gamle Udseende, ligger ved Skovvejen tæt Nord for Jyderup Stationsby.

Da jeg første Gang kom ind i Stenlille Kro og sagde, hvem jeg var, blev jeg straks venligt modtaget. Kromanden dør hed Petersen og var Tvillingbroder til min Faster Carolines Mand i Ousted Kro, saa vi var derved, omend langt ude, i Familie. Saa maatte jeg selvfølgelig ikke bestille mine sædvanlige 6 Stykker til en Mark, men der blev dækket Bord i Familiens Stue, for at jeg skulde spise dør. Jeg blev ogsaa altid senere godt behandlet der. Om Aftenen vankede der lidt ekstra, og var det Sommertid, fik vi Jordbær eller Rødgrød.

I Tersløse Kro boede Enkemadam Henriksen med nogle voksne Døtre. Det var ogsaa et udmærket Madsted, men der stod det mest paa veltillavet Hvidkaalssuppe eller Grønkaal og Pandekager, og et saadant Maaltid kostede dør 1 Rigsort. I Tersløse kunde man selvfølgelig ikke være uden at bese Holbergs Gaard. Den Forklaring, der dengang blev givet én om de forskellige Holbergminder, var den samme, som Fremviseren serverer den Dag i Dag, om Stedet, hvor Holberg havde staaet og savet Brænde osv., osv.

I St. Merløse samlede jeg ikke, men jeg har alligevel ligget der og ligget der saa godt som ellers aldrig nogen Steder. Krokonen Madam Petersens Sengedyner var noget enestaaende i sin Slags. Vel havde de det sribede, uldne, hjemmevævede, lidt tunge Betræk med Læderhjørnerne, men Fyldet var de allerbedste Gaasedun og derfor behagelige at ligge i. Der gik hver Sommer en 20—30 Gæs uden

for Kroen der. Madam Petersen var saadan en rar Kone, og heller ikke hun var karrig med, hvad Gæsterne fik. Med Diligencen fra Ringsted fik hun sendt en stor Kurv fuld af Hvedetvebakker, og naar man saa fik Kaffe, sagde hun: »Værs'god, Frederiksen, tag saa mange Tvebakker i Kurven, De vil, og smør Dem noget Smør paa.« Jo, det var lykkelige Tider!

Jyderup gamle Kro.

I Ruds-Vedby hed Kromanden Geltzer, han var Svigersøn af den tidligere Vært, Sørensen. Geltzer var en fin og pæn Mand, og alt gik ordentligt til hos ham. Til Kroen hørte baade Landbrug, Købmandshandel og Ølbryggeri, og Kroen var efter Datidens Forhold en anselig Bygning med stor Dansesal og Veranda. Naar jeg var i Ruds-Vedby, gik jeg undertiden om Aftenen ind i Vedbygaards store Have eller op til Bakken med Bautastenene, der kaldes: »Skræderens falske Vidner.« Bakken ligger mellem Nørager og Rerslev. Dør i Nærheden laa ogsaa den bekendte Kro, Stodderklemmen, en Kro for Stratenrøvere og Landstrygere, som Folk fra Slagelse gjorde Udflugt til for at

se. Det var kun et lille, tarveligt Bindingsværkshus. Der var jeg ogsaa, men jeg har aldrig ligget der. Natlogiet kostede kun 4 Skilling. — Fra Ruds-Vedby stammede Maglekilde-Petersen; hans Fader, der var Smed, saa jeg tidt staa i sin Smedje dør. Hans Moder saa jeg ogsaa ofte, hun hjalp til baade ved Ambolt og Blæsebælg. Jeg kom til at kende begge Sønnerne, Carl og Sophus, dernede og fortsatte af og til Bekendtskabet med dem, da de kom til at bo i Roskilde og fik Maglekilde Maskinfabrik.

Af Bæks Kro staar nu kun Rejseladen tilbage, Kroen er nedlagt, og paa Lodden er bygget en Gaard. Krokonen dengang hed Madam Eichen. Hun havde som Enke efter Kromanden Breum giftet sig med en tysk Kedelfører. Kroen laa lige ved Tissø's frie nordre Bred. — Ganske pudsigt gik det Mand og Mand imellem, at Tissø var 6000 Tdr. Ld. stor. Den dækker dog kun over omtrent 2460 Tdr. Ld.

Af Tvede Kro, hvor jeg engang har ligget med min Faders sorte Puddelhund i Sengen, staar Bygningerne endnu, men Bevillingen blev flyttet til Mørkøv, da Kalundborgbanen kom i Gang.

SOGNEDEGNEN SIMON KOKANDSKY

Af en gammel Sogndegns Historie.

Af Bent Rasmussen.

Lige over den gamle, nu tilmurede Kvindeindgang paa Nordsiden af Tranebjerg Kirke paa Samsø findes en aflang Sandstensplade befæstet i Murens udvendige Side. Paa denne læses:

»Dum spiro, spiro, mea spes est mulie Christus (o: Saa længe jeg aander, haaber jeg — mit Haab er til Christus).

Herunder hviler Sal. Sidmon Kokandsky, forstum Sogne-Degn i 34 Aar i Trandberg Menighed, født i 1723, døde 1796. Med hans Sal. Hustrue Johanne Christine Monteløvs, født i 1723, død 17.. Tillige med deres Sønner: Jens Carl Kokansky og Johannes Kokansky, begge døde i deres 12. Aar. Vive, memor leti (o: lev — huskende paa Døden).

Denne Tavle er sikkert opsat af Enken; thi der mangler Aarstal for hendes Død.

Hun har sikkert ventet at dø i det 18. Aarhundrede, da der staar: død 17.., saa man kunde sætte de to manglende Tal til efter hendes Død; men hun døde ikke før 1807, hvilket Aarstal man ikke har sat til.

I Aaret 1932 rensedes og optoges en stor flad Ligsten (Sandsten), som havde sin Plads lige ud for Kvinde-Indgangen, og denne fortæller netop om det gamle Degnepar, saa det er sikkert den gamle Sogndegns Begravelsesplads.

Nævnte Gravsted ejes nu af Gdr. Chr. Gylling, Sneverskovgaard og Gdr. Hans Møller, Brundby. Mulig er der — gennem Ladefogederne — en Forbindelse mellem sidstnævnte Ejers Gravsted og den gamle Sognedegns.

Denne flade Ligsten er prydet med Ornamenter. I hvert af de fire Hjørner findes allegoriske Billeder paa Frugtbarheden — stiliseret Blomst, et Frugttræ, Hvedeaks og Kornneg; og der vises hen til forskellige Skriftsteder.

Paa Stenen, som nu er sat ind i Sakristiet for at kunne bevares, staar: »Herunder gemmes de jordiske Levninger af den i Livet og Døden velagte Man, nu hos Gud i Aanden, Sal. Mand. Her. Simon Kokandsky: Barnefødt i Aaret 1923, født i Kundby, Sjælland. Fordum Sognedegn til Trandberg Menighed i 34 Aar, tillige med hans sal. Hustru Madame Johanne Christine Monteløvs. Barnefødt i Aaret 1723 i Hadgaard i Jylland. Holdt deres Bryllupsfest 1756 og levede et kiærligt Ægteskab tilsammen 32 Aar og i den Tid avlede 5 Børn.

Han døde Aar 1796 i sit Alders 73' Aar. Hun døde Aaret 1807 i sit Alders 84' Aar.«

Dette var altsaa Indskriften paa Ligstenen.

Simon Kokandsky, der i saa mange Aar var Sognedegn i Tranebjerg Menighed, var født i Kundby ved Holbæk, hvor Faderen, Friederich Carl sen Kokandsky, var Sognedegn.

Slægten Kokandsky

stammer, efter hvad man kan faa oplyst, fra Bøhmen. Fr. Povlsen taler ganske vist i sin Samsø-Bog om, at han mulig stammer fra Polen, idet han dømmer efter Navnet, men af den Grund kan han lige saa vel stamme fra Bøhmen, hvor de var Protestanter, og dette er, som man senere vil kunne skønne ikke uden Betydning. Nu afdøde Efterkommere har meddelt, at det er dem fortalt, at Slægten stammer fra Bøhmen (Czekoslovakiet). — Simon Kokand-

sky, Faderen til den Kundby Sogneegn, altsaa Farfader til S. K. paa Samsø, skal være kommen herind fra Bøhmen — det menes endog fra Praha (Prag) eller dens Omegn — som Tjener for en dansk Adelsmand, der har studeret et Semester eller mere ved det derværende Universitet.

Hans Søn, Friederich Carlsen Kokandsky, er ifølge And. Petersens »Sjællands Stifts Degnehistorie« født i Aaret 1680. Først i en ret sen Alder bliver han, der havde gode Evner, »holdt til Bogen« og bliver i Aaret 1711 Student fra Ringsted Latinskole.

Ifølge »Københavns Universitets Matrikel« 1890, Bd. 2, Side 359, immatrikuleredes i Aaret 1711 blandt Ringstediensere Friederich Carolius Kokandsky, 31 Aar gl.«

Efter at have taget Philosophicum bliver han i Aaret 1713 kaldet til Sogneegn i Kundby ved Holbæk.

Det var i hin Tid ofte saaledes, at Præste-Enkerne, som »blev paa Kaldet«, ogsaa fulgte med dette, d. v. s. blev gift med den næste Præst i Embedet.

Noget lignende skete ofte i Sogne-Degne-Embederne. Ja, man kan sige, at det ofte fra Herskabets Side, som besatte nævnte Embeder, stilledes som Betingelse for at faa det, thi derved var Enkerne forsørget med det samme. Friederich Carlsen Kokandsky bliver samme Aar, som han er kaldet til Degn i Kundby — mulig samtidig med Indsættelsen — gift med hans Formand i Embedet, Didrich Wichmanns Enke, Maren Rasmussen Heller.

Ifølge Kundby Kirkebog i 1713 »den 5. Oktober om Torsdagen blev Degnen Friderich Carl Kokandsky og Maren Rasmusdotter Heller copuleret«. I Ægteskabet kom der en Mængde Børn, hvoraf Simon Kokandsky var en af de yngste. Om ham indeholder Kundby Kirkebog 1823 følgende Tilførsel:

»Onsdagen den 17. Marts: blev Degnens Konschi (utydeligt skrevet) Søn indedøbt (o: hjemmedøbt) og kaldet Simon. Jordemoderen, Karen Tyges af Svinninge, holte det over Daaben, Faddere: Kokenschi (utydeligt) Margrete Simon Tobaksspinders, Maren Svanbergs.

Tirsdagen den 23. Marts: blev Degnens Søns Daab confirmeret i Kirken. Jomfru Øllegaard, Aarbye, bar ham. Faddere: Degnen af Skamstrup, Glob, Degnen af Bierbye, Frisko, Ridefogeden paa Vognserup, Niels Hellegaard, Degnen af Nørre Jernløse, Holger, Jomfru Øllegaard Harfort, Kirstine Sinding.«

Om en anden Søn, Casper, fortæller Kirkebogen: »Maren sl. Hr. Olofs holdt ham over Daaben. Faddere: Mads Gindel (?), Degnens Skolemester og Karen Tyges. Da Daaben blev confirmeret i Kirken, blev han baaret af Amtsskriver Linds Kierste ved Navn (in blanco). Faddere: Assessor Hellegaard, Simon Kokandsky, Degnens Fader, Michael Degn af Asminderup, Karen Frischou, Olive Boye.«

Ved at studere Fadder-Navnene kan man se, at de Kundby Degnefolk sikkert har været ret velhavende. De har ført et stort Hus med stor Omgangskreds, ej alene med Egnens Degne, men ogsaa med Amtsskrivere, Assessorer fra Holbæk m. v. Derimod var hans Forhold i alle Tilfælde til hans Sognepræst ikke videre godt, skønt hans Hustru var Præstedatter — hans Svigermoder, Enkepasterinde Heller, nævnes blandt Faddere. Han var dygtig til at skrive og regne, men han holdt dog en Skolemester til at besøge — eller hjælpe sig — med Børnenes Undervisning. Af Natur var han stridbar og rethaverisk, siges der. Han var meget nøje med at faa sin Degnetrave, sine Tørv og »Smaaredsel« til rette Tid og i fuldt Maal — og i gode sunde Varer; men herved opkom der jævnlig Stridigheder.

Fra 1728 fører Sognepræsten i Kundby, Erhardt Christophersen Benzon idelige Klager over ham. 1732 bliver han stillet for en Provsteret. Kokandsky døde imidlertid samme Aar, men hans Enke levede i Kundby til 8. Febr. 1743, da hun døde 60 Aar gammel.

Da den Kundby Degn døde i 1732, sad Enken tilbage med flere ukonfirmerede Børn, bl. a. Simon, som da var 9 Aar. Da Simon K. viste et godt Nemme, blev der dog

ved bemidlede Velynderes Hjælp Raad til at holde ham til Studeringerne. Han naaede ej alene at blive Student, men ogsaa at begynde paa at studere Medicin, inden Moderen døde.

Han fuldendte ikke Studierne, men blev Tjener hos Lensgreve Danneskiold-Samsøe paa Gisselfeldt. Herom fortæller en Slægtning, Lærerenke Fru Margrethe Paarup, Tranebjerg. »Efter hvad min Bedstemoder, som godt kendte sin Bedstemoder — Simon Kokandskys Enke — fortalte, har S. K. været Tjener hos Grev Danneskiold-Samsøe, som den Gang aldrig boede paa Samsø, men om Sommeren boede paa Gisselfeldt og om Vinteren i Familie-Palæet i København. Her traf S. K. den Kvinde, som senere blev hans Hustru, nemlig Grevindens Kammerjomfru, Johanne Christine Monteløvs.

De var begge fødte i Aaret 1723, han i Degneboligen i Kundby og hun i Hadgaard i Jylland. — Simon Kokandsky blev saa i Aaret 1751 af Grevnen kaldet til Sogndegn i Besser paa Samsø. Efter gamle Breve, beroende i Brattingsborg Slots Arkiv, fra Provsten Jens Bing i Besser til Lensgrevnen, tog Simon Kokandsky sig ikke alene af sin Gerning som Sogndegn og Dyrkningen af den tilhørende Skolelod, men han brugte ogsaa den medicinske Viden, han under sit korte Ophold ved det medicinske Fakultet havde erhvervet sig, til at »kurere« Folk.

Allerede 2 Aar senere rammes han af en Sygdom, saa han maa forlade Embedet og Øen en Tid. Af andre Breve fra Provst Bing fremgaar det, at S. K. har haft et Nervesammenbrud, været sindssyg. Det var i Aaret 1753, og en »Substitut« (o: Vikar) besørger Embedet. S. K. kom imidlertid ret hurtigt over det; thi 10. Febr. 1854 skriver Provst Jens Bing til Grevnen, at han paa Grund af, at Samsø i 10 Uger har været uden Forbindelse med Omverdenen, ikke har kunnet svare før, men han beder baade for Børnenes, Befolkningens og sin egen Skyld om, at S. K. ikke maa komme til Besser igen, da Provsten frygter, at S. K.,

naar Varmen igen indtræder, skal faa et Tilbagefald til sin gamle Sygdom, og da vil Bønderne ikke sende deres Børn til Skole, og Børnene vil — som ret naturligt er — frygte hans Genkomst. — Imidlertid kommer S. K. igen til Besser 1754, og han synes at være fuldt restitueret. Bønderne i Torup, Langemark, Østerby og Alstrup har imidlertid antaget en Degn, som holder Skole i Østerby. Der opstaar stor Strid deraf, men Greven er Mægler, og Sindene falder omsider til Ro. I 1756 bliver S. Kokandsky og Johanne Christine Monteløvs, begge 33 Aar gamle, gifte.

Da den gamle Sogndegn for Tranebjerg Menighed, Jens Peter Bay, dør i 1761, søger S. K. dette Embede, som var meget større. Provst Jens Bing giver ham en glimrende anbefaling for hans Dygtighed til at undervise Børnene og for hele hans »dydige, kristelige og eksemplariske Levned« (Brattingsborg Arkiv).

Greven, der havde Kaldsretten, kalder ham, og han bliver Sogndegn for Trandberg Menighed. Dette Embede bestred han i 34 Aar, altsaa til 1795 — Aaret før sin Død. Degneboligen laa midt i Brundby By — hvor Snedker Ole Olsen nu bor. Der hørte en Lod til, hvor Aalebæksrenden skærer Vejen fra Brundby til Ballen; men tillige havde han en saakaldt Skoletofte — nu Smed Chr. Andersens — inde i Byen. Han holdt et Par Køer og nogle Faar. Hans fornemste Opgave var: 1) at undervise Børn og Ungdom i Religion i Kirken om Søndagen mellem der ringedes 1. og 3. Gang samt 2) at lede Kirkesangen. Det sidste skal han have været daarlig til — endog i saa høj Grad, at det blev et Mundheld paa Øen, naar man vilde forklare, hvor umulig eller elendig en Mand var til et eller andet, da at sige: »Han æ int villere te de enj Kanimanj te aa syng: »Aleneste Gud« i Trandbjør Kærk.« Eller: »Denj bløvn Kanimanj faariest (∴ for vanskelig). Til hver Højmesse blev Gudstjenesten indledet med »Aleneste Gud i Himmerig«, som derfor var meget kendt og en let Melodi. Folk af Menigheden hjalp ham saa med Sangen.

Man kaldte ham almindeligvis Kanimanj, da det virkelige Navn Kokandsky vel syntes Folk for svært at udtale. Han havde ogsaa nogle Undervisningstimer en Dag om Ugen i hver af Sognets andre Byer, naar Vejret var godt. Simon Kokandsky var ikke ret høj, men meget bred og af en kraftig Statur. Han havde en smuk Haandskrift og forstod »at føre alt meget godt i Pennen«, saa han hjalp Bønderne med en Del Skriveri, og han kunde ogsaa lave smukke Gravvers, som indrammedes, blev hængt op i »Owestowen«. Hans Breve til Greven vidner ogsaa om begge Dele. Simon Kokandsky synes at have været en stridbar Herre — vel en Arv fra Faderen. Han passede paa som en Smed, at han fik »Degnetrave, Smaaredsel og Nannest« o. s. v. i fuldt Maal, i gode Varer og til rette Tid. — Det kunde vel ogsaa nok behøves, da Embedet ikke gav mange rede Penge.

Trods alt blev Degnefolkene i Brundby lidt efter lidt velhavende Folk; derom vidner den store Mængde Sølvtøj og Dækketøj, som de efterlod sig — en Del hidrører mulig fra Gaver fra Lensgrevens; thi de havde stadig Naadigherrens store Bevaagenhed. Hustruen, Johanne Christine efterlod sig en Mængde fint Tøj, som hun havde faaet af Grevinden.

Rundt om blandt Slægten finder man Sølvskeer o. lign., altsammen mærket S. K. — I. M. L., deres Initialer. Et stort og vægtigt, meget tykt og gedigent Sølvbæger, som nu ejes af R. S. Krogh og Hustru i Kolby, bærer følgende Indskrift: S. K. — I. M. L. 1786. Dette Aarstal synes at fortælle, at S. K. har faaet det ved sit 25 Aars Jubilæum som Sogndegn for Trandberg Menighed, idet han var ansat her fra 1761.

Simon Kokandsky blev i Embedet til 1795 og flyttede da til Tranebjerg, hvor han døde Aaret efter og blev begravet paa Tranebjerg Kirkegaard lige Nord for Kvindeindgangen. Hans Hustru overlevede ham i 11 Aar, blev

84 Aar og blev begravet ved hans Side. Hun boede til sin Død i Tranebjerg.

Fru Paarup fortæller mig: Min gamle Bedstemor fortalte ofte om, at hun somme Tider som Barn var med sin Moder henne i Tranbjerg hos sin Bedstemor Kokandsky. Hun boede her i et lille Hus sammen med en gammel Pige, som i mange Aar havde været der. Der var fint og rent i Stuerne og alle Vegne. »Bedste saa efter, om vi smaa ogsaa var fine, havde rene Negle o. s. v.«

Selv var hun altid fint klædt, idet hun havde mange Damaskes Klædninger. Hun var dygtig til sit Husvæsen, bl. a. lavede hun dejlig Æblemost. Hun vævede de nydeligste Ting paa Haandvæv.

Børn.

1. Jens Carl Kokandsky, døde 12 Aar gammel, begravet i Tranebjerg.
2. Johannes Kokandsky, død 12 Aar gammel, begravet i Tranebjerg.
3. Hans Simonsen (Kokandsky) var gift tre Gange.

Som det var Skik paa hin Tid, fik han Faderens Fornavn til Efternavn. Mulig har Grunden ogsaa været, at Samsingerne, som tidligere nævnt, forvandlede Faderens Navn til Kanimanj.

H. S. var første Gang gift med en Gaardmandsenke i Haardmark, og med hende fik han Gaarden (nu Jørgen Bødgers). I dette hans første Ægteskab var der ingen Børn.

H. S. var anden Gang gift med en Gaardmandsdatter fra Kolby, og med hende havde han en Datter, Johanne Christine, opkaldt efter sin Farmor. Hun blev gift med Søren Flinch (s. d.).

H. S. var tredje Gang gift med Maren Jensdatter. Deres Børn var:

- a. Maren Hansdatter, som blev gift med Gaardejer Ole Jørgen Reber, Haardmark, (Bedsteforældre til nuværende Sogneraadformand, Gdr. Michael Olsen Reber, Permelille, og Gdr. Ole Jørgen Reber, Pillemark).
- b. Mette Hansdatter, der blev gift med Gdr. Mikkel Gylling, Brundby (nuv. Rasmus Møllers Gaard). En Søn derfra var Gdr. Ole Jørgen Gylling, Brundby Mark.
- c. Dorte Marie Hansdatter, som blev gift med Gdr.

Jørgen Bødker (nuv. Jørgen Bødkers Bedstefader), og de fik Gaarden i Haardmark. En af Sønerne var Gdr. Hans Jørgensen (Simonsen), Brundby Mark.

- d. Karen Hansdatter, som blev gift med ovennævnte Jørgen Bødker i hans andet Ægteskab.
- e. Simon Frederik Kokandsky — døde ugift.
- f. Jens Hansen (Simonsen Kokandsky), som blev gift med Søren Flinchs Enke af Kolby. (Søren Flinch havde første Gang været gift med Johanne Christine, Datter af forannævnte Hans Simonsen i hans andet Ægteskab, men de havde ingen Børn.) Søren Flinch giftede sig anden Gang med Barbara, som blev Moder til ¹⁾ Johanne Christine, gift med Rasmus Dam, Pillemark, og ²⁾ Marren, gift med Johannes Hansen, Dallykkegaard. Da Barbara var blevet Enke efter Søren Flinch, giftede hun sig med ovennævnte Jens Hansen (Simonsen Kokandsky). Deres Børn var:

¹⁾ Jensine Marie, gift med Rasmus Søren Krogh, Kolby.

²⁾ Jens Nøhrs Enke, Kolby Mark, som har Fødegaarden paa Kolby Mark.

³⁾ En nylig afdød ugift Kvinde i Kolby.

⁴⁾ En Datter bosat i Aarhus.

4. Friderich Simonsen (Kokandsky) var den yngste Søn af Simon Kokandskys Børn. Han var i Besiddelse af nuv. Gdr. Hans Mahlers Gaard i Pillemark, som den Gang var paa 82 Tdr. Land, nemlig 41 Tdr. Land i Pillemark, Tranebjerg Sogn, og 41 Tdr. Land i Pillemark, Onsbjerg Sogn — den laa lige paa Grænsen.
- a. Søn, Kristoffer, bosat i Pillemark.

Dermed slutter jeg denne lille Beretning om en gammel Degneslægt; nødig skulde Slægtens Historie gaa tabt.

Bent Rasmussen.

LAURIDS OLUFSEN KOK

Foredrag ved Hjemstavnstævnet i Kalundborg, holdt i Refsnæs
Præstegaardshave den 28. Juli 1933.

Af Chr. Birkeland.

»Hver Mand, som med Kløgt gik i Lærdom til Bund,
Latin paa Papiret kun malte;
med Fruerne Fransk og Tysk med sin Hund
og Dansk med sin Tjener han talte.«

Saaledes skildrer Chr. Wilster i sit kendte Digt om Holberg det danske Sprogs Stilling i den lærde Tid, og det hedder videre i det samme Digt om Holberg:

»Han lærte de Danske, at Dansken er født
at tale med Fædrenes Tunge.«

Her nævnes Holberg som Banebryder for det danske Sprog, og hans Betydning skal ingenlunde forringes; men der var dog før Holberg en dansk Bevægelse, der kan følges tilbage til Reformationstidens rige Udvikling af det danske Sprog. Der sad rundt om i danske Skoler og Præstegaarde Mænd, der ved Siden af deres Latin elskede det danske Sprog. Søren Poulsen Gotlænder, Kingos Formand som Præst i Slangerup, skrev: »Hvo sit eget Modersmaal ikke højt agter, han burde med raadne Æg af hans Fædreland udjages, og aldrig burde han saa værdig agtes, at han en Dansk burde kaldes.« Mere kendte er Thomas Kingos stærke og stolte Ord i Indledningen til »Aandeligt Sjungekor«, hvor han taler haanligt om dem, der betragter Dansk som et Vadmelssprog, de ikke vil tage paa deres Silketunger. Til samme danske Bevægelse slutter sig ogsaa Bonde-

sønnen Peder Pedersen Syv fra Kirke Syv ved Roskilde og Præsten paa Refsnæs, Laurids Olufsen Kok. De tre sidstnævnte oplevede som unge Mænd omkring 25 Aar med Ungdommens modtagelige Sind Karl Gustavs Sejrstog gennem de danske Lande, og de har sikkert været med i Jubelen over hans Nederlag foran Københavns Volde. Disse Oplevelser har naturligvis gjort et uudsletteligt Indtryk, selv om ingen af dem, saa vidt vides, var blandt de Studenter, der gik »til Volds«.

Laurids Olufsen Kok, som vi i Dag vil mindes, har givet nogle Oplysninger om sin Slægt. Disse Optegnelser, skrevet med hans egen Haand, findes paa det kgl. Bibliotek. Jeg skal deraf citere følgende: Cocciorum Familie er den allerældste, som kan findes siden Adams Tid. Moses har efterladt os de tolv første Aner, af hvilke de to bageste var Jafet og Gomer.

Af Japhet Jætter kom, dem vi nu Jyder kalde,
de samme lod sig og de Kimpers Navn befalde.

Saa er da Kimper, Jætter og Jyder ét. I Jætland eller Jylland boede en Præst i Aarhus, Hr. Rasmus, der havde to Sønner, Søvren og Jens. Søvren var Mundkok hos Frederik d. 2. og Kristian d. 4., og der han havde udtjent, blev han forskikket til den kongelige adelige fri Skole Soerøe som Kok. Han giftede sig i Pedersborg med Gjørvel Olufsdatter og avlede 3 Sønner, af hvilke den yngste, Hr. Oluf Sørensen Kok, var Præst i Asmindrup og Grandløse Sogne i Merløse Herred i 32 Aar indtil 1650. Han avlede med sin første Kone, Else Nielsdatter af Tølløse, 11 Børn, af hvilke Søvren Kok blev Præst paa Falster og døde otte Dage før min salig Fader. De andre Børn døde i Pesten Anno 1638 uden Hr. Laurids Kok paa Refsnæs; han har med Lisbet Sofie Lauritsdatter Gram en Søn, Oluf, paa sivende Aar. Gud regere hannem! Med sit andet Giftermaal, Margrethe Christensdatter af Undløs, av-

lede salig Hr. Oluf Kok 7 Børn, hvilke alle døde uden Hr. Niels Kok, Capellan i Taarup og Kvols Sogne i Jætland. Alle disse Kokker førte til Slægtsmærke en Hane under en Lind. Der er ellers mange andre Kokker baade i Engelland, Holland og Tyskland, ja endog Ostindien selv.

Af denne lille Slægtshistorie, der er skrevet med en vis Lune, fremgaar, at Laurids Kok er en Præstesøn fra Asmindrup ved Holbæk. Han blev ifølge Ligstenen i Refsnæs Kirke født den 13. April 1634, samme Aar som Kingo. Efter Undervisning i Hjemmet kom han til Roskilde Skole, hvis Rektor, Hans Pedersen Kallundborg, var en udmærket Skolemand. Han blev Student 1653, tre Aar efter Faderens Død, sammen med Peder Syv, og det Venskab, der siden knyttede disse to aandelig nær beslægtede Mænd sammen, er altsaa vel allerede grundlagt i Skolen. Vi taber nu Laurids Koks Spor, til han 13 Aar efter bliver Skolemester i Ringsted. I denne Tid maa han have taget sin Præsteeksamen, og han har tillige foretaget en Udenlandsrejse, rimeligvis til England og Frankrig, og paa denne er det, at han har forfattet sin »Vejledning i det danske, specielt det sjællandske Sprog«. Denne er efter hans eget Udsagn bestemt for Udlændinge, der vil lære Dansk; thi at skrive en Grammatik for Landets egne Børn vilde være det samme som »at føre Ugler til Athen«. Det praktiske Formaal, han har for Øje, bevirker, at han skriver paa Latin, som fremmede kunde forstaa. Dette lille efter sin Tid udmærkede Arbejde fik Kok aldrig udgivet, idet det først blev trykt for faa Aar siden. Det har endnu Betydning, navnlig for Dialektforskningen, thi det er naturligvis Sjællandsk, som han kendte det fra sin Barndom her i Vestsjælland, han vil lære fremmede som Dansk.

I 1666 blev Laurids Kok Rektor i Ringsted, ligesom Vennen Peder Syv havde været Rektor i Næstved fra 1658 til 1663, men nu var Præst i Hellested paa Stevns. Kingo var jo ogsaa i sin Ungdom Skolemand, idet han i to Aar fra 1659 var Huslærer hos Fru Lene Rud paa Vedby-

gaard, og siden blev han Kapellan hos Peder Worm i Kirke-Helsinge indtil 1668, og det er derfor muligt, vel ogsaa sandsynligt, at han og Kok har kendt hinanden. I Ringsted tog Kok fat paa et nyt sprogligt Arbejde, nemlig en dansk-latinsk Ordbog. Denne blev heller ikke trykt, men den blev af Betydning for andres Arbejde, og nu finder vi for første Gang Kok som Digter, idet han i »Ringstedes Beskrivelse« giver et hyggeligt Billede af en sjællandsk Smaakøbstad som en stor Landsby og af alle de Dyder, der gemmes under dens Straatage. Men det blev dog Refsnæs, der blev hans Digtningens rette Hjem. Hertil kom han som Sognepræst 1673, og den 39-aarige Pebersvend ægtede efter Tidens Skik sin Formands Enke, Elisabeth Sofie Lauritsdatter Gram, en Datter af Laurits Nielsen Gram, residerende Kapellan i Kalundborg. Paa et Epitafium, der hænger i Kalundborg Kirke, er der et Billede af Familien Gram; den lille Lisbeth Sofie staar, saa vidt jeg kan skønne, næstyderst til højre. I sit første Ægteskab, med Søren Jensen, Koks Formand, havde hun seks Børn. I sit andet Ægteskab, altsaa med Laurids Kok, havde hun ogsaa seks Børn, der alle døde som smaa eller dog i den unge Alder. To Sønner bortreves af den samme Smitsot, der den 18. Marts 1691 lagde Faderen i Graven, og paa hans Ligsten i Refsnæs Kirke staar der, at han var sine seks Børn og seks Stifbørn, alle uden Forskel, en from og omhyggelig Fader. Hvordan Kok var som Præst, ved vi ikke; men at han i sine sidste otte Aar tillige var Provst, tyder paa, at han ogsaa som gejstlig var en anset Mand. Af Koks Stifbørn var Datteren Maren Sørensdatter Gram, der blev gift med tre Præster i Rørby og dog overlevede den sidste, Niels Holgersen Brun, i 23 Aar, idet hun først døde 1731. Fra hende og Niels Holgersen Brun, for hvem der endnu findes en Mindesten i Rørby Kirke, nedstammer Præsteslægten Rørdam, der har Navn efter Rørby. — Efter Laurids Koks Død ægtede Lisbeth Sofie den tredie Præst paa Refsnæs, Koks Eftermand, »den sære og slemme« Hr. Christof-

fer Christensen Schiwe, fra hvem hun først ved sin Død blev befriet 1712, hvorefter en ung Præstekone atter holdt sit Indtog i Refsnæs Præstegaard, uagtet Hr. Christoffer var saa skrøbelig, at han maatte bæres op paa Prædikestolen.

Det var altsaa herude paa Refsnæs, i denne skønne Egn, langt fra Alfarvej, at Laurids Kok blev berømt ved at digte Dannevirkevisen eller, som han selv siger, Visen om Tyre Danebod. Han skrev ogsaa andre Digte, særlig »Kong Valdemar den Andens Klagemaal over sin Søns Død«, hvortil han har øst af Sagnet om den Forbandelse, der hvilede over Refsnæs efter den unge Valdemars Død, »formedelst et Vaadeskud i hans Been paa Jagt i Røsnes eller Revsnes Hestehave den 18. November 1231«. Som Udtryk for Sorgen over den unge Kongesøn hedder det:

»Det Skrig i Sønderstrand hørte og Blak'),
af Sorrig sig under Vandet han stak.
Sortensten sørged endog udi Nør,
den Farve han havde ret aldrig før.«

Sagnet fortæller, at Valdemar Sejr i Sorg og Harme lod Halvøens Skove afbrænde.

»Paa Refsnæs, hvor før stod Eger og Bøg,
herefter skal gro Skarns Handeløg.
For Lysten, man saa paa Refsnæs tilforn,
herefter nep' findes skal en Torn.«

Disse Digte har vel været kendte af Egnens Folk; men først efter Koks Død blev de spredt ud over Landet med Peder Syvs Visebog 1695, der foruden Anders Sørensen Vedels hundrede Folkeviser indeholder hundrede andre, og blandt dem er der fire, som Peder Syv havde faaet af sin gode Ven, Hr. Laurids Kok, »en flittig og vel forfaren Mand i vore gamle Sager«. Strengt taget kan der altsaa ikke føres noget Bevis for, at Kok har digtet Dannevirkevisen,

¹⁾ En stor Sten i Kalundborg Fjord omtrent ud for Refsnæsgaarden.

men alting taler derfor. Lad os nu se lidt paa Indholdet af den berømte Sang.

I fjorten Vers gives en Skildring af, hvorledes Tyre Danebod bygger Dannevirke. Da Dronning Tyre og Laurids Kok skiftes til at fortælle, er Digtet vanskeligt at forstaa. Det vil blive for vidtløftigt her at gaa nærmere ind paa Enkelthederne, men Sprogmanden Anker Jensen har givet en anerkendt Tolkning, som jeg kan henvise til. Oehlen-schlæger, Grundtvig og Frederik Barfod har foretaget mer eller mindre uheldige Ændringer i Koks Digt, saa at det næsten aldrig forekommer i sin oprindelige Form. Sædvanlig synges nu blot tre Vers, 1., 13. og 14., hvori Dronning Tyre taler saa nær som i de fire første Linier af 13. Vers, hvor Kok har Ordet:

»Efter Ønske vokste Volden,
Dannevirke kaldt,
som har mangen Tørning holden,
før den slet forfaldt.«

Netop i det 16. og 17. Aarhundrede var Dannevirke blevet ødelagt, idet de omboende Bønder i lange Tider lidt efter lidt havde brudt Volden ned. Først 1708 kom det første Forbud mod at bryde Sten af Murværket og bruge Kalken til Mergel paa Marken. Men særlig paa Laurids Koks Tid trængte Danmark til et Værn mod Syd, idet den gottorpske Hertug var en stadig truende Fare for Danmark. Der kunde derfor nok være Grund til for en Mand som Kok med et Suk at minde den Tid, som Dronning Tyre med Stolthed skildrer saaledes:

»Dannemark vi nu kan ligne
ved en frugtbar Vang,
hegnet rundt omkring.
Gud signe den i Nød og Trang!«

I det 18. Aarhundrede var Dannevirkevisen saa godt som glemt; men Sangen levede op igen paa en vidunderlig Maade i det 19. Hertil bidrog en letfattelig Melodi af Au-

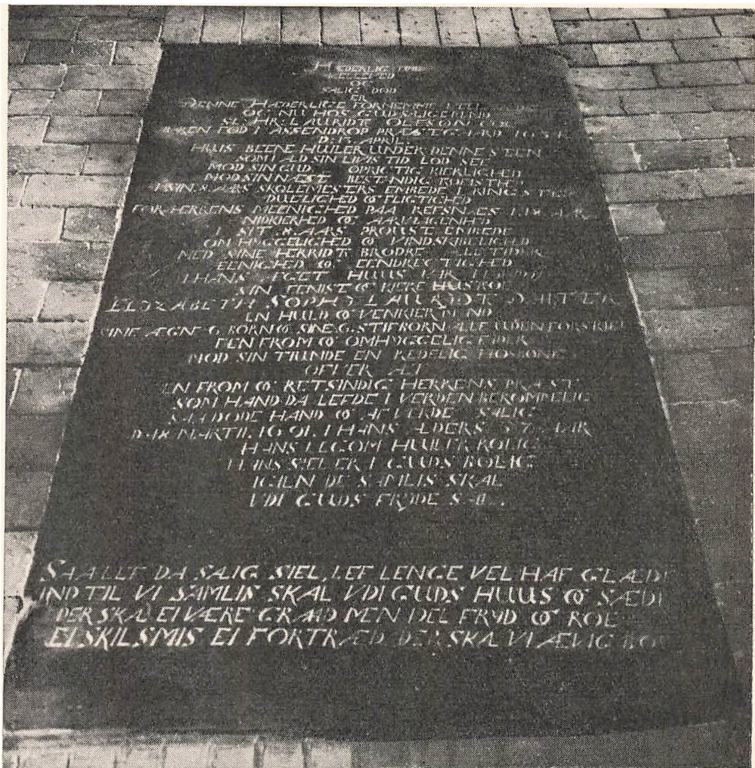
ditør Poul Edvard Rasmussen, en Bondedreng fra Farum, som Digteren Edvard Storm havde taget sig af. Han havde hjulpet Rasmus Nyerup med at samle de gamle Folkeviser og Melodier, og uden at angive nogen Kilde havde han ladet sin egen Melodi, den eneste, der haves fra hans Haand, glide med, hvilket han først røbede mange Aar efter. Baaret af disse Toner naaede Dannevirkevisen ud til det danske Folk. Den lød fra det kongelige Teaters Scene; den lød foran Kristiansborg Slot den 21. Marts 1848, da Københavns Borgere ventede paa Kongens Svar. Soldaterne sang den ved Dannevirke i Treaarskrigen og 1864. Og den blev og bliver sunget i alle Skoler og Mødesale. Mærkeligt er det, at den Sang, der ofte smukkeste og bedst har givet Udtryk for Folkets Tanker og Følelser i vor Tid, er skrevet af en Landsbypræst i det 17. Aarhundrede.

Det er ikke saa let af de faa Efterretninger, vi har om Laurids Kok, at forestille sig, hvordan han egentlig var. Jeg tænker mig ham som en beskeden Mand af ikke mange Ord, men med ægte sjællandsk Lune. Han har haft en levende Interesse og Kærlighed til vort Sprog og vor Historie og et aabent Øje for Skønheden i Naturen. Han er den af det 17. Aarhundredes Digtere, der efter Kingo har haft den største Betydning, men selv havde han alt for ringe Tanker om sit eget Værd. Alt, hvad han frembragte, overlod han jo til andre.

Lad os i Tanken et Øjeblik vende tilbage til de fjerne Dage, da han boede i Refsnæs Præstegaard. Her har han gaaet mellem Bankerne og skuet ud over den blaa Fjord, medens hans Tanker formede sig i de skønne Ord:

»Danmark, dejligst Vang og Vænge,
lukt med Bølgen blaa.«

Vi føler, at vi er i Slægt med ham, og glæder os over, at vi har et gammelt Fædreland.

Indskriften paa Laurids Koks Ligsten i Ulstrup Kirke:

Hæderlig fød,
 velved
 og
 salig død
 er

denné hæderlige fornemme vellærde
 og nu hos Gud salige Mand
 Sl. Hr. Lauridts Oleson Coc
 Baren fød i Assendrop Præstegaard 1634
 D. 13. April.

Hvis Beene hviler under denne Steen,
 som i ald sin Livistid lod see
 mod sin Gud oprigtig Kiærlighed
 mod sin Næste bestandig Trofasthed

i sin 8 Aars Skolemesters Embede i Ringsted
 Duelighed og Fligtighed.
 For Herrens Meenighed paa Refsnæs i 18 Aar
 Nidkierhed og Aarvaagenhed
 i sit 8 Aars Proust Embede
 Omhyggelighed og Vindskebelighed
 med sine Herredts Brødre alle Tider
 Eenighed og Eendrægtighed
 I hans ægit Huus var hand
 sin eenest og kiere Hustroe
 Elizabeth Sophia Lauridts Daatter
 en huld og venkier Mand
 sine eegne 6 Børn og sine 6 Stifbørn alle uden Forskiel
 een from og omhyggelig Fader
 mod sin Tiunde en redelig Husbonde
 ofver alt
 een from og retsindig Herrens Præst
 som hand da lefde i Verden berømmelig,
 saa døde hand og af Verden salig
 d: 18. Martii 1691 i hans Alders 57. Aar.
 Hans Legom huiler rolig
 hans Siel er i Guds Bolig
 igien de samles skal
 udi Guds Fryde Sal.
 Saa lef da salig Siel, lef længe vel haf Glæde
 indtil vi samlis skal udi Guds Huus og Sæde
 der skal ei være Graad men idel Fryd og Ro
 ei skilsmis ei Fortræd der skal vi ævig boe.

Indskriften paa Familien Grams Epitafium i Kalundborg Kirke:

Anno 1661 er dette Epitaphium til en Christelige amindelse, offuer den Hæderlig nu S. Mand H. Lauritz Nielson Gram som var Hører i Calundborg Schole i 5½ Aar, dereffter Euangelii Medtiener Her paa steden i: 23½ Aar; bekaastet oc opset aff den Fornemme Matrone Maren peders daater, huilke effter ad de Haffde affled 5 Børn tilsammen, da er den S. Mand i sit alders 61 Aar, Men den S. Quinde i sit 64 Aar i Herren hensoffuede oc forventer begge en glædelige Opstandelse til det ævige Liff.

S. B. L. D. L. S. L. D. B. L. D. H. L. D
MORS PARCIT NULLI¹⁾.

Familien er anbragt i Kalundborg Kirke, og man ser Alteret og Altertavlen i Baggrunden. Paa Kirkens Gulv mellem Pillerne ligger Ligstenen over Knud Petersen Gyldenstjerne. Resterne af denne Sten staar nu uden for Kirken. — Navnet paa det yngste (?) Barn mangler, og da det ligger med lukkede Øjne, er det rimelig-

¹⁾ Døden skaaner ingen.

vis død, muligvis dødfødt. Billedet bærer Spor af, at et Krusifiks er fjernet fra det. Dette Krusifiks staar nu paa Alteret i Kalundborg Kirke.

Ligstenen over Niels Holgersen Brun i Rørby Kirke har følgende Indskrift:

I Testamentet, om man ellers noget glemte,
Da vid, o Læsere, at Graven Resten glemte;
Og at ei glemmes skal, hvor Skatten er lagt ned,
Da settes denne Steen til kierlig Øjemed.

Jeg mener til et Kiendetegn, at her under hviler den hæderlige og fornemme lærde Mand Sl. Herre Niels Holgersøn Bruun, verdig Sognepræst for Rørby Menighed, som begyndte sit dydige Lif og Lefnet Aar 1658, som antog sig dette besværlige Hyrde-Embede med ald Aarvaagenhed Aar 1696, som forlod sin Hiord i priselig Frugtbarhed 1707, og efterlod sig foruden sin dydedle Hustrue M. S. D. G. to Vidnesbyrd om sin beklagelige Skilsmisse.

Vær stolt du haarde Steen, at du est just udkaaren
Til at bevise det, som udi dig er skaaren,
Udvortes er du kun et penslet Skilderi.
Indvortes vogter du en erlig Guds Mands Liig.

Aarstallet 1696 er maaske urigtigt, idet Niels Holgersens Søn, Holger Rørdam, i Optegnelserne om sin Fader siger, at han blev Præst i Rørby 1895. I Ægteskabet var der tre Børn: 1. Mette Rørdam, død 1762, gift med Hans Siersted, Købmand i Holbæk. 2. Holger Rørdam, Provst i Vigersted og Kværkeby, død 1783. Den yngste af dem, Danielle, døde som Barn, fem Aar gammel, før Faderen. — Indskriften paa Stenen er rimeligvis forfattet af Niels Holgersens Søstersøn, Vilhelm Lindam, Præst i Dalby og Tureby, f. 1686, d. 1758. Se Kirkehistoriske Samlinger 3. Række 2. Bind.

K I L D E R:

Kirkehistoriske Samlinger 2. Række 3. Bind og 3. Række 2. Bind.
Vilh. Andersen: Danske Fædrelandssange i »Gennem femten Hundrede Aar«.

Fr. Winkel Horn: Peder Syv.

Nordisk Tidsskrift for Filologi 3. Række 17. Bind.

Anker Jensen: Visen om Tyre Danebod i »Indbydelsesskrift fra Aalborg Katedralskole 1912«.

Vilh. Andersen: Edvard Storm i »Efterretninger om Efterslægtsskabets Skole 1911«.

Frederik Algreen-Ussing: »Historisk-topographiske Efterretninger om Arts-Herred«.

Axel Olrik: Laurids Kok som sprogmand og digter i »Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed Oktbr. 1887—Oktbr. 1889.«

Carl Dumreicher: Danevirke og Danevirkeviser i »Sønderjysk Julealbum 1918«.

Vilh. la Cour: Tusind Aars Grænsevagt.

Chr. Ludvigs: Thomas Kingo.

Carl S. Petersen og Vilh. Andersen: Illustreret dansk Litteraturhistorie 1. Bind.

OM VILH. BECK

Ved Hjemstavnsstævnet holdt i Ubby 31. Juli 1933.

Af C. A. Brostrøm.

Hver Hjemstavn har sine Minder, og hver Landsby er minderig for den, der er født eller opvokset i den. Nogle Steder lever Mindet om store Mænd og Kvinder og deres Liv. Saadan her i Ubby, hvor Vilh. Beck havde sit Hjem i 25 Aar fra 1840 til 1865. Vilh. Beck var født 30. Decbr. 1829 i Ørslev ved Slagelse, og hans Vugge stod paa den samme Plet, hvor 44 Aar senere hans Skrivebord kom til at staa, og hvorfra han i 27 Aar sendte Tusinder af Breve, Artikler og Prædikener ud over Landet.

Vilh. Becks Far blev Præst i Ubby og Provst for Arts-Løve Herreder. Provsten blev Student med bedste Karakter, da han var 14 Aar og Kandidat med Udmærkelse, da han var 19 Aar. Han var en myndig Mand, var Sogneraadsformand, og naar han havde sat de andre Medlemmer ind i en Sag, sagde han: Dette er altsaa den eneste fornuftige Maade at ordne denne Sag paa — hvorefter Sagen var afgjort og blev ført til Protokols, og de andre sagde ja eller ingenting.

Vilh. Beck var som lille en svagelig Dreng, og hans Mor elskede ham, og han elskede sin Mor overmaade. Paa en Bjergtur i Udlandet trak de andre Mænd i Selskabet deres Strømper uden paa Støvlerne, da der var faldet Is-slag. Beck faldt flere Gange, men var ikke til at formaa til at gøre som de andre. Da en Ven bagefter trængte ind paa ham og vilde have at vide, hvorfor han var saa

stædig, svarede Beck med Taarer i Øjnene: Min Mor har strikket Strømperne, og jeg kunde ikke nænne at slide dem op paa denne Maade.

Vilh. Beck var 11 Aar, da Faderen kom til Ubby. Der holdtes Huslærer til Børnene, men de kunde læse eller lade være, omtrent som de vilde. Da Vilh. var 14 Aar, kom han og en ældre Bror i Slagelse Latinskole. Vilhelm, der var vant til at drive, fik mange Prygl, før Dovenskabens blev banket ud af Kroppen. Prygl synes at have været daglig Kost i Skolen, og Beck siger, at Lærerne var rene Tærskemaskiner. En Gang senere i Livet, da Beck traf en af sine tidligere Lærere, der ikke kendte ham, vendte Beck Ryggen til og sagde: »De kender mig maaske bedre fra denne Side, for det var her, jeg fik Pryglene.

Fra Skolen var de vant til at snyde ved Overhøringen, og da Beck ikke kunde det ved Studentereksamen, gik det ham ikke saa godt, og han fik kun 2. Karakter, men han lovede sig selv, at han vilde ikke tage nogen Eksamen med mindre end 1. Karakter herefter, og han holdt det Løfte undtagen ved Prøveprædiken, hvor han kun fik 2. Karakter. Og Beck kunde dog prædike, ja, prædike som kun faa andre i Danmark. Jeg har hørt Beck prædike i Sct. Poulskirken i København i over 2 Timer, uden at nogen gik, før han var færdig, skønt flere Hundrede stod op.

Beck var ingen flittig Student. En livsglad og lystig Fyr var han, og i de 3 første Studieaar lærte han intet, men hørte Forelæsninger 4 Timer hver Dag. Ellers var han i Studenterselskab eller gik i Skoven om Sommeren, for han elskede Naturen.

Men saa maatte han til at blive flittig, for ved Begyndelsen af det 4. Aar efter Juleferien sagde hans Far til ham: Til Efteraaret skal du være Soldat, saa stiller jeg en Mand for dig, og saa tager du din Eksamen til Jul. Det løb koldt ned ad Ryggen paa Beck, og han kyssede sin Mor og sagde: Du kunde ogsaa gerne have ventet med at

føde mig til Verden i 24 Timer, saa havde jeg haft et helt Aar endnu, til jeg skulde være Soldat.

Nu gjaldt det om at tage fat, og Beck læste hele dette sidste Aar fra 6 Morgen til 12 Nat, kun afbrudt af Maal-

Vilh. Beck prædiker i Uby Kirke.

tider og en lille Spadseretur, og samme Aar, den 22. Decbr., fik han en fin Embedseksamen.

Efter overstaaet Eksamen fik Beck et 4. Klasses Lærereembede ved Kommuneskolen i Kalundborg. Han havde megen Fritid og fordybede sig i Søren Kierkegaard. Dennes »Øjeblikket« rystede ham op, men gav ham ogsaa Ringeagt for Præstestanden. Præsterne var Rationalister, og Livet i Præstegaardene var præget af Kortspil og Selkabelighed og Dans, medens Kirkerne næsten overalt stod tomme. Præst vilde han bestemt ikke være, men da hans Far fik en Lammelse, trængte hans Mor og Søskende ind

paa ham om at blive Faderens Kapellan, og det blev han saa her i Ubby i 1856. Men først holdt han det berømte Afdansningsbal paa Raadhuset i Kalundborg, hvor han dansede paa Kraft og gik saa hjem og takkede Gud, fordi det nu havde Ende.

Da Beck blev Præst i Ubby, var han vakt, men ikke omvendt, siger han selv. Han tordnede Loven for de faa Mennesker, der kom i Ubby Kirke. Men han gik paa Besøg i Gaarde og Huse, og efterhaanden blev der bedre Kirkegang, og især de unge flokkedes om ham.

Om sin Omvendelse fortæller Beck, at han en Dag gik i Ubby Præstegaardshave vred og forknyt og dybt utilfreds med sig selv. Da viste Jesus sig for ham og sagde ganske tydeligt: Uden mig kan du slet intet gøre. Da faldt Beck paa Knæ, hans egen Vilje var knust og et eneste var muligt: Alt af Naade. Nu kunde han forkynde ogsaa Evangeliet om Frelsens Naade, og efter 4 Aars Tordnen var Luften rensset, saa der var aabne Øren for Evangeliet.

1860 blev Beck gift med Nina v. Staffelt fra Holsten. De blev viede i Gottorp Slotskirke af den kendte Feltpræst, Provst Høyer Møller, og de fik saa deres Hjem i Sidefløjen her i Ubby Præstegaard.

Indre Mission, der var begyndt som en Lægmandsbevægelse i 1853, var ved at udarte til Sektvæsen, indtil Pastor C. F. Rønne i Høve blev Formand. Han havde faaet Pastor Johs. Clausen med i Arbejdet, og der blev nu indvarslet til Generalforsamling i Stenlille Skole den 13. Septbr. 1861. Johs. Clausen havde formaaet Beck, der var ukendt med Sagen, til at prædike i Stenlille Kirke, og der holdt han den kendte Prædiken om Peters Fiskedræt. Rønne vilde nu have Clausen ind i Bestyrelsen, og Clausen sagde til Beck: »Ja, hvis du gaar med.« Beck gik saa med, og fra den Dag fik dette Arbejde Navnet: Kirkelig Forening for Indre Mission i Danmark, og nu var det et

kirkeligt Arbejde af Præster og Lægfolk, og 13. Septbr. 1861 er Stiftelsesdagen.

Vilh. Beck havde i 48—49 to Gange prøvet at komme med i Krigen som Soldat. Han var kommen saa langt som til Korsør, men det blev nægtet ham at komme med, fordi han var for lille og spinkel.

I 1864 arbejdede han ivrigt for Soldaterne og sendte 8 Missionærer til Fronten, havde travlt med at sende Klæder, Bøger og Breve til Soldaterne og havde ogsaa besluttet selv at gaa med i Krigen. Mens han overvejede, om det skulde være som Feltpræst eller Soldat, faldt Als, og der var saa intet at gøre.

Beck var en stor Fædrelandsven og tabte aldrig Troen paa, at Sønderjylland skulde komme tilbage. Han bad i hver Kirkebøn for Danmark og sluttede altid sin Bøn saaledes: Vi beder for vore Landsmænd, som er skilte fra os ved Fjendehaand, lad dem ikke være skilte fra dit Ord, din Aand og dit Rige og lad dem heller ikke for bestandig være skilte fra Danmarks Rige.

Becks Far døde i 1865, og nu var Beck færdig i Uby; samme Aar blev han Præst i Ørum ved Grenaa. Sogneraadet, ledet af Herremændene, ansøgte Ministeriet om at faa en dygtig Præst, men ingen Grundtvigianer. De vilde have en Præst til Spilleselskaber, og Grundtvigianerne var kendt som alvorlige Præster, og dem var de bange for.

Da Kultusministeren stod med dette Andragende i Haanden, kom Minister Fønnesbech ind ad Døren. Kultusministeren viste ham Andragendet og spurgte, om han kendte Beck, og om deres Ønske vilde blive opfyldt, hvis han gav dem Beck til Præst.

Fønnesbech, der ejede Vesterbygaard her i Nærheden, svarede: »Gør kun det, jeg kender godt Beck fra Uby, hvor jeg har været i Kirke. Han er en dygtig Mand og er ikke Grundtvigianer.

Da det kneb med Indtægterne i Ørum, fik Beck Lov til at skære Tørv i en stor Mose og var nu, som han sagde,

Egnens største Tørvetriller. Beck lærte der at blive en dygtig Landmand, og Fru Beck gik hver Morgen til en stor Gaard og lærte Mejerivæsen.

Med det voksende Arbejde for Indre Mission og de mange Rejser laa Ørum for afsides. Beck vilde dog ikke søge noget andet Embede, uden han fik Opfordring. En Gang, han prædikede i Ubby, kom der Venner fra Ørslev og bad ham søge Kaldet der. Beck mente, det slet ikke kunde nytte, da han var alt for ung til det store Embede, og sagde nej. Næste Dag, da Beck prædikede i Kirkehelsinge, kom de samme fra Ørslev med fornyet Opfordring, og Beck lovede saa at søge, men ventede sig intet. Han fik Embedet som den yngste af 72 Ansøgere. Beck sagde: »Der var mange Hunde om det Ben, men Hvalpen fik det!«

I 1874 vendte Beck saa tilbage til Ørslev, det Sted, som han som 10-aarig forlod for 34 Aar siden. Gamle Fru Beck var glad. Hun kom tilbage dertil, hvor hun som 19-aarig Brud drog ind og boede i 22 Aar, og hvor alle hendes Børn var født.

Der var i Ørslev altid stor Kirkegang baade af Sognets Folk og af tilrejsende. Beck styrede med en Haand, der baade var fast og smidig, og trods sine mange Rejser forsømte han ikke sine Sognebørn, og de viste ham en rørende Trofasthed.

Hvordan saa han ud?

Beck var af Bygning nærmest lille, men firskaa- ren, af Væsen og Manerer rolig og behersket, af Temperament Viljemenneske, af Person vindende og djærv med en dulgt Myndighed i Baghaand, af Natur var han Humorist, og »Punch« og »Klods-Hans« var altid blandt Bladene paa hans Bord, og han spejdede altid efter Vid og Lune i den danske Folkekarakter, af Udseende lignede han en Oberst ved Dragonerne, af Livsvaner tarvelig og regelret, kun udskejende i Tobak, Nattevaagen

og næsten aldrig at være præcis ved Møder, af Helbred var han indtil de senere Aar kraftig og udholdende til det utrolige og kunde arbejde til langt ud paa Natten.

Midt i en overnervøs Tid var han en Undtagelse. Han kunde arbejde med Stuen fuld af Gæster, var uforstyrrelig og skrev ofte sine bedste Artikler i disse Omgivelser.

Beck var altid gæstfri, havde altid et venligt Smil og et Haandtryk, kom end Folk nok saa ubelejligt. Men de maatte passe paa selv at holde sig til, hvis de vilde have godt af ham. Man mærkede aldrig, han havde travlt, og altid tog han Tid til at høre paa Folk. Kun Lørdag Aften og Søndag Morgen var hans Arbejdsværelse lukket for enhver.

Hvor var Vilh. Beck størst? Som Forfatter, Prædikant, Organisator, Stridsmand? Man skal have hørt ham og helst have kendt ham. Hans Prædiken var letfattelig, fuld af Billeder, Lignelse efter Lignelse, fængende og gribende.

Uden Føleri, uden Fagter og opstyltet Væsen stod han paa Talerstolen med den sunde Selvbevidsthed, som den har, der ved, at han ikke vil sit eget Ærinde, og med dyb Ydmyghed som den, der ved, at han intet kan tage af sig selv.

Gæstfriheden i Becks Hjem var enestaaende. En Gang i en Sommerferie betroede Datteren sin Mor, at nu var der redt op til 33 Gæster, men nu kunde hun ikke skaffe Plads til flere. Samme Lørdag Aften kom to Fangboere, som gerne vilde høre Beck i Kirken næste Dag. Ogsaa dem blev der Soveplads til.

En Aften skulde Beck og Hustru til et Møde et Par Mil borte. Fruen sagde til Husjomfruen, at hun skulde ikke sidde oppe efter dem, for der kom ingen med hjem. Jomfruen vidste, at Fruen satte Pris paa en Kop The, naar hun kom hjem, og blev oppe. Kl. 11½ kom de hjem med 13 Gæster, og Pigerne maatte op af tryk Søvn og skaffe Sengeplads til dem.

I Halvfemserne var vi 13 unge Mænd fra K. F. U. M. i Kalundborg cyklende til Højmesse i Ørslev. Efter Guds-tjenesten var vi inde i Præstegaarden efter vore Cykler. Mens vi pumpede o. l., kom en Pige ud paa Trappen og raabte: »I skal ind og spise!« Vi troede, det var ad Fol-kene, hun raabte. Lidt efter kom Fru Nina ud og sagde: »Men I vil da ikke af Sted uden at faa Mad?« Vi maatte saa ind og satte os til Bords, hvor der i Forvejen var ca. 25. Een spurgte Fru Beck, om det ikke kunde knibe med Middagsmad til en saadan uventet Skare. »Aa, vi har da altid Mad i Huset, noget koldt Kød har vi, og Kartoffler koges der altid nok af, og Rødgrød har vi ogsaa altid om Sommeren.«

Beck var flere Gange i Kalundborg og prædikede. Saa kom han gerne med Hustru, Datter og en Søn kørende i Landaueren med de røde Hjul fra Ørslev og med Jens Kusk paa Bukken. Ved saadanne Lejligheder boede Fa-milien paa Lerchenborg, hvor Vilh. Becks Bror, Etats-raaden, var Godsforvalter. Kammersangerinde Ellen Beck er hans Datter. En anden Broder til Beck var Forpagter af Ubby Præstegaard i mange Aar.

Man har beskyldt Beck for at være ensidig og snæver. Han var i Virkeligheden meget frisindet. Becks Dyder og gode Egenskaber var mange, men havde han da ingen Fejl? Hør, hvad Biskop Skat Rørdam sagde ved Becks Begravelse: »Men havde den Mand da ingen Fejl? Jo, han havde Fejl og Mangler, men naar jeg ser paa dem, er der lige-som en Haand, der skygger for mit Blik, en gennemstunget Haand, og jeg hører en Røst fra den, hvem Haanden til-hører: Jeg er den, som udsletter dine Overtrædelser for min Skyld.«

I 12 Aar havde Venner sendt Beck til Karlsbad for hans daarlige Nyrrer. Ogsaa i 1901 var Beck udenlands, og i Brunnen i Schweiz, hvor han var til Efterkur, fik han et voldsomt Sygdomsanfald. Han kom hjem den 13. Juli, og den 16. Juli prædikede han for sidste Gang. Det var

i Sct. Mikkels Kirke i Slagelse. Ved 2 Stokke slæbte han sig op paa Prædikestolen. Næste Dag holdt han Foredrag i Slagelse og tog Afsked med sine kære Missionsvenner. Den 8. Septbr. var han kørende i Rullestol til Alters i Ørslev Kirke. Da lød hans Afskedsord til den Menighed, han i 27 Aar havde tjent saa trofast: Vær tro indtil Døden, og du skal faa Livets Krone.

Da de var kommen hjem, sagde en af Vennerne: »Det var godt, du kom derover i Kirken, de var saa glade ved at se dig.« »Saa«, svarede Beck, »de græd da allesammen.« Pastor Johs. Clausen kom til hans Sygeseng, og det var et gribende Møde mellem de to gamle Ungdomsvenner.

Det sidste Vilh. Beck sagde, var: »Løft mig op, højere op, saa vil disse Engle flyve med mig.«

Jeg var til Becks Begravelse. Der var flere Tusinde Mennesker. Kisten stod paa Verandaen mod Haven. Biskop Rørdam og flere andre talte. Alle tilrejsende blev beværtede med Mad og Kaffe i Præstegaarden, Missionshuset og store Telte. Forneden paa Becks Mindestøtte staar en galende Hane og under den: Jeg vil gale, saa længe jeg lever!

Paa 100 Aarsdagen for Becks Fødsel, 30. Decbr. 1929, blev der indviet en Mødeplads med en Mindesten i et fritliggende Hjørne af Præstegaardshaven i Ørslev med Adgang fra Landsbyen.

Ørslev Præstegaard er brændt og nyopbygget. Ubby Præstegaard er nedrevet og nyopbygget. Men Minderne om Vilh. Beck lever lige friskt i Tusinder af Menneskers Hjerter ud over Landet, og Vilh. Becks Størværk, »Den indre Mission«, arbejder nu som før til Velsignelse i vort Folk.

TRÆK AF KALUNDBORGS HISTORIE I MIDDELALDEREN

Af Mag. art. Victor Hermansen.

»Kalundborg er i gamle Tider kaldet Hærvig, siden Kalundborg, hvilket Navn skal deriveres af en Lund, som ligger straks uden for Byens vestre Port, og af Kaa, som er et gammelt dansk Ord og bemærker Stær, fordi der opholdt sig en Del Stære«¹⁾ — saaledes begynder Provst Amundin sin Indberetning til Hofman 1759, og i Modsætning til andre Stednavnefortolkniger fra samme Tid (f. Eks. at Næstved kaldtes saaledes, fordi denne By i gamle Dage var »næst ved« Roskilde i Størrelse) er denne Forklaring endnu anerkendt som i det væsentlige rigtig. Første Gang, Kalundborg nævnes, er hos Saxo. I Sagnhistorien fortæller han, under de navnkundige Hagbard- og Signesagn, om Hake Haamundsøn, der fra Irland vendte hjem for at hævne Hagbards Død, at »han med sin Flaade lagde ind i den Fjord, som paa Dansk hedder Hærvig, lod Mandskabet gaa i Land og fylkede sit Fodfolk paa samme Sted, hvor nu Esbern har bygget en Borg, hvis Virke kan skærme Egnens Bomænd og stænge de vilde Vender ude«. Og senere, ved Omtalen af Begivenheder, der maa henføres til Aaret 1167, siger han, at det var ved denne Tid, at Esbern byggede Kalundborg og ved dette nye Virke rensede Havnen for fjendtlige Vikinger.

Den rimeligste Forklaring af Saxos Ord er, at der her, paa det Sted, hvor Naturen havde dannet en Havn, ogsaa før Esberns Anlæg havde været en gammel Bosæt-

¹⁾ Kaa betyder ikke Stær, men Allike.

telse, og det netop havde til Opgave at værne denne Havn og By. Maaske er, som Hans Olrik har formodet, Hærvig det samme som det »Vikingevad«, der omtales under Valdemar den Stores Flugt til Jylland i 1157, hvor Esbern Snare hjalp ham ved at skaffe et sejlklart Skib. Ogsaa ved en anden Lejlighed træffer vi Esbern knyttet til Stedet her. Da han i 1170 havde været paa Sendefærd til Norge, var det paa Hjemvejen herfra, han ved Sejrø var ude for et overtalligt Angreb af en Venderflaade, men dog ved en Krigslist slap godt fra. Skønt hans Skib var alene, signalerede han, som om der var Forbundsfæller i Nærheden, og skræmmede derved Fjenden, saa at han i Fred kunde ro til sin Havn — Kalundborg. Men da han kom hertil, var baade Kongen og Absalon allerede paa Vender-tog (mod Kammin), og han maatte derfor med sin Del af Flaaden sejle efter dem. Begge Træk turde imidlertid vise, at en Del af den sjællandske Ledingsflaade har haft sit Samlingssted her ved Kalundborg, ligesom et andet gammelt Midtpunkt for Egnen, Arts Herreds Ting, der i Middelalderen vides at have været i Kalundborg, antagelig ogsaa har været her af Arild.

Dyrkelsen af den norske Kongehelgen Hellig Olaf er meget gammel i Danmark og især knyttet til Kystegnene, der havde Handelsforbindelse med Norge. Det er derfor sandsynligt, som allerede Paludan har udtalt, at den Sct. Olafs Kirke, som har været i Kalundborg, men nu er forsvundet, er den ældste Bykirke og ogsaa gaar tilbage til det før-esbernske Anlæg. Sct. Olafs Kirke laa i Nedrebyen, paa Kirkegaardens Plads, hvor Murværk er iagttaget, men ellers er den kun lidet kendt. Et romansk Granitkapitæl (nu i Nationalmuseet) skal stamme herfra ligesom et udhugget Stenhoved, kaldet »Ole Bulder«, paa Raklev Kirke, og begge Dele vil i saa Fald kunne tjene til at bestyrke den tidlige Datering. Iøvrigt nævnes den i 1443, da dens Kirkegaard omtales, og 1514, da der siges at være et tilbygget Kapel indviet til den hellige Jomfru, men efter Re-

formationen maa Kirken være blevet opgivet. Endnu i 1759 var der dog en Bygning, som bar det gamle Navn, men aabenbart var en senere Afløser. Den beskrives som et Bindingsværkshus, der var uden Taarn, dækket med Fjælleloft og indhegnet med et Stengærde. Den brugtes kun til Ligprædiken, og om Vinteren havde Skipperne deres Sejl anbragt paa dens Loft. Tidligere havde den været Sognekirke for Raklev, der »endnu (1759) kaldes Borger-Sognet blandt Bønderne«. Af dens Inventar siges Altertavlen at være kommet fra Slotskapellet og at have været smukt udstafferet og stærkt forgyldt med Fremstillinger af »de 3 Vise fra Østerrige og Christi Jordefærd, foroven Maries Død, Christus bærer sit Kors og Christus nables til Korset, derover to Stridsmænd ridende mod hverandre og øverst Christus paa Korset mellem Røverne«. I Sakristiet stod ogsaa nogle »udhugne Træbilleder« — det vil sige middelalderlige udskaarne Figurgrupper fra en Altertavle — nemlig Jomfru Maria med Barnet, Christi Omskærelse, de Visers Ofring, »saavel som nogle flere af ingen Betydenhed«. Middelalderligt var maaske ogsaa det Krucifiks, som fandtes over Kordøren, medens Prædikestolen, der havde Billeder af Evangelisterne, har været fra en senere Tid. To smaa Modeller af Orlogsskibe, den ene fra 1663, var givet af Skippere og viste ligesom Kirkegaardens Monumenter — hvoraf der nævnes tre Ligtræer og nogle Korstræer over Skippere og Baadsmænd —, at Kirken havde særlig Tilknytning til Søfolkene.

Esbern Snares Borganlæg og dets senere Bygningshistorie er skildret i en anden Sammenhæng og skal derfor ikke gentages her, men nogle af Hovedpunkterne i dets middelalderlige Ejerhistorie maa dog anføres.

Borgen var i Esberns Eje til hans Død og gik derefter over til Datteren, Fru Ingeborg (gift med Drostens Peder Strangesøn), som siden blev beskyldt for Landsforræderi og forvist til Slesvig. Da hun var død 1267, blev Borgen inddraget under Kronen, men den var saa svagt befæstet,

at den i 1285 blev indtaget af den norske Jarl Mindre Alf. Erik Menved satte den dog paany i Stand og overdrog den til sin Broder, Hertug Christoffer, fra hvem den i 1323 blev bortforlenet til Knud Porse og senere til dennes Enke. 1341 prøvede Valdemar Atterdag at vinde den tilbage til Kronen, men da hun fik Hjælp af de holstenske Grever, maatte han med et Tab paa 2000 Mand opgive Belejringen, og først ved et Mageskifte, med Halland, kom den paany i Kronens Eje. Ved sin centrale Beliggenhed i Riget blev den nyvundne Borg det naturlige Samlingssted for det store Danehof den 24. Maj 1360 og for Rigsmødet i August 1362, men ogsaa ved andre Lejligheder har Landets Sty-rere været her. Kongebreve er udstedt af Dronning Margrethe 1376, Oluf 1376 og 1383 og Erik af Pommern 1400, 1406—1408 og 1414.

Under Kampene mellem Frederik I og Christian II var Kalundborg og København til sidst de eneste, som holdt med den gamle Konge, men ved rige Løfter blev Kalundborgs Kommandant, Claus Eriksen Ravensberg, lokket til at forraade dens Forsvar. Vel blev han Ridder, men Tilnavnet Claus Slippeslot hæftedes ved ham. I Grevefejden kom Slottet atter i Christian II's (d. v. s. Grev Christof-fers) Magt, men Lange Herman maatte 1536 overgive det til Christian III.

Som fast og sikkert Sted blev Slottet brugt dels til Arkiv og dels til Statsfængsel, i sidste Egenskab bedst kendt fra Christian II's Ophold her, men ogsaa benyttet i Middelalderen, bl. a. til Forvaring af Domprovst Jacob Lange 1294 og af svenske Fanger — dog ikke Kong Albrecht selv — fra Slaget paa Falen 1389.

1658 blev Slottet indtaget af Svenskerne, der mod en Løsesum af 400 Lod Sølv lovede at skaane det for at blive brændt, men som omgik Løftet ved i 1660 at n e d b r y d e det forhadte Sted, hvor deres Forfædre havde siddet fangne. Wadskiær rimede senere (1741) med et ejendom-meligt Ordspil paa Byens Navn:

»Paa Slottet Calundborg skal have haft sit Sæde,
som af de Svenske nu nedrevet er i Grund,
thi Sverrigs Konge her i Fængslet maatte træde,
og dette skar endnu i hver en svensk Kalund.«

Resterne af Slottets Bygninger, der i de følgende Tider tjente som et billigt Stenbrud, forsvandt derfor efterhaanden ganske fra Jordens Overflade, og først ved Udgravningerne i den nyeste Tid har man faaet Klarhed over Bygningshistorien.

Esbern Snares stolte femtaarnede Kirke, der fra sin Bakketop stadig hævder sig som det fremherskende Træk i Byens Profil, er mere end noget andet det, der drager den fremmede til Staden, og har været det fra gammel Tid. I en Fortegnelse, som Holger Jacobæus i 1672 har opskrevet om »adskilligt, som enhver By er berømt af«, nævner han ved »Callingborg« kun eet: Spirene, d. v. s. Kirken. Men allerede i Middelalderen kan vi se, at man ogsaa har opfattet den som det ejendommeligste ved Byen, thi da man omkring 1400 fik lavet sig et Bysegl, satte man Billedet af den deri.

En helt fortræffelig Skildring af dens Udseende har Paludan givet (1788), og selv om et Udtryk som »gotisk Smag«, der forøvrigt den Gang ikke brugtes i en saa speciel Betydning som nu, kan virke lidt vildledende, er visse af de karakteristiske Træk dog rigtigt set. Han siger, at »Vor Frue er i den gotiske Smag, anselig og usædvanlig. Pladsen er et ligegrenet Kors, paa hvis fire Ender mod Vindenes Hovedhjørner fire Taarne er opført, der har hver sit Spir; midt imellem disse staar det femte, som er højere end de andre, over Korsets Sammenføjning. Men da dette maatte være, ikke Taarn bygget fra Grunden, men alene Spir for at skaffe indvendigt Rum, er dets Hvælving og Tyngde lagt paa fire inden i Kirken fritstaaende Stenpiller. Det giver et Begreb om Bygmesterens Kunst og Dristighed: at sammensætte to eller tre Granitcylindre, to til tre Alen i Gennemsnit, stille den ene oven paa den anden

og befale dem alle fire, saaledes dannede, at bære en Hvelving, et muret Taarn, et Spir derovenpaa betækket med Bly, og udsat for alle og især Bæltets mægtige Storme.

Kalundborg Kirke set fra Nordvest med den gamle Rektorbolig i Forgrunden.

Over sex hundrede Aar har nu disse Stene adlydt Bygme-sterens dristige Befaling.«

I 1827 skete imidlertid Ulykken. Ikke ved Murværkets Svigten, men ved senere Tiders uforstandige Udgrav-

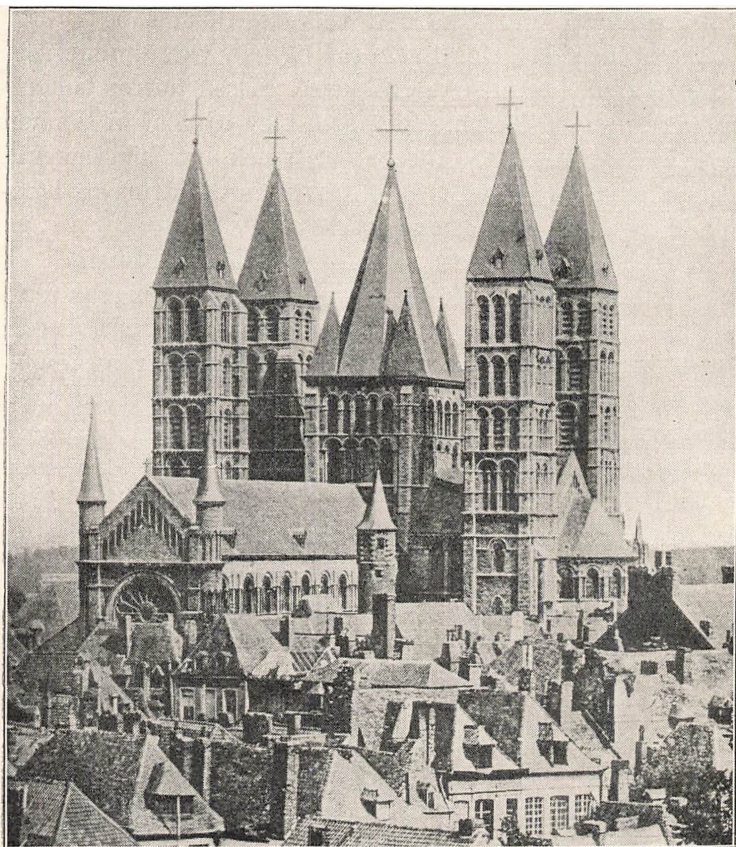
ninger til Gravkældre var Fundamenterne for Pillerne blevet svækket, og Midtertaarnet faldt ned, ødelæggende Frædikestolen, men ellers intet af Betydning. Først i 1870 blev Taarnet genrejst, samtidig med at Kirken blev restaureret, men Resultatet var ikke helt tilfredsstillende, og i 1917—21 blev den da atter istandsat og saa vidt muligt ført tilbage til sin oprindelige Skikkelse. Æren herfor tilkommer Arkitekt A. Clemmensen, som blev hjulpet af Sønnen Mogens Clemmensen. I et stort Værk har sidstnævnte sammen med Vilhelm Lorenzen givet en Skildring af Bygningen og dens Forudsætninger.

Kirken er — modsat de fleste af vore Købstad- og Landsbykirker — uden nogen egentlig Bygningshistorie og staar derfor, fraregnet det sengotiske Sakristi, endnu i sin oprindelige Skikkelse. Over Fundamenter af Marksten rejser Murene sig, helt opførte af Munkesten, men med mærkeligt faa arkitektoniske Enkeltheder. Søndre Halvsøjles Fodstykke er af Tegl, men af en ejendommelig Kubeform, som om den var en Efterligning af et Stykke fra en Trækirke, medens det nordre Fodstykke har »drejede« Led, der leder Tanken hen paa samme Forbillede. Til Søjlerne, som bærer Midtskibet, til Dørkarme og Overliggerer er anvendt Granit. Forskellige Træk knytter Kirken sammen med vor øvrige tidlige Teglstensarkitektur (Ringsted, Sorø, Vitskøl), og Mogens Clemmensen sætter derfor dens Opførelsestid til c. 1170—1190. Dens Bygmester, antager han, har enten været en indvandret Lombarder eller en Mand, som har haft Kendskab til lombardisk Arkitektur.

Midtpartiet og østre Kors-Arm synes at være rejst først, Nord- og Syd-Armene lidt senere, ligesom de ottekantede Sidetaarne vistnok ikke er helt oprindelige; den konstruktive Dristighed at lade dem delvis hvile paa Hvælvene kunde tyde paa, at de ikke er planlagte fra første Færd.

Taarnene, med deres Skydeglugger i de to nedre Stok-

værk, giver Kirken Præg af at høre til et Borganlæg, og ogsaa det — trods det anselige Ydre — ret lille Kirkerum forklarer det som et oprindeligt Borgkapel. De usædvan-

Domkirken i Tournai.

ligt mange Vinduer gør dog Rummet lyst og festligt, og kun mod Vest mangler de, antagelig fordi der her har været et Pulpitur for Borgherren.

Vilhelm Lorenzen har prøvet at udfinde, hvorfra den for Kirken saa karakteristiske Plan, der jo adskiller den

fra hele vor øvrige Arkitektur, kan være kommet, men maa nærmest slutte med at lade Spørgsmaalet staa aabent. Den Plan, der har mest Lighed, er et Kapel ved San Lorenzo i Milano, men da det er fra 876, er det dog lidet sandsynligt, at man har valgt et saa gammelt og fjernt Forbillede.

C. M. Smidt har imidlertid fremsat den Tanke, at Domkirken i Tournai, som efter hans Undersøgelser har været Forbilledet for Absalons Domkirke i Roskilde, ogsaa kan have inspireret Esbern eller hans Bygmester. Silhouetvirkningen af Tournais fem Taarne, hvor et sværere Midtertaarn flankeres af fire spinklere, kan minde om Kalundborg Kirkes, og man vilde unægtelig faa en rimeligere Sammenhæng.

Forbindelsen med Hvideslægtens øvrige Virksomhed som Fremmere af Kunsten knyttet ogsaa ved Døbefonten, det eneste sikre Stykke Inventar fra Kirkens første Tid. Palmet-Ornamentet, som smykker Fonten, genfindes nemlig paa Søjlefodstykkerne i Fjenneslev Kirke og paa en udhugget Sten, som er indsat i Tveje Merløse Kirke.

Fra Tiden o. 1200 stammer et Alterkrucifiks af Bronze, som kan have hørt til et af Kirkens forsvundne Altere (Midttaarnet var viet til Vor Frue, Sydtaarnet til Marie Magdalene, Vesttaarnet til Sanct Gertrud, Nordtaarnet til Sanct Cathrine, Østtaarnet til Sanct Anna), men som i hvert Fald senere var anbragt paa Laurits Nielsen Grams Epitafium, hvor dets fordums Plads endnu er kendelig. Absolut Sikkerhed for, at det oprindeligt stammer fra denne Kirke, kan man derfor ikke have.

Af andet middelalderligt Inventar er der kun bevaret en Klokke med latinsk Indskrift. Præsten læste den i 1759 og fik ud af den, at »den var givet af et Fruentimmer Anna Marie« — i Virkeligheden staar der: »Ave Maria gr[aci]a plena d[omi]n[u]s tecu[m] mdii«, altsaa Engels Hilsen til Jomfru Maria: »Hil dig, Maria, fuld af Naade Herren er med dig.« Aarstallet 1502 angiver dens

Tilblivelsesaar. Naar der ikke er bevaret flere af de gamle Klokker, melder to af de nyere selv Grunden hertil, idet de siger:

Anno 1699 den 12. November

Til Sorg jeg ringtes for Kong Christian den Femte,
saa jeg faldt ned og brast og al min Klang forglemte,
men i Kong Friderik den Fjerdes Levetid

jeg er igen omstøbt ved Kirkens Forsvars Flid

Aar 1702 den 25. Maj af Steffen Skerrenbein.

Jeg brast for Konning Friderik
den Fjerde, da den Herre gik
højstsalig hen at hvile,
men før jeg helet blev igen
til København jeg maatte hen
og gennem Ovnen ile.

Det øvrige Inventar er ogsaa fra en senere Tid end Middelalderen og skal derfor blot nævnes her uden at gaa i Enkeltheder. Alterstagerne er saaledes fra Tiden omkring 1550, Altertavlen er et Snitværk fra 1650 af Billedskæreren Lorents Jørgensen, medens Prædikestolen er ny-modens (fra 1870), en Erstatning for den gamle, som blev ødelagt 1827. Om denne sidste har vi forøvrigt god Besked, idet der i Raadstuebogen er indført en Forpligtelse, som Snedkeren Christen maatte underskrive Paaskeaften 1611. Han maatte da modtage en alvorlig Paamindelse om at blive færdig med det, der manglede paa Prædikestolen og love — under hans Halses Fortabelse — at have fuldført sit Arbejde inden førstkommende Pinsedag.

Foruden disse to Kirker — Vor Frue og Sct. Olai — kendes endnu fra Omtale i middelalderlige Breve følgende Gudshuse: 1437 nævnes et Kapel paa Slottet, indviet til Evangelisten Johannes, ti Aar senere forekommer som Vidne ved en Retshandel Hr. Jens Præst i Sct. Jørgen — d. v. s. Syge- og Fattighuset —, og endelig siges i 1495, da Roskildebispen Niels Skave afstod al Rettighed og Of-

fer af Hellig Kors Kapel, at dette laa mellem Sct. Jørgens Kapel og Slottets Tegllade østen uden for Byen.

Af Klostre har Byen kun haft eet, Franciskanernes,

Kalundborg Kirkes Indre set mod Øst.

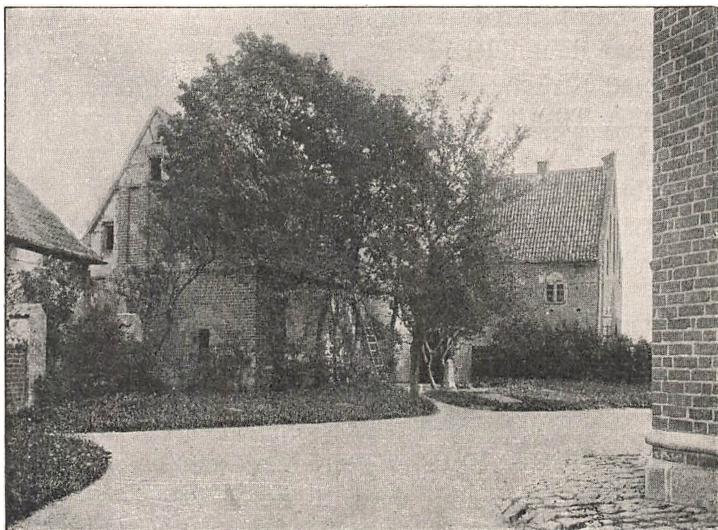
som laa dør, hvor nu Ladegaarden er. Bygningerne er helt forsvundne, og kun Navnet Munkesø — der endnu paa Paludans Kort 1787 er afmærket som en Sø — er Minde om Klosteret. Ved Grundgravning til en ny Lade fandt man 1787 »en halv Snes menneskelige Beenrade paa et Sted dybt i Jorden«, hvad der fik den brave Pastor Paludan til at udtale, at »for den, som kender de katolske Klostre

og deres Carceres (Fængsler), er det rimeligt, at disse Mennesker her har fundet deres Grav«. I 1914 stødte man atter paa Klosterkirkegaarden, da man foretog en Uddybning af nordre Kælderrum under Vognporten i Ladegaardens søndre Længe og her fandt Rester af et halvt Hundrede Skeletter. Et Par Smaafund fra Jordarbejder ved Ladegaarden stammer sikkert ogsaa fra Klostret; det ene er et lille forgyldt Krucifiks af Kobber, beregnet til at bæres som Smykke, det andet er en lille pyntelig Sølv-ske, fra Begyndelsen af 1500'erne, med en Graving af Jomfru Maria som Himmeldronning.

Store Ting er det forøvrigt ikke, man véd om dette Kloster. Det blev stiftet 1239 af Inger af Regenstein, der — som Datter af Jakob Sunesøn — tilhørte Hvideslægten og var Graabrødrenes Velgørerinde, idet hun ogsaa grundlagde Klostre i København (1238), Næstved (o. 1240) og Roskilde (1256). Klosterkirken i Kalundborg blev indviet af Biskop Stig 1279. 1361 hører vi, at Valdemar Atterdag bad Paven om Tilladelse til at flytte Brødrene med den Begrundelse, at de boede Slottet alt for nær, men hverken Kongens Ønske eller en Ødelæggelse af Klostret, sikkert ved Ildsvaade, som omtales 1497, fordrev dem. Det skete først 1532 ved Reformationen, da Mogens Gøye — som Krøniken om Graabrødrenes Udjagelse kalder »en saare ufrom Mand og Frafalden« (homo impiissimus et hereticus) — fik dem til at forlade Klostret. Den sidste Guardian, Melchior, blev luthersk Sognepræst og nævnes som saadan i 1546, da han fik Tilladelse til at bede om Hjælp i Kalundborg-, Korsør og Holbæk Len til Opbygning af sin Sognekirke i »Borre«. Efter Laurids Koks Indberetning til Peder Syv skal Raklev Sogn før 1547 have hørt til Klostret og endnu 1690, da Laurids Kok skrev, hedde Borge-Sogn.

I den nærmeste Tilknytning til Kirken var Skolen. Dens Opgave var jo at uddanne Ungdommen til den gejstlige Stand. Vi kender kun eet Navn fra Kalundborgs La-

tinskole i Middelalderen — Laghæ Skolemester, der nævnes 1444 —, men selve Bygningen, hvor Rektorerne havde deres Bolig, staaer endnu ved Kirkegaardens nordvestre Hjørne. Efter sin Stil stammer den nok fra Slutningen af 1400'erne, og den gjorde Tjeneste til Skolens Nedlægelse i 1739, hvorpaa den brugtes som Fattighus, indtil

Middelalderlige Stenhuse ved Kirkegården.

den i 1877 blev omdannet til Lighus. Professor Kornerup undersøgte den da og mente, at hvert af de to Stokværk, som Bygningen indeholder, oprindeligt havde været uden mindre Inddelinger og havde dannet store Rum. Til det nedre og enklere udstyrede var der Adgang gennem en Dør fra Kirkegården, medens det øvre havde Rester af Kalkmalerier og havde kunnet opvarmes ved en Kamin; en Vægniche var maaske bestemt til Boghylder, og to Døre havde ført ud til en Svale, hvorfra Trappen førte ned, men hvorfra Rektor ogsaa kunde glæde sig ved Udsigten.

Latinskolen selv havde til Huse i Bygningen sydøst

for Kirken. Fra Skolens Bibliotek stammer sikkert tre Bøger, som sidst havde deres Plads i et af Kirkens Materialkamre, hvorfra de blev indsendt til Nationalmuseet. Den ene Foliant er Kalvins Kommentar 1551 til Pauli Brev, den anden et græsk Leksikon fra 1548, den tredje, fra 1573, en af Davids Psalmer — og alle tre er endnu forsynede med de Jernlænker, som skulde sikre, at de bestandig var til Stede i Bogsamlingen.

Ogsaa de middelalderlige Gilder stod i nøjeste Forbindelse med Kirken. Det var religiøse Broderskaber af demokratisk Tilsnit, dannede for at hjælpe hinanden i Liv og Død og for at tjene til Opmuntring ved Sammenkomster. De var knyttede til et Alter, hvor Messen blev holdt for deres Værnehelgen, og de afdøde Brødre blev mindet.

Kalundborg havde to Gilder, Sct. Gertruds og Sct. Knuds. Det første var viet til de vejfarendes og Købmændenes Helgen og var sikkert forbundet med Sct. Gertruds Alteret i Vor Frue Kirke. 1395, 1410, 1418—19 nævnes det som Ejer af Gaarde i Byen og Herredet (Svalderup). Sct. Knudsgildet kendes gennem en »Medlemsliste« — vistnok fra o. 1480 — over dem, som havde været i Gildet. De opføres efter deres Stand og tæller baade Konger (Valdemar, Oluf, Dronning Margrethe og Christian I), Biskopper (Niels og Peder af Roskilde 1368—95, 1395—1416), Borgens Høvedsmænd: Herman Fleming, Peder Fleming, Claus Grubendal med deres Fruer: Inger, Giese, Karine, og Adelige og Borgere. Et særligt Minde om dette Gilde er det store Drikkebæger af Træ, som senere blev opbevaret paa Raadhuset, indtil Frederik den 6. ved et Besøg i 1809 fik det forevist og befalede det indsendt til Oldsagskommissionen. Et Billede hos Olaus Magnus viser, at Svenskerne endnu ved 1555 anvendte lignende Drikkekar. Det er af et anseligt Ruminhold, ikke mindre end 4 Potter, og prydet med et udsavet Gevir, saa at Paludan kan have Ret i, at »Drankeren lettelig ved at holde det for Munden kom til at ligne en Tyr eller kronet Actæon«.

Om Byens Styre i Middelalderen skal der ikke siges meget her, da de direkte Oplysninger herom kun er sparsomme. Byen dannede et særligt Retsomraade og havde sit eget Ting, der sikkert holdtes paa Raadhuset og var forskelligt fra Bondetinget for Herredet. Dens Sager vare-

S. Knudsgildets middelalderlige Drikkebæger.

toges af en eller to Borgmestre, men i Brevene nævnes dog ogsaa, at Afgørelser træffes med Raadets Vilje, ligesom Raadmænd omtales. Byseglet, der ad stilistisk Vej kan sættes til omkring 1400, er maaske lavet i Anledning af, at en Raadmand i 1421 blev sendt til Sjællandsfar Landsting for paa Byens Vegne at forsegle.

Ogsaa om Byens Borgere har vi kun faa Efterretninger, men gennem de Breve, hvor deres Navne forekommer, kan vi dog skimte Omridsene af et Par Levnedsløb. Den første Borger, vi kender fra Kalundborg, er vistnok »Johannes, kaldet Paaske, Bymand i Kalundborg« (Johannes dictus Pasche villanus in Kalundburgh), der i 1333 var saa velstaaende, at han kunde laane 38 Mark Sølv kølnsk Vægt til Johannes Hwiding, og saa forsigtig, at han fik Pant i dennes Godser i Uggerløse med Ret til, hvis Summen ikke blev tilbagebetalt inden Mikkelsdag at tage Afgrøden — altsaa Renten —, men hvorledes Sagen blev ordnet, véd vi ikke. 1409 nævnes i et Brev en Borger, Peder Guldsmed, hvis fulde Navn, Peder Jensen, dels fremgaar af hans Segl, dels af nogle Breve fra de følgende Aar; 1418—1423 omtales han som Raadmand, og 1444 eller før maa han være død, thi da optræder Kristine Bentsdatter, Per Guldsmeds Efterleverske.

Fyldigere er Oplysningerne imidlertid om en anden borgerlig Stormand fra samme Tid. Første Gang, Jacob Glashagen omtales, er i 1421, da han er Vidne og Medbesegler ved en Kvittering, som Jereon Hekele gav Borgmesteren, Gunter Godersen, for sin anselige fædrene Arv: 4 Kister fyldte med Tøj, et Sølvbælte af 20 Stykker og 52 Sølvklokker m. m. 1424 optræder han ved et Tingsvidne af Arts Herredsting som Bymand sammen med Borgmesteren; 1426 er han det eneste borgerlige Vidne ved en Transsumption i Kalundborg Slots Kongekammer, som Dronning Philippa overværede; 1429 faar vi et Indtryk af hans Person, thi ved Udstedelsen af et Gælds brev til ham omtales han som Jacob Glashagen, »som man kalder Lange Jacob«; 1433 er han Borgmester og en holden Mand, som har hjulpet Roskildebispens — idet han efterhaanden havde forstrakt ham med 50 fuldvægtige engelske Gylden til at betale den gamle Afgift, som Roskildekirken skyldte i Rom — og til Sikkerhed fik pantsat Bispens Korntiende af Kalundborg Sogn; 1444, 1445 og 1448 er han den ene af Borgmestrene og kaldes »Lange Jacob.

De menige Borgere kender vi kun gennem deres Tilnavn, der siger os noget om deres Erhverv — ved Udstedelsen af et Bytingsvidne 1448 nævnes saaledes, at Jes Olafsøn Klejnsmed, Unge Bertel, Niels Teglslager, Hans Bødker og andre, ialt 12 Mænd, en Mandag i Januar udgik fra Tinget for at raadslaa og derefter igen indkom inden fire Tingstokke, hvor de afsagde deres Kendelse —, men et livfuldt Billede tegner sig gennem Dronning Kirstines Regnskab fra hendes Besøg her i Paasken 1506. Vel er det kun magre Notitser om Udgifter, men de bringer os mærkeligt ind paa Livet af Forholdene, hvor Folkene fik deres Løn til Højtiden, og Kirkegangen og Hjælpen til de fattige blev passet.

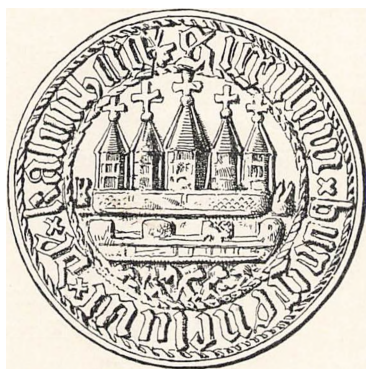
Skærtorsdag, 9. April, gav Dronningen Befaling til, at der skulde betales 3 Mark til Sko og 1 Mark til Mad til Fattigfolk og en Skænk til Hr. Olufs Svend af Roskilde, fordi han agede hende til Kalundborg.

Langfredag, 10. April, fik bl. a. Las Jepsen sin Løn 6 Mark, Jørgen Stalddreng Sko og til Offerpenge 6 Skilling, og Tomes Stalddreng 2 Skilling.

Paaskeaften, 11. April, fik Godske, Henning, Jørgen og flere hver 4 Skilling, medens Jost fik 6 Skilling til Sko og til at bøde sin Hose med.

Første Paaskedag, 12. April, fik Dronningen 1 rhinsk Gylden til Offer, sikkert i Vor Frue Kirke, 1 Gylden »til at lægge i Dugen«, medens Jomfru Anna og Karine hver fik 1 Mark, og 8 Skilling lagdes i Tavlerne, og 8 Skilling gaves til de fattige. Anden Paaskedag, 13. April, fik Dronningen til Offer i Klostret 1 Gylden, til Tavlerne dør 6 Skilling og til de fattige dør 4 Skilling, medens Henning, Dronningens Dreng, fik 8 Skilling til Vin, han hentede til hende. Tredie Paaskedag, 14. April, fik Dronningen til Offer i Sct. Olavi Kirke 20 Skilling, til Tavler 8 Skilling og til de fattige 4 Skilling, men desuden udbetaltes forskellige Beløb fra de foregaaende Dage. De, som læste Psalter i Vor Frue Kirke Langfredag, fik 2 Mark; Per Badskær fik 5

Mark for Emstøl, som Dronningen lod hente og kom til to Graabrødre, som var hos Sognepræsten; 6 Mark og 12 Skilling betaltes for Vin i en Fjerdings, som hun lod hente til Slottet af Hans Tysk, og 1 Skilling for Simler; Dr. Lage i Roskilde fik 24 Gylden, og Dronningens Dreng, som førte dem did, fik 8 Skilling i Tærepnge, medens Jørgen, som sendtes til Aars og Kalø, fik 1 Gylden; Husbonden i Bispepsgaarden i Kalundborg, hvor Dronningens Heste stod, fik 8 Skilling; Elsebe paa Slottet 2 Mark og Pigerne Karine og Appolonia hver 1 Mark. For Vognleje for de to Graabrødre betaltes 10 Skilling til Slagelse og 24 Skilling derfra til Roskilde. Endelig den 14. Maj fik Jørgen Skodborg 2 Mark 5 Skilling, som han havde udlagt for en Tønne Øl, Degnene fik i Kalundborg, da de læste Psalter.

Denne Oversigt er Hovedpunkterne af et Foredrag ved det 11. danske Hjemstavnstævne. Da der ved en Byvandring i Forvejen var gjort Rede for Slottets og de middelalderlige Bygningers Historie, er disse Omraader kun strejft her. Billedet Side 126 er laant fra C. M. Smidts Afhandling i »Fra Københavns Amt« 1928; Byseglet fra Traps Danmark.

LERCHENBORG OG DEN VEST- SJÆLLANDSKE ROKOKO

Af Dr. phil. C. Elling.

Kallundborg var i det 18. Aarhundredes Midte en Køb-
stad uden Betydning og uden Liv, stænget og fattig. Den
levede paa Minderne, men ernærede sig ellers kummerligt
nok af lidt Landhandel og en ikke meget givtig Korneksport.
De tre vigtigste Kilder, vi har til Byens Historie i 1700-
Tallet — en omstændelig og meget værdifuld Indberetning
til Kancelliet, forfærdiget i 1743 af den daværende Amt-
mand Frederik Adeler, Pontoppidans »Danske Atlas« fra
1760'erne og Paludans »Beskrivelse af Kallundborg« fra
1788 — skildrer Byens Tilstand i Farver, der alle har
samme triste Tone, omend en Lysning spores i Aarhunde-
dets Slutning gennem Paludans Tekst. Et næsten rørende
Indtryk af et stækket Bysamfund faar man gennem et
Bilag til Adellers Beretning. Kallundborgs Handelsflaade
bestod da af 8 Krejterter, Galiother og Jagter, som farer
paa Norge med Korn, »hvorved der lidet eller intet profi-
teres«, — tilbage bringer disse Skuder Tømmer, Jern, Sten-
kul og lidt Salt; i Havnen laa endvidere de 3 Smakker til
Aarhusfarten. I Byen var ingen Fabrikker eller Manufak-
turer, men — hedder det trøsterigt — »for 7 Aar siden
(altsaa i 1736) har nogle af Indvaanerne begyndt at plante
Tobak i Haver og Jorder ved Byen«. Blandt Borgerskabet
var fem privilegerede næringsdrivende, nemlig Apotheke-
ren, Barberen, Farveren, Gæstgiveren og Organisten, der
tillige var Musikanter, endvidere 8 Købmænd og Kræmmere,
deriblandt to fattige. Beretningens Autor forsikrer, at

Staden er vel forsynet med Haandværkere, men oplyser dog bekymret, at der savnes haardt en Kandestøber. Konstateringen af dette sidste Savn kan tjene som en Vignet under Kallundborgs Samfundshistorie i Holbergs Tidsalder. Og for Resten kan det vel siges, at vor Bys Navn alene har fundet en Plads i den danske Rokokos Kulturhistorie takket være Peder Paars og Holbergs eget Navneskjul: Hans Mikkelsen, Borger og Brygger i Kallundborg. Naar da jeg, skønt ikke Litteraturhistoriker, har valgt at tage Stade i det 18. Aarhundrede og behandle Rokokoens Kallundborg, kan det synes halsløs Gerning. Dog, naar man betragter Byen fra Holbergs København, eller endnu nærmere: fra Lerchenborg, bliver det muligt. Den lille Købstad med de ærværdige Traditioner træder i Skygge for det store nye Rokokoslot. Den næsten fyrstelige Residens for den Mand, der beherskede det meste af Holbæk Amt, breder sig i Solen som Rokokokulturens absolutte Hovedsæde i Vestsjælland. Et stort Slot, et veritabelt Hof — og en lille Købstad. Jeg vælger da at samle mig om Slottet, et af vort Lands betydeligste Bygningsminder, for dernæst at skitsere den Indflydelse, som Lerchenborg har øvet paa Byens og Egnens Arkitektur. Hvad man kunde kalde vestsjællandsk Rokoko vil da — haaber jeg — tegne sig for os i Omrids. Men nu er det ikke fra Holbergs Navn, at Lyset udgaar, men fra Nicolai Eigtwedts — den store Bygmester, der døde samme Aar, som Holberg lukkede sine Øjne, den Kunstner, der i 1730'ernes sidste Halvdel indførte den franske Rokokostil i Danmark.

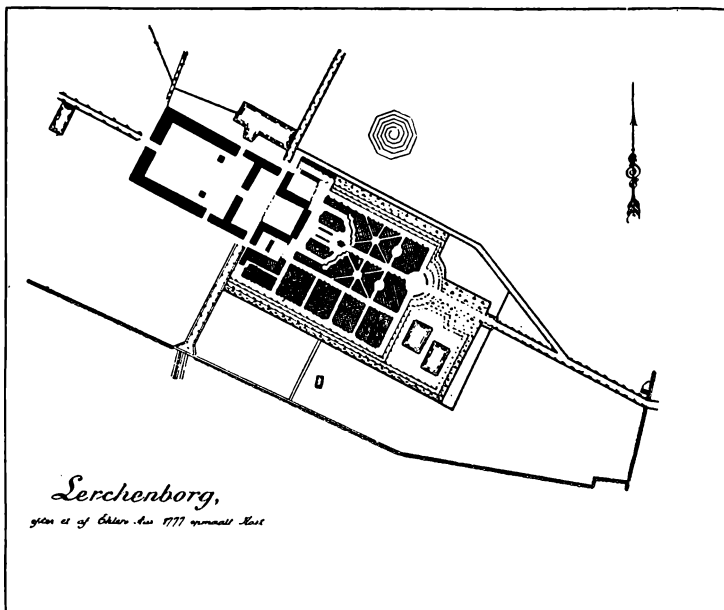
Lerchenborgs Bygherre, Christian Lerche, havde i 1739 foreløbig kronet sin militære Karrière med en Generaløjtnants Titel. Ved Povl Vendelbo Løvenørns Død i 1740 havde han nok haabet at blive dennes Efterfølger som Overkrissekretær (o: Krigsminister), men han blev forbigaaet, og den senere Feltmarskal Numsen fik Embedet. Lerche trak sig da ud af aktiv militær Tjeneste for en Tid og helligede sig helt Opbygningen af sit vældige

vestsjællandske Gods. Han solgte de jyske Ejendomme, han havde arvet efter sin Far, Overceremonimester, Geheimeraad Vincens Lerche, og købte i 1742 ikke mindre end 7 Herregaarde i det nuværende Holbæk Amt, bl. a. Kallundborg Ladegaard, Østrup, Birkendegaard, Viskindegaard og Astrup.

Ingen af disse Gaarde havde grundmuret Hovedbygning, heller ikke Østrup, der blev udset til Godskomplexets Hovedsæde. Her blev det nuværende Lerchenborg Slot opført. Hvornaar begyndte Byggearbejdet? Ja, da Bygningsregnskaber uheldigvis ikke synes at være bevaret, maa Spørgsmaalet søges løst ad anden Vej. I Amtmand Adellers Indberetning, der er dateret 22. Okt. 1743, hedder det, at Østrup »f o r e f i n d e s opbyggt af gammeldags Bindingsværk«; da Adeler var en personlig Bekendt af Lerche, og da hans Beretning iøvrigt er baade udtømmende og mærkelig aktuel i sit Præg, kan vi sikkert gaa ud fra, at den gamle Østrupgaard endnu ikke var revet ned i Efteraaret 1743. Ikke destomindre kan vi slutte af en anden utrykt Kilde, at Byggearbejdet paa den nye Gaard samtidig har været i hvert Fald umiddelbart forestaaende og sandsynligvis ogsaa paabegyndt. Thi i det Skattemandat, der blev optaget netop i 1743 i Anledning af Extra-Kop-, Heste- og Karosseskattens Opkrævning, finder vi to M u r e r m e s t r e, Cort og David, blandt General Lanches Betientere, altsaa fast ansat hos denne. Men hvad skulde Generalen med to Murermestre, hvis han ikke stod i Færd med at bygge? Vi kan da regne Lerchenborg Slots Opførelse for paabegyndt i Aaret 1743 og formode, at selve Slotsbygningerne, Anlæggets trefløjede Corps de Logis, har været fuldført for det ydres Vedkommende i 1745, da Planlæggelsen af Haven vistnok tager sin Begyndelse og gennemføres med Hovedbygningens Axer som Udgangspunkt.

Lad os da forsøge at komme til Klarhed over, hvorledes selve Slotsanlægget paa Lerchenborg har faaet Form.

Bagefter vil vi søge at bedømme denne Form, idet vi sætter den i Forbindelse med hjemlige Forudsætninger. Lerchenborg Slot er som bekendt opført over en »hesteskoformet« Plan, idet det er sammensat af tre Fløjbygninger, et højere Hovedhus og to lavere Sidefløje, der indeslutter en Gaardsplads, aaben mod den fjerde Side.

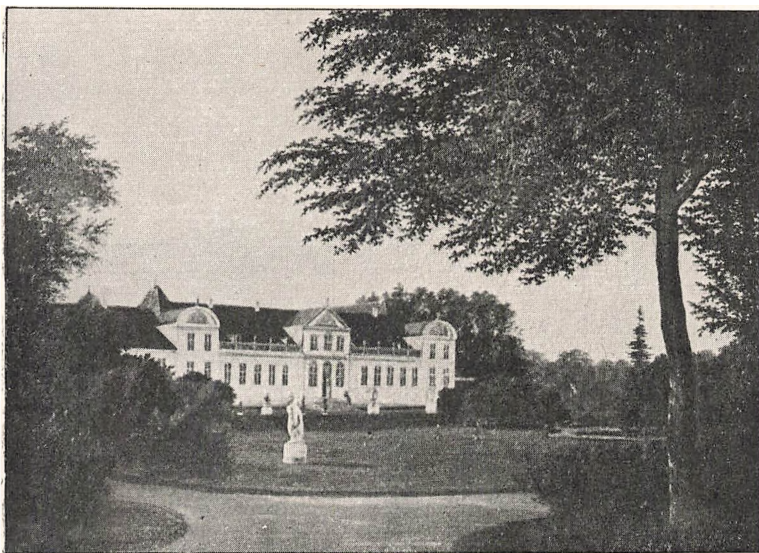
Plan af Lerchenborg.

Dette Trefløjskema, der skaber et Dybderum, er imidlertid blevet udvidet med yderligere to Sidefløje, parallelle med Hovedbygningen. Anlægget synes nu at folde sig ud i Bredden som med aabne Arme. Betragter vi alene en Grundplan af Anlægget, synes dette at være særdeles harmonisk og fasttømret. Noget anderledes stiller sig Sagen dog, naar vi tager selve Bygningsgruppen i Øjesyn. Set fra Haven faar man overhovedet intet Indtryk af, at Slottet er en sammensat Organisme, vi ser kun Hovedfløjens festlige Façade som den lukkede Baggrund for

Parterrehavens halvrunde Theater — een Façade, eet Hus. Men dette er jo ikke et specielt Træk for Lerchenborg, det er den gængse Komposition for vor Baroks Herregaardsanlæg. Det er i Slottets Gaard, at Tampen brænder. Det er særdeles iøjnefaldende, at Hovedbygningen staa saa mærkelig isoleret. Den har ikke harmonisk Forbindelse med Sidefløjene, haardt og uformidlet støder de til hinanden. De tre Fløjbygninger er ligesom stillet ved Siden af hinanden som ulige store Klodser, oven i Købet fra forskellige Æsker, — de voxer ikke sammen som Legemer af samme Stof og samme Støbning. Denne kunstneriske Svaghed ved Lerchenborg Slotsbygningers Gruppering har tidligere været antydet; man har dog ikke forsøgt at klarlægge Aarsagen men blot skrevet Svagheden paa den ukendte Arkitekts Regning. Dette Spørgsmaal fører dog lige lukt ind i Problemet: Hvem var Lerchenborgs Bygmester? og det vil derfor være naturligt, at jeg griber Anledningen til at gøre Rede for mit Syn paa dette vigtige Problem. — Da General Poul Løvenørn var død i 1740 (27. Februar), ønskede Christian VI at overtage dennes efterladte Ejendom Bregentved for at indrette den til Residens for sin Svigerinde, Enkefyrstinden af Østfriesland. Den 1. Marts, altsaa kun to Dage efter Ministerens Død, skriver Kongen til den højt-betroede Gehejmerraad Joh. Sig. Schulin, at han er villig til at give 60,000 Rd. for Godset. Købet kom ogsaa i Stand, og i April Maaned s. A. lod Kongen sin Hofbygmester, Nicolai Eigtwedt, udarbejde et Projekt til Ombygning af Gaarden, saaledes at der fremkom en særdeles statelig, palæagtig Østfløj med Façade mod Parken. Af dette Projekt kender vi to Exemplarer (med Varianter), det ene en senere Kopi. Christian VI havde imidlertid haft en Konkurrent til Købet af Bregentved efter Løvenørns Død, og denne Medbejler var General Chr. Lerche. Han maa have været meget ivrig for at erhverve Gaarden, thi han kom endogsaa Kongen i Forkøbet, — Løvenørn var da knap nok

lagt i Kiste —, og hans Iver for at erhverve den døde Krigsministers Herresæde maa utvivlsomt ses paa Baggrund af hans Ønske om selv at gribe Magtens Tøjler. Da begge Dele mislykkedes, vendte Lerche sit Blik mod Vestsjælland. Denne Episode har ikke tidligere været sat i Forbindelse med Lerchenborgs Historie, skønt den utvivlsomt kaster det klareste Lys over Slottets Tilblivelse og Udformning. I de tre Aar 1740—43 afgøres baade Lerchenborgs og Bregentveds Skæbne. Eigtwedts Projekt til den sidstnævnte Gaard blev for en mindre Dels Vedkommende udført i Aaret 1740, men Opførelsen af den nye regulære Østfløj blev dog foreløbig udskudt, og da Enkefyrstinden af Østfriesland i 1743 tog fast Sommerbolig paa Sorgenfri, bortfaldt Projektet helt. Netop i 1743, Aaret efter de vestsjællandske Godsers Køb, ser vi imidlertid Lerche begynde sit Byggearbejde, og til Hovedbygningen betjener han sig af Eigtwedts Udkast til den ikke opførte Østfløj paa Bregentved. Lerches gamle Kærlighed til Bregentved havde ikke rustet. Men, spørger man nu, hvorledes havde Lerche faaet Kendskab til de Tegninger, som Eigtwedt i Embeds Medfør leverede til sin Konge? Christian VI selv har naturligvis ikke selv stillet dem til behagelig Disposition. Der er kun den ene Mulighed, at Arkitekten kan have gjort det og var berettiget dertil, da Kongen havde opgivet at benytte dem. Vi tør da opstille den velbegrundede Formodning, at General Lerche i 1743 har henvendt sig til sin Tids ubestridt ypperste og mest moderne Arkitekt (der iøvrigt selv var Officer — paa dette Tidspunkt Oberstløjtnant i Fortifikationskorpset) og har bedt ham om en Tegning, hvorpaa Eigtwedt har henvist til sit Bregentvedprojekt. Aldeles ubestrideligt er det i hvert Fald, at dette Projekt er Grundlaget for Lerchenborgs Hovedbygning. Men naturligvis har en *Tillæmpning* af Tegningerne fundet Sted. Bregentvedfløjen indgik i et ældre firlænget Komplex, og det er alene Teg-

ningen til denne nye Fløj, der er anvendt paa Lerchenborg. Men herved forklares tillige det før omtalte mærkelige Forhold: at Lerchenborgs Hovedfløj bærer Præget af at være en isoleret Bygning. Intet Under, naar denne Bygning er identisk med Eigtwedts projekterede

Bregentved. (Efter Maleri ca. 1860.)

Bregentvedfløj, medens de andre Fløjbygninger paa Lerchenborg blot er stykket til — og, kan det siges, er stykket til af en ringere Haand, ikke af Eigtwedt selv — men disse Fløjbygningers og hele det store Ladegaardsanlægs Historie skal ikke omtales i denne Afhandling, men vil blive behandlet i anden Sammenhæng. Det samme gælder Haven og Interiørerne.

Havefaçaden er fuldstændig symmetrisk. Den er inddelt lodret ved et Midtparti, svagt fremspringende, en saakaldt Risalit, der omfatter tre Vinduesaxer og er dækket af en tresidet Frontispice. Yderst til hver Side afsluttes Façaden af en smallere Risalit, kun paa to Fag, kronet af

en halvruud Gavl. Paa disse tre Façadefremspring samler Dekorationen sig; dels er selve Murfladen inddelt ved rektantede Blændinger fra Sokkel til Gesims, én Blænding for hvert Fag, — dels er Vinduesrammerne forsynet med de saakaldte brudte Segmentgavle paa Stueetagen, med

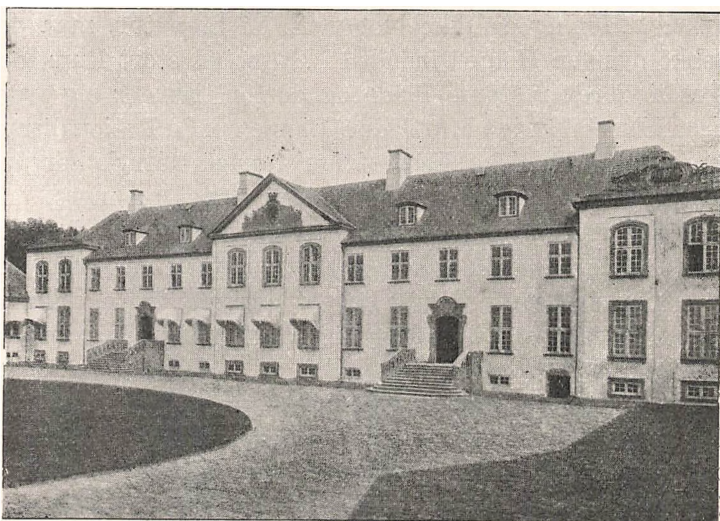
Lerchenborg. Havesiden.

Sandstensornamenter paa øvre Etage. Endvidere er Prydgavlene udsmykket med Sandstensrelieffer af dekorativ Art. Som Kunstværk betragtet er denne Façade kølig og klar, næsten skematisk i sin Rationalisme, særdeles disciplineret og militærisk. Facaden »gaar op« som et Regnestykke uden brudte Tal. At den er saa let at opløse i sine Bestanddele, er dens Svaghed, kunde man sige; de forskellige Partier er saa skarpt begrænsede, at man faar Kompositionen ind med Skeer. Ganske særlig hæfter man sig ved det Træk, at de tre Risalitter hæver sig lidt over de mellemliggende Murflader; men det er højst ualmindeligt, ja ganske enestaaende i dansk Barokarkitektur, at

Risalitterne saaledes staar paa Tæer — og meget utilfredsstillende, æstetisk set. Façadens lodrette Inddeling bliver stivbenet derved. Men alle disse karakteristiske Træk er ogsaa en Følge af, at Lerchenborgs Hovedbygning er en Tillempning af Bregentved-Projektet. Thi vel var denne Havefaçade inddelt ganske som Lerchenborgs: samme Fremspring, samme Antal Fag og samme Fordeling af disse, Anvendelse af de samme Prydgavle, 1 trekantet og 2 halvrunde, ogsaa samme Vinduesformer; men paa Bregentved-Tegningen var Mellempartierne ikke i to Stokværk, men kun paa een Etage. Det vil sige, at de tre Fremspring virkede som Pavilloner, altsaa ret selvstændige Bygningsdele. Vel af Pladshensyn har General Lerche ønsket, at hele Bygningen blev opført i to Stokværks Højde, og man indføjede derfor en øvre Etage mellem Pavillonerne. Ved denne Proces gjorde man imidlertid ikke Skridtet fuldt ud, Etagerne blev ikke ført op helt i Højde med Pavillonerne, — deraf Façadens Præg af et kunstnerisk Kompromis. Hvem har nu foretaget dette Kompromis — er det Eigtwedt selv, er det en anden Arkitekt, er det selve Bygherren? Det turde være godtgjort, at Façaden som Helhed betragtet er Eigtwedts Værk, 3: gaar tilbage til et Udkast fra hans Haand. Ingen anden end han kunde paa et saa tidligt Tidspunkt have tegnet en saa ren Rokokofaçade. Det er ogsaa værd at bemærke, at Blændingerne er retkantede, saaledes som de er det paa »Prinsens Palæ« i København, der opføres af Eigtwedt netop i samme Aar (1743—44), medens de senere altid er forsynet med smaa Aftrapninger i Hjørnerne, saakaldte »Ører«. Men idet vi fastholder dette rene Eigtwedtske Præg, maa vi samtidig indrømme, at adskillige Detailler i Façaden er ganske fremmede for Eigtwedts Stil og aldrig er blevet benyttet af ham. Jeg fremhæver de brudte Vinduesgavle og Portalen, hvis Gesims er meget stærkt brudt, »forkrøppet« som det hedder i Haandværkersproget. Ogsaa de flade Afdækninger paa Vinduerne

i Stueetagen kendes ikke i Eigtwedts autentiske Værk, ejheller Gaardportalernes Bøjlefronter og med »Hanke« forsynede Sideposter. Kombinerer vi da disse Træk med den Omstændighed, at saavel Leddelingen af Havefaçaden som hele Hovedbygningens Samspil med Forgaardens Sidefløje røber en vis ufølsom og haardhændet, ja næsten diletantisk Behandlingsmaade, maa vi heraf drage den Slutning, at Eigtwedt i k k e personlig har ledet Byggearbejdet paa Lerchenborg, ejheller har leveret Detailtegninger, men at en anden og ringere Arkitekt har været virksom som det aktive Mellemed mellem Hofbygmesterens originale Projekt og det udførte Værk. En saadan Sondring mellem den projekterende og den udøvende Arkitekt var paa den Tid meget almindelig. Og, kan vi tilføje, netop i Aarene 1743—45 var Eigtwedt saa optaget af Arbejde for Kongen, at han umuligt har kunnet ofre privat Arbejde megen Tid. I disse Aar byggede han, som nævnt, Prinsens Palæ, men tillige opfører han ogsaa Sofienberg Slot for Dronning Sofie Magdalene og det saakaldte kinesiske Lysthus i Frederiksborg Slotspark. Ved dette sidste Arbejde indskrænkede hans Arbejde sig til et Overslag og et Projekt, — selve Opførelsen sker under Ledelse af en Hofbygningsinspektør (Soherr), der har ret frie Hænder og paa flere Punkter foretager Ændringer — lidet heldige — af Eigtwedts Udkast. Paa lignende Maade maa vi tænke os Forholdet paa Lerchenborg — en underordnet Bygmester, maaske en af Eigtwedts Folk, maaske en af Ingeniørkorpsets Konduktører, maaske en Murermester, slet og ret, har den direkte Ledelse af Byggearbejdet. Hans Navn kender vi ikke, men hans Haand mener vi at kunne spore. General Lerche selv kommer næppe i Betragtning; det er naturligvis ikke udelukket, at han f. Ex. kan have ytret Ønske om en eller anden Façadedetaille, men Gennemførelsen maa dog i hvert Fald have været lagt i Hænderne paa en faguddannet Mand, og det var Generalen ikke, han var ikke uddannet som Ingeniørofficer. Han har næppe

heller været en kunstnerisk kultiveret Mand, men han var pragtkær, helt moderne indstillet og havde »flair«; betegnende nok var han en af de første herhjemme, der lod sig portrættere af vor største Rokokomaler, Carl Gustaf Pilo, allerede 1743.

Lerchenborg, set fra Gaarden.

De Slutninger vedrørende Lerchenborgs Arkitekt[er], som en Betragtning af Hovedbygningens Havefaçade førte os til, bekræftes fuldt ud ogsaa af Gaardfaçaden. Men, hvad vigtigere er, de bestyrkes ved en Undersøgelse af Slotsbygningens Grundplan. Der hersker mellem Hovedfløjens ydre Opbygning og dens Rumfordeling i det indre den mest absolutte Harmoni. I Henhold til Rokoko-Regulativet, helt gennemført, er Lerchenborg et rent Skoleexempel. For det første er Grundplanen ganske symmetrisk omkring Husets Midtaxe, — spejlvendt svarer Rum til Rum, Fag til Fag. Husets disciplinerede Ydre svarer fuldt og helt til dets Indre. Men ikke nok med det, — Huset er saa gennemræsonneret, at de tre Risalitter

paa hver Langfacade svarer til tre helt gennemgaaende Rum. Dette er værd at lægge Mærke til. Særdeles ofte i Rokokoens Arkitektur er Risalitten et blot og bart Façademotiv, der kun tjener til at bringe Liv i Murenes Flader, men ikke udtrykker en Funktion af Huset — for at tale moderne. Hvis et Façadefremspring skal have nogen virkelig Mening og ikke blot være en Signatur, maa det dække over en Helhed indadtil i Huset, et stort Rum, der ligesom fordrer større Plads og derfor trænger sig frem foran Husets øvrige Murflader. Denne sunde Rationalisme, denne arkitektoniske Ægthed har fundet Udtryk her paa Lerchenborg. Façaderne lover ikke andet og mere, end hvad det indre kan svare til. Men medens f. Ex. Lauritz Thuras Bygninger ikke helt sjældent skjulte en forkrøblet og irregulær Rumfordeling bag et pompøst Ydre, udmærker Eigtwedts verdslige Bygningsværker sig netop ved en tilstræbt Kongruens mellem Ydre og Indre, ligesom hans Planer er helt militærisk stramme i deres Inddeling. Jeg skal ikke her gaa nærmere ind paa denne Sag, men nøjes med at henvise til Eigtwedts Friedrichsruhe Slot i Holsten (ca. 1744—48) og til Sofienberg Slot fra 1744. Ogsaa i Frederiksdals Grundplan (fra ca. 1740) genfinder vi den strenge Rumfordeling — dobbelt bemærkelsesværdig, fordi Eigtwedt her med sin militæriske Alen har korrigeret den smidige franske Grundplan, der har været hans direkte Forbillede. — Men endnu et karakteristisk Træk ved Lerchenborgs Grundplan maa jeg fremhæve, nemlig det, at alle Værelserne mod Haven er lagt i »Enfilade«, som man kalder det, er lagt saaledes i Suite, at alle de ydre Døre korresponderer nøjagtig med hinanden. Gemakkerne er trukket paa en Snor, saaledes at man fra Bygningens ene Endeværelse kan se gennem alle Rummene til det modsatte Endeværelse. Dette Prospekt er Symbolet paa Rumfordelingens strenge Orden og paa Husets indre Helhed. Med stædig Konsekvens har Eigtwedt gennemført dette af Datiden saa højt yndede Princip

i alle sine verdslige Bygninger, Slotte, Herregaarde, Paalær — mere konsekvent end nogen anden samtidig Arkitekt.

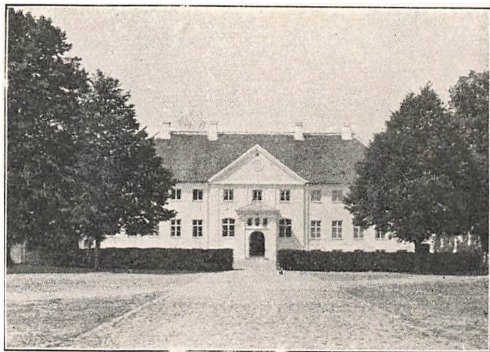
I 1746, da Lerchenborgs Hovedbygning maa have været færdig, i hvert Fald i det ydre, skænkede Frederik V Godset Bregentved til sin Yndling, Overhofmarskal A. G. Moltke. Kort Tid efter lod denne (altsaa atter en Privatmand) det Eigtwedtske Projekt fra 1740 realisere; det her gengivne Maleri fra 1860'erne viser os da det nye Bregentved, som Lerche havde foregrebet. En Sammenligning mellem Billederne af de to sjællandske Herregaarde, der saaledes har fælles Forudsætninger, kunstnerisk set, vil paa én Gang godtgøre deres Slægtskab og demonstrere Lerchenborgs individuelle Træk. Det nuværende Bregentved er stærkt ombygget i vor Tid.

Det er nu interessant at se, hvorledes Lerchenborg hurtigt begynder at øve Indflydelse i Egnen, hvorledes Rokokoen fra det nye Slot paa Asnæs trænger ind i det fornemme Boligbyggeri og paatrykker det sit Stempel. Rokokostilen er jo aristokratisk i hele sit Væsen, og det kan ikke undre, at kun en faatallig Kreds af Bygherrer i vor Egn har haft Smag og Midler nok til at tage den i Anvendelse. Ingen var nærmere til at følge Ministeren og Slotsherren paa Lerchenborg i storslaaet og moderne Byggesæt end den daværende Amtmand i Kallundborg, Sæbygaard, Dragsholm og Holbæk Amter, Konferensraad Frederik Adeler til Grimsø Kloster i Norge. Han besad adskilligt Jordegods i Vestsjælland, men alligevel fandt han ikke Anledning til at opføre en statelig grundmuret Residens. Egemarken, som han ejede, var opført af nyt Bindingsværk i 1718, trængte altsaa ikke særlig til Afløsning, og Alkestrup, som blev oprettet af Bøndergods ca. 1740 af Adeler selv, blev ligeledes bygget af Bindingsværk. Naar Amtmanden saaledes ikke efterlignede sin Standsfælle paa Lerchenborg, var Grunden vel dels den, at han kort forinden havde indrettet sig, dels den, at han som

Embedsmand kunde vente Forflytning og utvivlsomt ogsaa ønskede at drage tilbage til Norge, hvor han havde sit Stavgods. Vi ser ham da ogsaa i 1751 forlade Holbæk Amt og avancere til Kristianssand Stiftamt. Men et andet Medlem af Datidens Adels- og Embedsmandskreds i Vestsjælland tog ved Lære af General Lerches Byggeri, nemlig Adellers Nevø, Hofjunker Niels Benzon til Sæbygaard. Dennes Far, Admiralitetsraad Lars Benzon, havde i sine sidste Aar — han døde 1742 — paabegyndt en Ombygning af sin Ejendom ved Tissø. I sin tidligere af mig citerede Indberetning fra 1743 oplyser Amtmand Adeler, at Sæbygaards Stald- og Ladebygninger for faa Aar siden var blevet opført af Bindingsværk, og samtidig var en stor Lade blevet bygget af Grundmur. Denne Lade staaer endnu — omend ombygget — og bærer i Jernankre Aarstallet 1737, hvilket bekræfter Adellers Oplysning. Men, hedder det, Stuehuset, bestaaende af gammel og forfalden Bindingsværk, var ikke blevet fornyet. Kopskattemandtallet fra 1743 oplyser, at paa Sæbygaard boede da intet Herskab, den unge Junker Benzon opholdt sig ved Hoffet i København. Den forfaldne Hovedbygning har ikke fristet ham. Men det er særdeles betegnende, at han netop i 1747, da Lerchenborgs Hovedbygning har staaet helt færdig, beslutter at fuldføre sin Fars Byggeforetagende ved at give Sæbygaard et nyt Hovedhus — og ikke mindre lærerigt er det, at Amtmandens Nevø opfører sit lille Landslot i Lerchenborgs Stil. De allerede staaende Avlsbygninger udgjorde et trefløjet Komplex, lagt over et tværstillet Rektangel. Midt for dettes Langside rejste den store Lade sin svære Blok, og umiddelbart over for denne, altsaa i Anlæggets Midtaxe, opførte Benzon sin Hovedbygning, der aabnede sig ud mod Ladegaarden, flankeret af to korte og lave Sidefløje. Som paa Lerchenborg var der altsaa paa Sæbygaard en tydelig Adskillelse mellem den indre Slotsgaard for Herskabet og den ydre og større Ladegaard for Tjenestefolk og Bønder. Det er Lerchenborgs Program i

stærkt forkortet Skikkelse. Ogsaa Hovedbygningen er et Uddrag af dette Program — den pudsede Façade inddelt ved en 3-Fags Midtrisalit med Trekantgavl over, Fagene indfattede i Blændinger, men nu af den lidt *senere* Eigtwedtske Type med Knæk, Taget afvalmet for Enderne med de for vor Rokoko saa karakteristiske bløde Skraalinier i Omridset. Et køligt og fornemt Stykke Arkitektur, reserveret, skyende stærke Virkemidler, ingen Façadepynt, kun Flader og Linier. Det er ingen Fusker, der har gjort dette tilsyneladende saa tørre Hus, det er en Bygmester, der har været fuldt fortrolig med sin Tids mest moderne Stil.

I Jylland vil man forgæves søge et saa stilrent københavnsk Rokokohus allerede i 1740'ernes Midte —, paa Fyn er den ældste Herregaard i samme Stil fra netop samme Tid, 1745, nemlig Margaard.

Sæbygaard.

Formodentlig har Niels Benzon benyttet sig af en københavnsk Murermeister, virksom paa Lerchenborg; ingen lokal Bygningshaandværker har kunnet tegne dette sikkert beherskede Hus.

Faa Aar efter Sæbygaards Opførelse, omkring 1750, lod General Lerche saa Kallundborg Slots Ladegaard, ifølge Adeler »en ældgammel Sædegaard bygt af gammel Bindingsværk«, nedrive til Grunden og den nuværende enorme Hovedbygning med tilhørende Udlænger opføre af Grundmur. Bygningernes oprindelige Gruppetdeling omkring en stor firsidet Gaard var nogenledes den samme som nu, dog ved vi udtrykkelig, at en Axeforbindelse med Linde-

gade ikke var tilstræbt fra første Færd. Den egentlige Hovedaare til Ladegaarden var den Vej, der mod Nord fører ud til Markerne paa Refsnæs. Det har ikke været Lerches Hensigt at gøre Ladegaardens nye Hovedhus til en Slotsbygning i egentlig Forstand, Gaarden var et Appendix til Lerchenborg og Husene udpræget Brugsarkitektur. Men det er netop det storartede ved Lerches Bygning, at han giver denne Længe, der arkitektonisk set var i anden Rangklasse, saa monumental en Form. De vældige Façader inddeles regulært med étfags Blændinger, der naar fra Sokkel til Gesims, hvorved Bygningens Masse

Kaalund Kloster (Kallundborg Ladegaard).

holdes sammen, idet de stærkt markerede lodrette Delingslinier holder de uendelige Vinduesrækkers vandrete Linier i Ligevægt. Naar Forfatteren af Artiklen om Kaalund Kloster i »Danske Herre-

gaarde« siger, at der ikke er tilstræbt en symmetrisk Opdeling af Façaden med tydeligt fremtrædende Midtparti, er dette jo ikke rigtigt. Façaden falder jo netop tydeligt i tre Afsnit: det midterste bestaar af tre meget brede Fag, Hovedporten med Lerches grevelige Vaaben, flankeret af to Fag med fladbuede Blændinger, saakaldte Blændarkader; — symmetrisk for dette Hovedparti folder Façaden sig ud med 16 Fag til hver Side. At denne regulære Inddeling er tilsløret af Hovedindgangen, der er skubbet til Siden, er en Sag for sig. — Naar Kaalund Klosters Hovedbygning rettelig skal bedømmes — 3: maales med Datidens bedste Arkitektur herhjemme —, skal den

sammenstilles ikke med Herregaarde, men med Fabrikker og Magasiner. Der er intet fornærmeligt i en saadan Sammenligning. De store oversøiske Handelsselskaber i Christian VI's og Frederik V's Tid udfoldede en Byggevirk-somhed, der har frembragt meget betydelige Arkitektur-værker. I Aaret 1748 lod Det asiatiske Kompagni — hvis prægtige Palæ i Strandgade paa Christianshavn er vel be- kendt — selve Hofbygmester Nicolai Eigtwedt give Teg- ning til Kompagniets endnu staaende store Pakhus paa Christianshavn, et stateligt Bygværk, 23 Fag, der har dannet Skole i København ved sin fine, regelmæssige Ind- deling af Façaderne med Blændinger. Blandt de Hoved- aktionærer, der paa Generalforsamlingen den 16. August 1747 godkendte Opførelsen, var ogsaa General Lerche (der stemte pr. Kommission gennem Jacob Benzou, Overpræsi- dent i København, en nær Slægtning af Sæbygaards Byg- herre). Der er for mig ingen Tvivl om, at Eigtwedts Pakhus paa Christianshavn, der stod færdigt 1750, har været bestemmende for Udformningen af Ladegaardens Hovedhus, der blev paabegyndt umiddelbart derefter. Og- saa et Motiv som Blændarkaden turde vidne om en Forbin- delse mellem disse to Bygningsværker. Paa Datidens rene Herregaardsbygninger forekommer det ellers ikke, saavidt jeg kan se, i hvert Fald ikke paa en saa fremskudt Plads som paa Ladegaardens Hovedfaçade. Det er naturligt nok, Blændarkaden er jo en maskeret, ganske gemen Portaab- ning, ganske blottet for fornemme Aspirationer; den hører hjemme specielt i Militær- og Pakhusarkitekturen. Og Asiatisk Kompagnis Pakhus er netop i nederste Stokværk forsynet med en Række rundbuede Porte, en for hvert Blændingsfag. For anden Gang har Kongens Yndlings- bygmester nok inspireret Krigsministeren som Bygherre. Faa Aar senere, da Gehejmerraad Otto Thott ombyggede Gaunø, blev det samme Façadesystem som paa Pakhuset og paa Ladegaarden taget i Anvendelse, — en Blænding for hvert Fag, ført fra Sokkel til Tag.

Med Opførelsen af Kaalund Klosters Hovedbygning var Rokokoen trængt ind paa Kallundborgs Omraade, som en Kile mellem Overbyen og Nederbyen. Den maa aldeles have behersket den lille bindingsværksbygte Købstad, der strakte sig under Møllebakkens nøgne Skrænter; den Dag

Apotheket i Kallundborg.

i Dag virker Lerches Anlæg imponerende, som en Verden for sig, en Enklave i den borgerlige Stad. Da Chr. Lerche i 1751 blev benaadet med den nitakkede Krone, har han baade i Kraft af sin Rang, sine Godser og sine mægtige Bygninger kunnet føle sig som Kallundborgegnens Suveræn og Byens Protektor. Og naturligt nok var det da netop Grev Lerches Klienter og Folk af hans Hofstat — kunde man sige —, der blev ansportet til ogsaa at bygge og de-

korere i Rokokostil inden for Kallundborgs Enemærker. Efter hvad Knud Bokkenheuser har oplyst i sin Artikel om Apoteket i »Kallundborg Avis'« Jubilæumsnummer, havde Apotheker, senere Kammerraad Lorentz Beck paa flere Maader fungeret som Lerches Tillidsmand og Kommissionær i Handelssager. Naar da Beck vistnok i 1763 opfører den statelige grundmurede Gaard i Lindegade, har han været sin Patron til Behag, thi Huset er det glædeste Stykke Rokokoarkitektur, man kan tænke sig. I sin Form er Bygningen et Gavlkvisthus af den da gængse borgerlige Type, dog dækket af et Mansardtag, men Façaden er overbroderet med Prydværk, er et rent Prøvekort paa vor Rokokos dekorative Formelementer: Kvaderfugning paa Midtpartiet, det saakaldte Stikbuevindue, den rektangulære Blændfyldning, Ørelisénen og Rocailleornamentet. Men Bygmesteren har ikke været kræsen i sit Udvalg og sin Anvendelse af disse Elementer. I København, hvor Smagen var renere, vil man kun undtagelsesvis kunne finde en saa overdaadigt blomstrende Façade, ligesom man kun sjældent vil finde saadanne Misforstaaelser som dobbelt knækkede Øreliséner eller Balustermønstre (Rækværksmønstre) anvendt som rent Ornament. Disse Træk gør ikke Façaden mindre indtagende, tværtimod, — de har i høj Grad det uregelmæssiges Charme —, men stempler unægtelig Façaden som et provinsielt Arbejde. Logikken brister, Forsiringen triumferer. Her som overalt, hvor Rokokoer trænger ind i et provinsielt Milieu, er det først og fremmest Stukkatørernes Ornamenter, der er Stilens Budbringere, — meget ofte bliver selve Stilen, Kunsten, forsinket eller udebliver helt. Alligevel, med den nævnte Reservation er Apoteket dog et af de faa Rokokohuse i Provinsen af Værdi, levende og kapriciøst som det er, med et yndigt Spil af Lys og Skygge hen over Façaden. Den anonyme Bygmester har øjensynlig overtaget Vinduesrammernes »Hanke« fra Lerchenborg, hvor dette i Rokokoer ret ualmindelige Motiv forekommer*), men iøv-

*) Det træffes ogsaa paa en Gadedør i Adelgade, skraat over for det tidligere Fattighus.

rigt maa han have haft direkte Føling med københavnsk borgerlig Bygningskunst. Der kan henvises til Landstedet »Frieboes Hvile« i Lyngby, opført mellem 1755 og 1758,

Hus paa Kordelgade.

som en slaaende Parallel; den paafaldende Lighed mellem dette Arbejde og Kallundborg Apothek bliver særlig iøjnefaldende, naar den sidstnævnte Bygning tænkes rekonstrueret med den oprindelige Hovedindgang og Trappe midt paa Façaden. »Frieboes Hvile« er ogsaa opført for en Apotheker, August Günther, Indehaver af Waisen-

husets Apothek i København. Desuden har Kallundborg jo besiddet endnu et Patricierhus af lignende Type. Det laa paa Kordelgade, nuværende Nr. 36, men brændte i 1901 under den store Brand. Efter et Par Fotografier

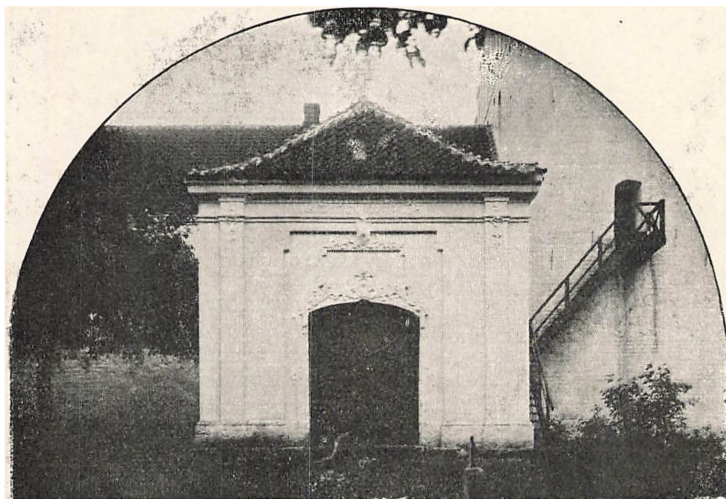

Lindegaardens Riddersal.

paa Kallundborg Museum at dømme har Façaden her været endnu rigere opdyrket. Huset stammer vel fra 1760'ernes Slutning.

Jævnside med Apotheker Beck staar Amtsforsvalter Rasmus Rasmussen Salten som en af Kallundborgs Honoratiores paa denne Tid. For Rokokoens Historie var det uden Betydning, at han var Amtsforsvalter; derimod vejer det tungt, at han i en Aarrække havde været Grev Lerches Ridefoged og Forsvalter paa Lerchenborg, hvad ikke tidligere har været bemærket i denne Sammenhæng. Som saadan finder vi Salten (med samt en Skriverkarl og to Skriverdreng) i Skattemandtallet 1743, og nogle Aar senere skimtes hans Skikkelse i en Korrespondance angaaende Slotshavens Anlæggelse. Da denne betroede og

formaaende Mand havde erhvervet Lindegaarden i Kalundborg, lod han den pragtfulde Riddersal og et Par andre Rum dekorere med Stukkaturarbejde. Eller blev disse Interiører først til efter Saltens Død 1762, som det — med

Kapel i Ruds-Vedby.

nogen Tvivl — er blevet formodet af Arkitekt C. M. Smidt, der har støttet sig til Udsagnene i et Par Taxationer? Spørgsmaalet er uden synderlig Interesse — hvadenten Stukkaturerne i Riddersalen er opsat ca. 1760 eller ca. 1768, repræsenterer de dog et temmelig forældet Stiltrin. Men de er gjort med en let Haand, er baade skarpe og følsomme i Relieffet, enkelte Partier (som Blomsterkurvene) er ligefrem bedaarende, milde og duftige. Men helt harmonisk er Stilen dog ikke. Loftets og Vægfelternes Komposition er præget af den tidlige Rokoko (Régence-Stilen), de fleste Detailformer ligeledes, men her og der optræder dog Ornamenten i moden Rocaillestil, i Lerchenborgstilen. I Kaminstuen er disse yngre Former helt raadende, men unægtelig er de temmelig grove, — baade her

og i Havestuen. Stukkaturerne i Apothekets store Stue er af ganske samme Karakter.

Den Dekorationsmanér, der kendetegner Apothekets Façade, og de Rokokostukaturer af yngre Præg, der findes i de kallundborgske Huse, genfinder vi paa det lille Gravkapel, som Adellers Efterfølger og Slægtning, Amtmand Joachim Hartwig Barner i 1769 lod opføre for sig og sin Slægt ved Ruds-Vedby Kirke. Façaderne er meget stærkt leddelt, og vi træffer her adskillige Detailler, f. Ex. Fyldingfeltet, »Hanke«-Vinduet og det karakteristiske Indskriftbaand, der i samme Former er os vel bekendt fra Kallundborg. Og Kapellets Stukloft er iøvrigt paa flere Maader beslægtet med Riddersalens Loft paa Lindegaarden. En af Kallundborgs to Murermestre turde da have arbejdet i Ruds-Vedby (og vel ogsaa paa Vedbygaard, der iflg. Pontoppidan var blevet forbedret og ziret af Barner) — hvadenten det nu er Murermester Bernsteen i Munkesøgade eller Mester Philip Hartmann i Præstegade. Uden Tvivl skyldes baade Apotheket og det forsvundne Hus i Kordelgade, der er hinanden saa lig, en af disse Folk. Sandsynligvis *Philip Hartmann*. I hvert Fald vides denne Bygningshaandværker at have arbejdet under en noget videre Horizont end den, der begrænses af Møllebakken og Fjorden. Det er ikke uden Interesse at konstatere, at han i Aarene 1744—47 har været beskæftiget ved Opførelsen af J. L. Holsteins Ledreborg. Sikkert har han været Svend hos den udmærkede Murermester J. C. Conradi, der havde Byggearbejdet i Entreprise; det falder godt i Traad hermed, at Hartmann samtidig nævnes i Københavns Skattemandtal 1746—47, thi i disse Aar har Conradi tillige paavislig haft Byggearbejder under Hænder i Hovedstaden. Efter 1747 nævnes Hartmann ikke mere i københavnske Mandtal, — og i 1762 findes han i Kallundborg. I 1765 flytter han fra sin tidligere Bolig ud paa St. Jørgensbjerg, Aaret efter flytter han tilbage igen og bliver i Oktober gift med

en Pige hos Købmand Jacob Faaborg. Pudsigt nok flyttede i Juni 1767 en anden Pige hos Faaborg hen til Byens anden Muremester, Bernsteen. 1768 boede Hartmann med sin Hustru i Kordelgade Nr. 120, 1769 har han til Huse i Præstegade Nr. 48, hvor han i 1771 havde to logerende. Han døde i December 1779.

Hvor Mester Philip har opholdt sig i de første Aar efter 1747 og i 1750'erne, vides ikke — muligvis i Kallundborg — Skattemandtalslister mangler for dette Aarti —, muligvis har han haft Arbejde andetsteds. Jeg kan dog ikke tilbageholde en Formodning om, at han er kommet til Kallundborgegnen som Svend hos sin tidligere Mester, Conradi. Denne dygtige og foretagsomme Mand havde i 1740'ernes Slutning skaffet sig en solid Position som Muremester i København, — hans Arbejde paa Ledreborg var en god Basis. I 1746 gav han et Projekt til Asiatisk Kompagnis omtalte Pakhus paa Christianshavn, og i samme Aar ses han at have arbejdet for en af Kompagniets Direktører, den hovedrige Just Fabricius, paa dennes Gaard i Pustervig. Hans Tegninger til Pakhuset blev ikke godkendt, man foretrak et Projekt af Eigtwedt, men han fik Murerarbejdet i Entreprise (1748—50). Han har ligeledes — og i samme Aar — opført Komediehuset paa Kongens Nytorv efter Hofbygmesterens Tegninger. Med dennes Lisénestil har han da i det Aar 1750 været særdeles fortrolig. Naar vi da tager Eigtwedts Forhold til Lerche i Betragtning og samtidig erindrer *baade* Lerches Forbindelse med Asiatisk Kompagni og Kaalund Klosters Afhængighed af dette Kompagnis Pakhus, turde den Hypothese være ret nærliggende, at Conradi ca. 1751—52 har opført Kaalund Klosters Hovedbygning. Netop Aaret efter, 1753, bliver Conradi fuldt optaget af at bygge Søkvæsthuset paa Christianshavn — denne Gang efter sine egne Udkast —, et Hovedværk i vor Rokokos Lisénearkitektur, paavirket *baade* af Asiatisk Pakhus og af Ledreborg.

NOTER

- De citerede Mandtalslister findes i Rigsarkivet.
- Fr. Adellers Indberetning af 22. Oktbr. 1748 ligger blandt Jessens Relationer i Kgl. Bibliotek (Ny kgl. Sml. 394 b. Fol.); sammesteds hedder det iøvrigt om Tersløsegaard: »Tilhører Hr. Etats Raad Christensen ... er opbyggt af nye for 7 Aar siden af Hr. Conference Raad von Hessen med Bindingsværk«.
- Om Lerchenborg jfr. O. Andrup i »Danske Herregaarde ved 1920«, I; C. Elling: Slotte og Herregaarde i Barok og Rokoko (1928); Vilh. Lorenzen o. fl.: Danske Herregaardshaver I, Lerchenborg (1930); Vilh. Lorenzen: Dansk Herregaardsarkitektur fra Baroktiden, II (under Udgivelse); om Bregentved: Brasch: Gamle Ejere af B., 1873; Palle Rosenkrantz i »Danske Herregaarde ved 1920«, I; A. Tuxen: Povl Vendelbo Løvenørn (1924), pag. 278 ff.; Christian VI's Breve til Schulin ang. Godsets Køb og Eigtwedts Ombygning er aftrykt i »Mnemosyne«, III, — i Brev af 1. April 1740 hedder det: »Han (o: Schulin) vil nok sørge for, at Lerches Handel om dette Gods ikke bliver til noget« (pag. 234). De to omtalte Projekter af Eigtwedt findes henholdsvis paa Bregentved og i Kunstakademiets Opmaalingsarkiv.
- Om Rokokoens Bygninger i Kallundborg henvises i Almindelighed til C. M. Smidts Afh. i »Fra Holbæk Amt« 1908 og til H. V. Clausens ypperlige Oversigt i »Fra Holbæk Amt«, Aarg. 1918; specielt om Lindegaarden se C. M. Smidt i »Architekten« IX, 1907.
- Om Rasmus Salten: nævnes som Ridefoged hos Lerche i Kallundborg Købstads Extraordinaire Skatters Regnskaber 1743—44; han blev 1750 den 27. Jan. Amtsforvalter over Kallundborg, Sæbygaard og Dragsholm Amter, † 1762, begravet 13. August [jfr. Henry Bruun: Danmarks Amtsforvaltere 1660—1848, pag. 10].
- Om »Frieboes Hvile« jfr. Eiler Nystrøm: Lyngby Sogn i Fortid og Nutid, pag. 135 ff.; jeg takker Dr. Nystrøm, fordi han venligst har givet mig Indblik i Korrekturen til nævnte, endnu ikke udkomne Skrift.
- De givne Oplysninger om Murermestrene Bernstein og Hartmann i Kallundborg er uddraget af Skattemandtalslister (Kallundborg Købstads Extraskatte-Regnskaber 1762—80); Hartmanns Virksomhed paa Ledreborg kan godtgøres gennem Aktstykker i Ledreborgs Godsarkiv (jfr. min Afhandling om Ledreborg i »Kunstmuseets Aarsskrift« 1933—34).
- Om J. C. Conradi jfr. nævnte Afhandling; hans Arbejder som Murer- og Bygmester i København (Asiatisk Kompagnis Pakhus, Komediehuset, Fabricius' Gaard, Søkvæsthuset o. fl. vil, paa Grundlag af utrykt Materiale, blive behandlet af Forfatteren i »Histor. Medd. om Kbh.«.

FRA DILIGENCENS SIDSTE DAGE

Af Postpakmester Niels Jensen, Jyderup.

Naar man nævner Diligencen, lyder det, som man hensesattes til en længst forsvunden Tid. Det er dog ikke længe siden, at denne Post- og Passagerbefordring forbandt de forskellige Egne med hinanden, end at mange ældre Postfolk har ekspederet Posten til Befordring med disse Vogne, ligesom der er mange ældre Folk, der har løst Billet til Kørselen med det kgl. danske Post- og Befordringsvæsen. Men Tiden gaar hurtigt, og snart er der ingen mere, der erindrer disse Køretøjer, der i flere Menneskealdre befor vore Landeveje.

Diligenceruten Nykøbing—Jyderup var den sidste Rute, der kørte paa Øerne, kun en enkelt Rute i Hedeegnene, Vejle—Jellinge—Brande, holdt ud et Par Aar længere, og med disse to Ruters Ophør var Diligencens Saga ude over det ganske Land.

Den 1. April i Aar er det 25 Aar siden, at Ruten Nykøbing—Jyderup (altsaa Sjællands sidste) indstilledes, og 1934 er saaledes en Slags Jubilæumsaar.

Da jeg var en af de sidste Kuske paa denne Rute, som jeg kørte i 6 Aar, vil jeg fortælle lidt om mine Erindringer fra den Tid.

Første Gang, jeg saa en Diligence, var for 50 Aar siden, da jeg som 5—6 Aars Purk var med min Far ved Jyderup. Mine Forældre boede dengang paa Bjergsted Mark, og det var endnu paa den Tid for Udmarkens Børn en Begivenhed at komme til Stationen og se Toget. — Vi kom inde fra Sølystskoven, og da vi var naaet ud paa

Landevejen, der, hvor nu Slagelsevejen passerer Jernbanen, saa jeg langt ude paa Vejen i Stokkebjerg Skov en stor Genstand nærme sig og hørte den hule Buldren af et stort Køretøj. Pludselig lød nogle skrattende Trompettoner; det var Diligencekusken, der i Posthornet højtideligt meldte sin Ankomst til Byen. Vognen var nu snart helt henne ved os, de 4 Hjul hoppede over Jernbaneskinneerne, og i raskt Trav svingede Vognen hen foran Posthuset. Fra de store, kraftige Heste steg Dampen af deres varme Kroppe, og det svedige Skum dannede hvide Striber langs Yderkanten af Seletøjet. Kusken i den røde Kappe og de blaa Benklæder med rød Snor langs Buksesømmen steg ned fra sit høje Stade og tog Nøgelnippet frem og aabnede den store sorte Bagkasse paa Vognen, den indeholdt de mange Hemmeligheder. Jeg saa naturligvis meget interesseret til, hvad der foregik, og tænkte, at det maatte være en meget fin Mand, der havde en saadan Stilling og skulde dirigere Posten fra og til den store By med de fine Huse og Butikker.

Naa, jeg blev altsaa selv Diligencekusk, men allerede længe før den Tid havde jeg revideret min Opfattelse af saavel Stillingens høje Rang som af den gode Stad Nykøbings Storhed og Pragt.

Det var i Foraaret 1899, mine Forældre boede dengang paa Faarevejle Lammefjord, at vor Landpost, Chr. Olsen, en Dag kom og meddelte os, at der var en Plads ledig som Kusk ved Postholderiet ved Faarevejle Kro (eller »Vejkroen«, som den i daglig Tale kaldtes). Efter en Stunds Overvejelse tog jeg min gamle Skærveknuser og cyklede mod »Vejkroen«, og fra samme Dag, for 34 Aar siden, har jeg været i Postvæsenets Tjeneste. Postholderiet paa Ruten »Ny—Jy« indehaves af Politiassistent Andersens Enke ved »Vejkroen«, til hvem jeg altsaa henvendte mig. anbefaling eller lignende blev der ikke spurgt om; formodentlig har Landposten her, som det jo ofte er Tilfældet paa Landet, været Beboernes Til-

lidsmand, og hans mundtlige Anbefaling har sikkert klaret denne Side af Sagen. Jeg blev antaget og skulde tiltræde min første Tjeneste den paafølgende Nat Kl. 2½.

Jeg vil nu fortælle lidt om Stedet, hvor Postholderiet havde hjemme, og Planen for Kørselen samt om den gamle »Vejlekro«, hvor der dengang var Brevsamlingssted.

Disse to Ejendomme var Naboer, og tidligere var da ogsaa Gæstgiver Christensen Postholder paa den ene Halvdel af Ruten, nemlig Faarevejle—Jyderup, medens Politiasistent Andersen havde den anden Halvdel, Faarevejle—Nykøbing; senere fik Andersen dog hele Ruten i Entreprise. Til Besørgelse af Postkørselen Nykøbing—Jyderup brugtes 4 Par Heste, 4 Kuske, 2 Vogne samt 3 Postkonduktører (ansat af Staten), disse havde alle Bopæl i Jyderup. Kuskene og hver af de 4 Par Heste maatte køre hver ¼ Tur hver Nat.

Diligencen afgik fra Jyderup Kl. 11½ Aften (efter sidste Togs Ankomst) og var saa i Faarevejle Kl. 2½ Nat. Her skiftedes saa Forspand, og en ny Kusk kørte Vognen videre til Nykøbing, hvor den arriverede Kl. 5½ Morgen. Fra Nykøbing afgik Diligencen paa samme Tid som Diligencen fra Jyderup, og denne skiftede ligeledes Kusk og Heste i Faarevejle, hvorefter den fortsatte til Jyderup, hvor den ankom til første Tog om Morgen.

Politiassistent Andersen døde ret ung, og hans Hustru overtog derefter Diligenceforretningen. Fru Andersen tog sig Opgaven som Postholderske meget samvittighedsfuldt, saaledes var Fruen oppe hver eneste Nat Aaret rundt Kl. 1½ og vækkede de Kuske, der skulde op for at køre Vognene videre, og naar Kuskene fra Nykøbing og Jyderup en Time senere kom hjem, var Fruen atter ved Vinduet for at spørge om Hestenes Tilstand, og om Turen var gaaet godt. Postholdersken sørgede ligeledes for, at Kuskene fik den nødvendige Søvn, efter at de om Natten havde været ude at køre. Folk paa Egnen kom jævnlige ind til Kuskene for at faa besørget et eller andet Ærinde,

dette gjaldt dog særligt Kusken, der kørte til Nykøbing, hvor Folk skulde have Bud paa Apoteket eller have fornyet Lotterisedlen, betalt Auktionsregningen o. lign. Fru Andersen passede paa, at ingen forstyrrede Kusken før Kl. 9, da han ikke maatte vækkes før.

Diligencen har skiftet Forspand ved Postholderiet i Faarevejle og er nu klar til at køre til Jyderup.

Medens Kusken skiftede Forspand, udveksledes der Post mellem Vognen og Brevsamleren. Selv om Kroman- den var Brevsamler, saa var det dog Gaardskarl Frederik Hansen, der blev kaldt op om Natten for at udveksle Po- sten. Frederik Gaardskarl havde sit Ophold i et Værelse i Hjørnet af den gamle Rejselade, og han var ikke altid lige let at faa vækket Kl. 2 $\frac{1}{2}$ om Natten, særlig hvis han havde deltaget i et lidt sent Besøg paa Kroen, kneb det med at komme til Bevidsthed og faa tændt Blus paa den gamle sodede Tranlygte.

Frederik Hansen var rigtig Typen paa en Gaardskarl fra de gamle Landevejskroers Tid. Han holdt Stillingen som Gaardskarl i en lille Menneskealder, i den Tid skiftede

Kroen Ejer adskillige Gange, men Frederik fulgte lige saa sikkert med som det faste Inventar. Han var nemlig en stor Støtte for Forretningen, og mange af Egnens Beboere saavel som de Handelsrejsende sagde altid, naar de kom forbi: »Vi skal lige ind og hilse paa Frederik.«

Frederik Hansen var en undersætsig Person, og efterhaanden som Aarene gik, syntes det, som Benene blev jo længer jo kortere, medens han udvidedes stærkt i Omfang, Maven lagde sig svært ud, og de fedladne Kinder blev noget rødligblussende, medens Næsen fik samme Kulør som de blaa Forklæde, han gik med. Bag i Nakken bar han altid en flad Kabus. Han var et hjertegodt Menneske og havde mange oprigtige Venner, langt flere end dem, der jævnlig kom ind paa Kroen og hilste paa ham. — Det er nu 30 Aar siden, at han 60 Aar gammel forlod Kroen og dermed sluttede en lang baade ensformig og bevæget Tilværelse. Ensformig derved, at der var flere Aar imellem, hver Gang han var uden for »Vejlekroen«s Enemærker, og bevæget ved, at han jævnlig var »i Ilden«, naar det gik lystigt til paa Kroen. — Frederik Hansen fik derefter Ophold hos nogle Slægtninge, og her nød han 14 stille og fredelige Hvileaar, til han for 16 Aar siden afgik ved Døden, 74 Aar gammel. Han stedtes til Hvile paa Faarevejle Kirkegaard.

»Vejlekroen«.

Efter det hidtil fortalte kan man maaske fristes til at tro, at »Vejlekroen« var et særlig slemt Sted med Sus og Dus; men her har sikkert ikke været værre end andre Steder. Kroen har ogsaa haft sin Glansperiode, hvor Forretningstilværelsen blomstrede, og mange Mennesker var her i Virksomhed. Dens Storhedstid laa før Lammefjordens Udtørring; Kroen laa dengang nær Stranden, og her var Færgested for et stort Opland, og der var en betydelig Korn- og Købmandshandel i Kroen. I Pramme transporteredes Kornet ud til Skibene, der maatte holde sig ude

paa dybere Vand. Foruden Forretningen var her Posthus og Landbrug. Før der blev Kro i Faarevejle, laa Kroen formentlig i den sydlige Ende af Sognet, i Vindekilde.

Om Grunden til, at Kroen skulde være blevet flyttet, kan en gammel Faarevejleborger efter tidligere Slægtsberetninger fortælle, at Borgherren paa »Dragsholm« ikke

Faarevejle Kro (»Vejlekroen«).

huede, at der laa en Beværtning saa nær ved Gaarden, ligesom han frygtede, at det var en Fristelse for hans Fæstebønder i Bjergene, at de havde saa nær til Kroen, og han foranledigede derfor, at denne blev flyttet til den modsatte Side af Sognet. Egentlig laa Kroen ikke i Faarevejle Sogn, men derimod i Asnæs.

Det er nu 20 Aar siden, at Faarevejle Kro en skøn Septemberdag blussede af; Aarsagen var, at den hældende Skorsten havde slaaet Revner, og den gamle Bindingsværksbygning med Tjærepahtag var jo et let Bytte for Ilden, og efter en kort Tids Forløb var da ogsaa alt, hvad der overhovedet kunde brænde, forvandlet til Aske. Der var en Tid Tanker fremme om at genrejse Kroen i en ny og bedre Skikkelse, men dette blev dog aldrig gennem-

ført. Paa den gamle Grund blev der efter nogle Aars Forløb opført en ny Bygning med Automobilværksted.

Kun den gamle Rejselade, der laa paa den modsatte Side af Vejen, undgik Luerne. Som den stod der, den gamle Lade, med de af Regn og Slud forpjuskede Gavl-vægge, indrammet af de tjærede Egetræstolper, strittende ud til Siderne for ligesom at staa bedre fast, virkede den fortidsagtigt ved Siden af Værtshusets Ruiner.

Om en saadan gammel Lade fik Mæle, kunde den sikkert fortælle mange gode Krohistorier. Mange Scener fra Krostuerne er forrykket ud paa Laden, hvor mange Gange sidste Akt er udspillet. Naar en Hestehandel f. Eks. skulde afsluttes, foregik det ofte ude ved Vognen i Laden; her foretog Prængereren saa den sidste Bearbejdelse for at faa en stædig Bonde til at give Haandslag.

Selv om Ilden skaanede den gamle Rejselade, fik den ikke Lov til at staa ret længe her ved alfar Vej; snart efter blev den brudt ned.

Den gamle Kro sluttede brat sin Tilværelse efter at have været Tilholdssted for Fragtmænd, Handelsmænd og Bøndervogne, der befærdede Vejene fra og til Købstæderne. Kroen var en Slags Central for Eggen (her oprettedes Posthus den 1. April 1852); her var et af de første Steder paa Landet, hvorfra Landposten gik ud til Landsbyerne og afleverede Breve og Aviser til Skolen eller Høkeren, hvor saa Folk selv kunde hente dem. Ved Jernbanernes og dermed Stationernes Oprettelse gik Landevejs-trafikken paa de længere Strækninger stærkt tilbage og formindskede Kroernes Betydning. Ved Bilernes Fremkomst blev der en Trafik paa Vejene som ingen Sinde før, og Kroerne fik igen Kunder, ganske vist et helt andet Publikum end tidligere. — Den gamle »Vejlekro« naaede ikke med ind i den nye Tid, den var slettet af Tilværelsen.

I de sidste Aar, »Vejlekroen« eksisterede, blev Landbruget solgt fra, Købmandsforretningen ophævet og Brevsamlingsstedet flyttet til Faarevejle By, saa til sidst havde den gamle Kro ingen videre Betydning.

I Kroen var der naturligvis de to traditionelle Beværtningslokaler, den saakaldte »Bøllestue« eller »Slyngelstue« og saa den fine Stue eller, som den ogsaa benævnedes, »Værssaagodstuen«; den sidste Benævnelse kommer nok af, at Kromanden saa sine Gæster an, og naar det saa var »bedre« Folk, blev der sagt: »Værssaagod, kom indenfor!« og de blev da med en Haandbevægelse vist ind i »den pæne Stue«. Der var selvfølgelig Forskel paa Inventaret i de to Stuer; i »Værssaagodstuen« var der rigtige, magelige Stole med Plydsbetræk, et stort rundt Bord og et Par mindre Borde; i »Bøllestuen« bestod Inventaret af et langt Bord og lange Bænke ved hver Side og for Bordenderne to korte Bænke eller et Par Øltønder. At tage Ophold i »den fine Stue« forpligtede sin Mand til at proviantere med noget af det bedste, som Huset formaaede; det var ogsaa hovedsagelig Handelsrejsende, Kreaturhandlere og Egnens bedste Gaardmandsstand, der tog Ophold i denne Stue. »Bøllestuen« befolkedes af Skærslibere, naar de slog sig ned i Rejseladen, eller af Kludesamlere og Fiskehandlere, der med deres Hundeforspand gjorde Ophold for at faa en Vederkvægelse, og andre Smaakaarsfolk. Her var det, før Bajerskøllet rigtig slog igennem, mest sort Kaffe tilsat Brændevin, der blev serveret; det var en meget yndet Drik, og saadan et kært Barn havde da ogsaa mange Navne, saasom: En Sort, en Knægt, en Hivert og nu senere en Kaffepunch. Paa den Tid var det Kaffen, der kostede, medens Syvgraders-Flasken sattes paa Bordet for ringe Penge.

— — —
Vi vender nu tilbage til Postkørselen.

Den 1. Marts 1900 Kl. 2½ om Natten startede jeg paa min første Tur mod Jyderup. Jeg havde faaet mine Instrukser om, hvorledes jeg skulde forholde mig; det vigtigste var »at holde Tid«, d. v. s. være rettidig paa Bestemmelsesstedet. Medens Diligencen paa Strækningen Faarevejle—Nykøbing ikke havde nogen Holdsteder, var

der paa Strækningen Faarevejle—Jyderup to »Posthuse«, hvor der skulde udveksles Post; det var i Starreklint og i Snertinge. De første Gange, man kører saadan en Tur, sidder man naturligvis med Uret i Haanden den meste Tid for nøje at følge Tiden, saa man ikke kommer for sent, og Resultatet var gerne, at vi kom noget for tidligt.

I det foregaaende har jeg givet en Skildring af, hvorledes Forholdene var ved Udgangspunktet i Faarevejle, og vil nu omtale, hvorledes Forholdene var ved Jyderup omkring ved Aarhundredskiftet. Diligencen ankom til Jyderup ved ca. 5½-Tiden om Morgenen. Efter at have afleveret Postsagerne til Posthuset kørte Kusken Køretøjet hen til Hotel »Skarridsø«s Rejselade, hvor Heste og Vogn blev opstaldet. Kusken havde et Værelse oven for Laden, og han gik straks til Ro efter Ankomsten, d. v. s. det var nu ikke altid, man kom til Ro om Sommeren; thi Staldforpagteren af Rejseladen havde stor Vognmandsforretning for lettere Kørsel, saa det kunde godt hænde, at han kom til Diligencekusken om Morgenen og forhørte, om denne ikke kunde køre en Tur for en Rejsende, da han manglede en Mand. Kusken gik som Regel ind herpaa, og det var ikke sjældent, man først kom hjem ud paa Aftenen for saa kort efter at spænde for og atter tage Turen mod »Vejlekroen«. Det kunde ogsaa hænde, at man tog en Haand med ved at spænde Køretøjer for og fra. Det var paa den Tid, hvor der endnu paa Kreatursamlingsdage, ved store Møder og paa Festdage var stort Rykind af Hestekøretøjer. Det kunde paa saadanne Dage være helt flot at se de mange Vogne holde tæt pakkede paa Gaardspladsen, hvor de mange Vognstænger som en Skov stod ret i Vejret.

Endnu paa det Tidspunkt, da jeg begyndte Postkørselen, gik der ligeledes Diligence fra Jyderup til Ruds Vedby samt Postdagvogn mellem Jyderup og Snertinge. De tre Kuske havde alle samtidig opstaldet i Rejseladen, og da der paa Laden tillige var 3 Gaardskarle, var her en ret livlig Plads.

Hotel »Skarridsø« var ikke den Gang det moderne Hotel, som det er nu. Ganske vist var Gæstgiveriet, da Jernbanen kom 1875, flyttet fra den gamle Jyderup Kro ude ved de store Poppeltræer ind ved Jernbanestationen. Det var i Aaret 1874, at Bevillingen blev givet under Navnet Hotel »Skarridsø«. Hotellet blev naturligvis i Forhold

Diligencen uden for det gamle Postkontor i Jyderup, c. 1905. — Manden i Pelsen er Postkonduktør Jespersen, bag Vognen staar Postfuldm. Lyngge; paa Bukken ses Niels Jensen, denne Artikels Forfatter.

til den gamle Kro moderniseret og nymøbleret og fik derved rystet det gamle Krostøv og Dunsterne af de gammeldags Kaffepuncher af sig; men det nye Hotel havde dog bevaret noget af Traditionen fra Krostuen, det fik sin Slyngelstue og sin Kælderstue. I 1907 blev Hotellet ombygget efter mere moderne Principper, og da det i 1916 brændte, genopstod det som et af Provinsens bedste Hoteller.

Staldforpagteren havde den Forpligtelse at skulle køre Bivogn, d. v. s. stille Køretøj til Raadighed, hvis der var flere Rejsende, der havde løst Billet til Diligencen, end

denne havde Plads til. Før Odsherredsbanen blev aabnet, var det ret jævnlig, at en saadan Bivogn maatte rekvireres, ja, ved særlig højtidelige Lejligheder kunde det ske, at baade 2 og 3 Bivogne maatte sendes af Sted med Rejsende mod Nykøbing. Disse Bivogne skulde egentlig følge bag- efter Hovedvognen, men de fik dog gerne Lov til at køre, saa snart de havde faaet deres Passagerer anbragt i Vognen, uden at vente paa Hovedvognen. De Rejsende vilde selvfølgelig helst med Bivognen, da de saa ankom hurtigere til Bestemmelsesstedet. Efter Odsherredsbanens Aabning var det ret sjældent, at der maatte rekvireres Bivogn, og naar det hændte, var det som Regel aldrig længere end til Snertinge.

Diligencekuskstillingen var ikke særlig højt lønnet. Vi fik 50 Kr. om Maaneden og frit Ophold, men ikke Kosten, kun Middagsmaden hveranden Dag, den Dag, vi havde Ophold i Faarevejle. Men Kuskestillingen var ofte en Slags Aspirantstilling til en Plads som Postbud. Den 1. Januar 1906 blev da ogsaa begge de to Diligencekuske paa Turen Faarevejle—Jyderup (min Kollega Frederik Jensen og jeg) antaget som Postbude, Frederik Jensen som Postkører Jyderup—Bromølle og jeg som Postbud i Stationsbyen. Disse Bestillinger er vi endnu begge Indehavere af efter snart 28 Aars Forløb, siden vi sidste Gang steg ned fra vort ophøjede Sæde.

Da Frederik Jensen og jeg for et Par Aar siden fejrede vort 25 Aars Jubilæum i Kollegers Kreds, havde Postassistent Rasmussen forfattet en Sang, hvor første Vers hentydede til Diligencens Dage; det lød saaledes:

Ja, der var Romantik, da Diligencen gik,
 og unge Jensen højt paa Bukken blæste Hornmusik;
 mens Frederik Jensen slog et Knald i Luften, saa det sang,
 Niels Jacob Jensen truttede i Hornet, saa det klang.

Vi ansattes begge af Jyderup Postkontors første Postmester, Mads Weis, der kom fra Svinninge til Jyderup i

1875. Postmester Weis var en særpræget Person, en selvstændig Embedsmand af den gamle Skole og lidt af en Original. Der fortælles mange pudsige Træk om Postmesterens Tale- og Handlemaade. Naar Embedsmændene fra Centralstyrelsen kom paa Inspektion, og Personalet ønskede en og anden Forandring, fik de gerne dette Svar: »Ja, ja, men vi maa vente, til her kommer ny Postmester.« — Naar de høje Herrer fra Hovedrevisionen uventet traadte ind paa Kontoret, modtog Mester dem gerne med disse Ord: »Naa, skal De nu ud og se, om vi snyder?«

En Dag først i det nye Aar havde Postmesteren faaet en streng Skrivelse fra København om et eller andet, som han ikke havde efterkommet. Mester berigtigede det paa-talte og sluttede sin Skrivelse saaledes: »Og saa ønsker jeg d'Herrer et glædeligt Nytaar.« — Postmesteren fik nu omgaaende Besked om, at den Slags Bemærkninger ikke hørte hjemme i tjenstlige Sager. Hertil svarede Mester: »De gode Ønsker tages tilbage.«

Postmester Weis døde i 1908; han blev nogle og halvfjerds Aar gammel.

Postkørselen.

Naar Talen faldt paa Bestillingen ved Postkørselen, betegnede Folk den gerne saaledes: Det maa jo være et Hundeliv at køre hver eneste Nat uden nogen Sinde at faa ordentlig Nattesøvn. Det kunde maaske ogsaa synes saa, men ogsaa det blev en Vane. Der var naturligvis stor Forskel paa Besværlighederne paa de forskellige Aarstider. Om Sommeren kunde det være en dejlig Tur; bedst fra Faarevejle til Jyderup, da denne Tur foregik i Tiden mellem 3 og 6 om Morgenen; der var en kort Tid af Aaret, hvor det var lyst, naar vi kørte hjemmefra. Fra de lave Engstrækninger paa begge Sider af Vejen mellem »Vejlekro« og Faarevejle stod efter en dugfyldt Nat en tæt Taage over Landskabet.

Naar man naaede ud til Dragsholms Marker og nærliggende Skove, kunde man se hele Flokke af Raadyr og andet Vildt, der havde dristet sig ud fra Skovene og tog for sig af Retterne af den saftige Kløver eller grønne Rug. Oplivende var det ogsaa, naar Herregaardsmarkerne langs Vejen var udlagt med Græs, at se de lange Rækker af Kreaturer, der som smaa Bylter laa i Taagen og tyggede Drøv; Fred og Ro dvælede over Naturen en saadan tidlig Sommermorgen.

De tre store Herregaardes Jorder, Dragsholm, Teglværksgaarden og Egemark, strakte sig omtrent over Halvdelen af den 3 Mile lange Tur lige fra Stubberup og omtrent til Særslev. Naar vi passerede forbi Egemark mod Jyderup, stod Vægteren altid ved Vejen og stak Gaardens Brevpost op til Kusken. — Om Sommeren, naar Dilligencen naaede Særslev og Snertinge, begyndte Folk og Kreaturer at vaagne op til nyt Dagværk; Køerne paa Marken rejste sig efter Nattens Hvil og strakte velbehageligt de stive Lemmer. Den røde Bosse vendte Blikket hjemefter og gav et lille Brøl fra sig, som nok oversat paa Menneskesproget skulde betyde, at den mindede sit Herskab om, at det snart var paa Tide at blive malket, og om, at Tøjrepælen burde flyttes et godt Stykke fremefter.

Inde fra Gaardene kunde man høre Træskoklapren over Brostenene og Lyden af de tomme Mælkejunger. Det var Forberedelsen til at drage ud i Marken til Malkningen; det kunde da ogsaa hænde, at Bonden kom uden for Porten og hilste »Godmorgen«, og naar man saa tillige saa, at han tog sit Ur op af Lommen og ligesom nikkede til det, følte man sig straks hævet i egen Betydning, at vi kørte med en Præcision, saa Folk kunde stille deres Ure derefter.

Paa Kørselen fra Jyderup til Faarevejle var der selv om Sommeren ingen videre oplivende Momenter at iagttagende, da denne Tur foregik mellem 11½—21½ Nat; man

satte sig tilrette paa Bukken saa mageligt, som Forholdene tillod det, og rullede i Luntetrav ud ad Landevejen.

Det kunde hænde, at en eller anden i Jyderup kunde rette denne Forespørgsel: »Var det dig, der kørte forrige Nat, jeg cyklede nemlig forbi Diligencen og hilste paa dig, men du sad vist og sov.« — Naa, ja, og saa siges det endda, at vi ikke faar Nattesøvn. — Det med at sove paa Bukken passer nu ikke, men Færdselen om Natten i den Tid var yderst ringe, saa vi havde hele Vejen til Raadighed; selvfølgelig kunde en forsinket Cyklist godt fare forbi os, uden at vi lagde Mærke dertil.

Om Sommeren havde vi ofte uhyggelige Ture i naturligt Tordenvejr. Da jeg en Nat kørte fra Jyderup ud igennem Skoven, var det saa mørkt, at Lyset fra Lygterne ikke formaaede at trænge igennem, Modvind havde vi, og Regnen styrtede ned i stride Strømme, stærke Lyn ledsagedes af vældige Tordenskrald; Lynene oplyste Omgivelserne, og derefter indhylledes alt i et endnu tættere Mørke. Hestene var selvfølgelig meget frygtsomme og skælvede ved hvert Tordenskrald og Lyn, der kom over os. Uvejret varede hele Natten, og efter en saadan Tur var man glad, naar man naaede Vejs Ende.

— — En anden Sommernats sørgmuntre Begivenheder kan ogsaa fortælles her. De to Diligencer, der opholdt sig ved Endestationerne, afgik omtrent samtidig fra Jyderup og Nykøbing, og de passerede hinanden omkring ved Kulaas Skov. Det var Skik, at naar de to Vogne mødte hinanden, holdt vi stille et Par Minutter for at hilse »Godmorgen«. En Nat, da jeg kom fra Faarevejle, naaede jeg helt til Vindekilde uden endnu at have mødt den modgaaende Vogn. Postkonduktør Madsen, der var noget af et Brushoved, stak Hovedet ud af Vognen og raabte, om jeg ikke havde set noget til Diligencen fra Jyderup, men det havde jeg altsaa ikke. »De har vel siddet og sovet«, raabte han; jeg forsikrede ham, at jeg var lysvaagen, og at der ingen Diligence var kommen. Vi naaede helt ud til

det flade Terræn mellem Dragsholm og Stranden og havde passeret de nu saa bekendte »Sanddubber« og nærmede os »Enghaveskoven«. Pludselig ser jeg et Par Træsko ligge midt paa Vejen et Stykke fra hinanden, og lidt længere henne laa en Hat inde ved Grøftekanten, og endnu et Stykke herfra laa et Piskeskaff. Konduktøren og jeg talte om det mærkelige heri, og om det kunde have nogen Forbindelse med den udeblevne Diligence. Vi nærmede os »Enghaveskoven«, her bøjer Vejen, saa der ikke er fri Udsigt fremefter. Herindefra kommer Postkonduktør Jensen os i Møde med den røde Kappe flagrende om sig, og med begge Hænder i Vejret gør han Tegn til os, at vi maa standse. Da vi naaede helt frem til Skoven, saa vi en stor Vogn ligge med alle fire Hjul i Vejret i den østlige Grøft, og i den modsatte Grøft laa Diligencen og var væltet om paa Siden. Midt paa Vejen stod Diligencehestene, de var forspændt en lille Fjedervogn, og Konduktøren, Kusken og et Par fremmede Mænd var i Færd med at hive Postsagerne frem fra den væltede Postvogn og læsse dem over paa Fjedervognen. Vi fik nu Forklaringen paa det forefaldne og kan gengive det saaledes:

Carlsberg Depots Ølvogn fra Jyderup havde været i Faarevejle, Asnæs og Veddinge med Øl, og efter at have besøgt Købmændene skulde Kusken et lille Svip ind og hilse paa Frederik Gaardskarl i »Vejlekroen«. Dette Besøg havde strakt sig til over Midnat, før Kusken efter en god Affodring satte Kursen hjemefter. Den rullende Bevægelse paa Vognen i Forbindelse med det »gode Traktement« i Kroen havde i den sene Nattetime virket søvndyssende paa den gode Ølkusk, saa da han var naaet til det omtalte Sted ved »Sanddubberne«, var han blideligt slumret ind. Naa, de gamle Heste kunde muligvis nok paa egen Haand have klaret Turen hjem, men da de opdagede, at de var uden Førerskab, sagtnede de Farten og lod sig friste af det friske Græs langs Grøftekanten, og da de saa er naaet hen til, hvor Vejen krummer, er de fjærmer Hjul

kommen for langt ud mod Grøften, og Vognen med det store Læs Ølkasser væltede ned i den ret dybe Grøft. Den dramatiske Maade at blive vækket paa har nok bevirket, at den søvnige Kusk er blevet lysvaagen. Straks efter, at Ølvognen var kuldsejlet, kom Diligencen fra Jyderup med Anton Jensen som Kusk. Paa en eller anden Maade var Ølhestene kommen fri af Vognen og havde taget sig en Tur op mod Dragsholm i Græsmarken; men endnu, da Diligencen kom, laa Ølkusken og kravlede rundt mellem Ølkasserne.

Diligencen kom rumlende i sin sædvanlige Dur, holdende over mod højre Side. I et Nu faar Hestene Øje paa den havarerede Ølvogn, og Kusken i Grøften gav samtidig et Brøl fra sig, og da et kraftigt Vindpust fik Presenningen til at flagre op, blev Hestene saa forskrækkede, at de fo'r ud til Siden, og før Anton fik samlet Tømmerne sammen, var de fjærmer Hjul kommen for langt ud paa den bløde Vejrabat, saa Vognen gled lige saa stille om paa Siden og væltede ned i Grøften. Postmændene, der slap uskadte fra Kolbøtten, fik nu travlt med at søge Assistance i en nærliggende Gaard; de laante en Vogn til at læsse Postsagerne over i og saa fortsætte Turen med denne til Nykøbing.

Tildragelsen stod Dagen efter i »Holbæk-Posten« og nogle Dage efter i et jysk Blad, men den har nok, før den har naaet bemeldte jyske Avis, gaaet igen i flere Blade, thi den havde forandret sig til »En frygtelig Historie«, saa det gik omtrent her som i Eventyret om de 5 Høns, thi da den kom tilbage til sit Udgangspunkt, var den ikke til at kende igen.

— — Vinteren kunde nok have sine drøje Ture; men det var nu ikke nær saa slemt, som man var tilbøjelig til at antage. Mod Kulden kunde man saa nogenlunde beskytte sig. Under den røde Kappe var der Plads til rigeligt Undertøj, og den store Kappekrave slog man op over Ørerne. At holde Fødderne varme var et vigtigt og vanskeligt Pro-

blem, men ogsaa det klarede. Vi havde gerne de dengang saa almindelige laadne Støvler, og som Fodpose anvendte vi en Sæk halvt fyldt med Hakkelse. Mest ubehageligt var det, naar det var Regnvejrs ved Paabegyndelsen af Turen, og det saa senere slog om til Frost og Isslag, Kappen kunde da være saa stivfrossen, at den ligefrem brækkede, naar man bevægede sig i den.

Jeg skal nu omtale den drøjeste Tur, jeg kan mindes. Det var en Midvinternat; vi gik paa Stationen og ventede paa Toget fra København. Det havde om Eftermiddagen begyndt at sne og fyge, og det havde taget stærkt til fra Time til Time, og det blæste kraftigt fra Nordøst; Aften-togene havde allesammen passeret med nogen Forsinkelse, nu gjaldt det, om det sene Nattetog kunde slippe igennem. Vi ventede i 2 og 3 Timer; endelig ankom det ved 3-Tiden til Jyderup. Nu var Spørgsmaalet det, om vi med Hestekøretøj kunde stride os igennem de urolige Elementer. Det var Postkonduktør Jensen, der havde Tjeneste, og han mente, vi skulde forsøge. Den tunge Diligence kunde det ikke nytte at tænke paa at slæbe igennem, hvorfor vi laante en let Vogn hos Staldmesteren. Vi fik læsset Vognen og bredt en Presenning ud over det hele og begav os saa ud paa den lange Køretur; naa, denne Gang blev det ikke saa langt maalt i Kilometer, men saa meget desto længere maalt i Timer. Saa længe vi kørte i Skoven, gik det nogenlunde, selv om der var et tykt Lag Sne at stride sig igennem; men Stormen hylede og ruskede i de svajende Grantoppe og varslede om, at ude paa frit Land var der ikke godt at komme. Vi naaede da ogsaa snart ud af Skoven og kom op paa Bakken ved »Bassebjerg«; her rasede Uvejret i al sin Voldsomhed, Himmel og Jord stod i et, det var ikke til at se ud over Hestenes Hoveder. Pludselig stod Hestene stille og vilde ikke ud af Stedet. Vi blev nu noget tvivlraadige, hvorvidt vi endnu befandt os paa Vejen. De nøgne Træer, som vi kunde skimte ragende op af Sneen, kunde ikke være Vejtræer, eftersom det forekom os, at

de stod i spredt Orden, og det viste sig da ogsaa den næste Dag, da vi besigtigede Forholdene, at vi havde taget Sigte paa at køre ind i en privat Have, om ikke Hestene havde stoppet op her. Konduktør Jensen kravlede ned af Vognen for at undersøge Forholdene; han var saa uheldig at komme lige ud i Vejgrøften og var nær helt forsvundet i Sneen. Han udstødte nogle lange Suk, da Snefuggene hvirvlede ham om Hovedet og blændede ham og truede med helt at begrave ham. »Vi maa hellere se at komme i Hus«, fremstammede Jensen, hvilket jeg var enig med ham i. Paa den korte Tid, vi havde holdt stille, var Sneen føget op om Køretøjet, saa Hestene ikke kunde rokke Vognen af Stedet. Skaglerne blev nu spændt fra, hvorefter vi alle fire, Mandskab og Heste, kravlede gennem Sneen for at søge Ly. Vi naaede ind til Gdr. P. Petersen, Stokkebjerg, kaldte ham op og gav naturligvis mange Undskyldninger, fordi vi forstyrrede hans Nattero, men vi var jo ilde farne. Petersen og hans Hustru tog ogsaa overordentlig venligt imod os, jeg tror, de tog det hele som en interessant Oplevelse. Petersen hjalp os Hestene i Stald, og vi maatte derefter stride os tilbage til den forladte Vogn og bjerge nogle af de vigtigste Postsager. Mens vi havde ordnet alt dette, havde Fru Petersen tændt op i »den sorte«, og da vi kom ind, duftede der lifligt af Kaffe, som vi fik serveret. Hyggeligt var det at sidde lunt inden Døre ved en Kop Kaffe og en Cigar og faa sig en Passiar og saa siden komme til Ro efter Nattens Besværligheder.

Ved 9-Tiden næste Formiddag kom Petersen og vækkede os og meddelte, at nu stod Frokostbordet dækket, Hestene havde han sørget for. Vi diskuterede nu Situationen; Stormen havde endnu ikke lagt sig, men Folk begyndte dog at komme ud og gaa i Gang med at kaste Sne fra Dørene. Ogsaa Snefogeden stred sig igennem Stormen og Sneen og tog Trafikforholdene under Overvejelse; han vilde dog ikke gaa i Gang med en regulær Opkastning af Vejene, saa længe det blev ved at fyge; han indskrænkede

sig til at lade Mandskabet hjælpe de vejfarende igennem Sneen, saa godt de kunde.

Vi fik sendt en Stafet til Jyderup for at forhøre paa Postkontoret, hvorledes vi skulde forholde os. Postmester Weis gav Manden kort og godt den Besked: »De kan komme tilbage.« Vi naaede tilbage til Jyderup noget over Middag, og vi havde da været 11 Timer om at køre den $\frac{1}{4}$ Mils Vej.

En anden Snestormsnat ventede vi ligeledes paa Toget i ca. 3 Timer; omsider fik vi den Besked, at Toget var kørt fast og vilde ikke naa ind til Jyderup før Dag, saa vi kunde godt gaa hjem og lægge os.

Det indesneede Tog ankom til Jyderup den næste Dag op paa Formiddagen, hvorefter vi gled mod Nykøbing. Det var nu meget livligt og afvekslende saadan en Gang at køre om Dagen, tilmed uden at det var nødvendigt at rette sig efter den foreskrevne »Styk-, Time- og Vægt-seddel«, som altid fulgte med hver Post.

Langs Vejene mødte vi Mælkevogne, Brødvogne og andre Befordringer, der nødvendigvis maatte ud, hist og her var der samlet Grupper af Snekastere.

Som enhver Kusk ved, er glat Føre det værste, man kan komme ud for, hvis Hestene ikke er godt skoede. Noget af det første, vi foretog os, naar vi i Vinternætterne kom op, og det var Frost eller Sne, var da ogsaa at komme ud og faa besigtiget Vejbanen for at skønne, om det var nødvendigt at brodde Hestene.

Naa, det kunde jo godt hænde, at selv om Føret var godt ved Paabegyndelsen af Kørselen, kunde det slaa om til Frost og Isslag, saa det kunde blive nødvendigt at brodde undervejs, hvilket var et baade koldt og besværligt Arbejde ved Lyset af en Vognlygte.

Nytaarsnat var det altid meget besværligt at faa læsset Postvognen i Jyderup. Vognen holdt an ved 11-Tiden ud for Posthuset, og ved dette centrale Sted var Nytaarsskydningen paa dette Tidspunkt gerne paa sit

højeste. Den kære Ungdom ligefrem morede sig over at kaste Fyrværkerisager ind under Køretøjet. Hestene blev naturligvis meget opskræmte, naar Kanonslagene eksplo-derede imellem Benene paa dem. Kusken kunde en saa-dan Aften ikke deltage i Læsningen, han havde nok at gøre med at styre Hestene; Konduktøren maatte ligefrem løbe i Zig-zag og kaste Postsagerne ind i Vognen, efter-som Hestene rykkede frem eller tilbage; men var der saa endelig blevet læsset, og der kunde gives los paa Linerne, saa gik det ogsaa i opsat Tempo ud gennem Skoven. Naar vi saa kørte igennem Landsbyerne, kom der gerne en ekstra Salut fra et Par forsinkede Nytaarsskydere, og dette holdt Tempoet oppe. Naa, intet er jo saa galt, at det ikke er godt for noget, hvilket ogsaa gjaldt Nytaars-skyderiet.

Da jeg den første Nytaarsnat, jeg kørte fra Jyderup, var naaet ud for »Egemarke«, skimtede jeg en Mand, der stod ude paa Siden af Vejen, og da vi nærmede os ham, strakte han begge Hænder i Vejret; i den ene Haand svin-gede han en Staldlygte, og i den anden bevægede han en ubestemmelig Genstand. Heldigvis var det ikke, som man i gamle Dage kunde befrygte, en ladt Pistol, der blinkede i det matte Lygteskær, men derimod en stor Spaan-kurv, som Manden i Forbifarten stak op til mig.

Jeg stak Haanden ned i Kurven for at undersøge dens Indhold, og det viste sig da at være en stor Flaske Punch og tillige en Masse dejlige varme Æbleskiver. Manden med Kurven var den gamle Vægter paa »Egemarke«, der hver Nytaarsnat gav os en lille Opmuntring med paa Vejen. Paa den store Gaard havde man nok fejret Nytaarsskiftet ved en Bolle Punch og varme Æbleskiver, og ved samme Lejlighed blev der saa tænkt paa os Natteravne, der passerede Gaarden ved 1-Tiden. Endnu var Nytaarsnattens smaa Overraskelser ikke forbi; den næste oprandt ved Starreklinte Brevsamlingssted. Dette havde til Huse i en gammel Bondegaard, hvis Jorder i sin Tid var lagt ind

under »Teglværksgaard«. Her i disse lave Bondestuer residerede Brevsamleren, Smedemester Jørgen Petersen, som Postvæsenets betroede Mand; han havde ganske vist kun een Undersaat, nemlig den gamle Landpost. Brevsamlingsstedet laa nogle Favne fra Landevejen, hvorfor vi maatte fravige Vejen og køre op i Gaarden. Vi kaldte derefter paa Brevsamleren, der snart lukkede os ind, og vi fik derefter ordnet Posten. Men Nytaarsnat var der fuldt oplyst i Smedens Stuer, og baade han og hans Hustru var oppe og tog imod os; thi, som den gode Smedekone udtalte: »Jeg vil da nok være oppe denne ene Gang om Aaret og ønske glædeligt Nytaar til de Mennesker, som er daglige eller rettere natlige Gæster i vort Hjem.« Der var paa denne Aften særlig hyggeligt i Brevsamlerens Hjem; Juletræet, der endnu var pyntet, stod i det ene Hjørne af Stuen, der var fuldt Blus paa Kakkelovnen, og fra Kogerummet sendte en Kedel den hede Damp ud af Tuden, et Tegn paa, at Vandet til Kaffebrygget var paa Kogepunktet, og for neden paa Kakkelovnspladen stod »Madam Brun« og sendte en dejlig Duft op fra de nylig paafyldte Kaffebønner. Bordet stod dækket med dejligt, hjemmelavet Bagværk. Mens Kaffen blev tragtet, lindede vi for Kurven, vi havde erhvervet os undervejs, og hele Selskabet satte Smag paa Punchen fra »Egemark«, og derefter tog vi fat paa Smedekonens Kaffe og Julekager. Hestene havde vi givet Dækkener paa og vore Kørekapper over sig; thi Opholdet her tog jo en halv Snes Minutter længere end sædvanlig, men vi var ogsaa kommet noget for tidligt, grundet paa Skyderiet, saa det var altsaa godt for noget.

Det lille Gilde fik jo snart Ende, da Tiden var kort tilmaalt, og snart svingede Vognen atter ud paa Landevejen og fortsatte mod Faarevejle, hvor det andet Spand var parat til at køre videre til Nykøbing.

— Før Jernbanernes Tid var det Diligencen, der forbandt de forskellige Byer og Landsdele med hinanden; her i Amtet har der været en Række Diligenceruter: Fra Hol-

bæk til Ringsted og mellem København—Roskilde—Holbæk og over Svinninge til Kalundborg og Nykøbing. De pyntede i Landskabet, de gamle Diligencer med de livlige Farver, naar de passerede Vejene fra By til By. Og Borgerskabet i det forrige Aarhundrede har nok betragtet det som et stort Fremskridt, naar de fik kgl. Postforbindelse til deres By.

Da Korsørbanen aabnedes 1856, fik Kalundborg sin Hovedforbindelse med Diligencen fra Slagelse. Da Kalundborgbanen aabnedes 1875, etableredes der Diligencerute paa Strækningen Slagelse over Ruds-Vedby til Jyderup og mellem Jyderup og Nykøbing. Svinninge var en af de første Landsbyer, der fik sit Posthus, idet der her i 1852 oprettedes et Brevsamlingssted, formentlig paa Grund af Byens Beliggenhed som Knudepunkt for Diligenceruterne Holbæk—Kalundborg og Nykøbing.

Nykøbing fik allerede en Slags Postforbindelse med Holbæk i 1739; herom beretter Forlaget »Vort Samfund« i Post- og Telegrafvæsenets Historie: Det var Byfogden i Nykøbing, der fik overdraget Retten til at oprette en Bipopst, der bestod i, at Fogden ved ridende Bud skulde foretage en Brevpostforbindelse med Holbæk en Gang om Ugen. I 1871 fik Nykøbing en daglig Postforbindelse med Svinninge med Tilslutning til Diligencen Holbæk—Kalundborg. Da Nordvestbanen i 1875 aabnedes, kom Diligencen til at fortsætte til Jyderup; senere kom denne Diligence til at gaa over Snertinge og Starreklint, og Svinninge fik sin Forbindelse til Mørkøv. Fra 1. Marts 1883 gik Diligenceforbindelsen Holbæk—Nykøbing over Gundestrup og Audebo. Diligenceruten Holbæk—Nykøbing ophævedes, da Odsherredsbanen aabnede 1899, Jyderup—Nykøbing fortsatte derimod en halv Snes Aar efter.

Det var ikke med Iltogsfart, Diligencen bevægede sig ud ad Landevejen, vel ikke stort mere end een Mil i Timen, men det maa erindres, at Vognene var tunge og svære, og Vejene var heller ikke altid lige gode. F. Eks. naar der

om Efteraaret laa Skærver paa lange Strækninger, kunde det være en slem Svedetur for Hestene at slippe igennem, og naar saa et saadant Vejstykke blev belagt med Grus, saa kom ogsaa de saakaldte Vejbukke. Det var de tykke Grene, som Vejmanden savede af Vejtræerne, der blev lagt et Stykke ud paa begge Sider af Vejbanen med nogle Favnes Mellemlum; dette tvang Vognen til at køre i Zig-zag og saaledes bevirkede, at Vognen ikke hele Tiden kunde køre midt paa Vejbanen.

Før Odsherredsbanen anlagdes, havde Nykøbing sin Hovedforbindelse med Omverdenen igennem Diligencen.

En Statistik fra 1897—98, altsaa et Par Aar før Banen aabnede, viser, at paa Byens Postkontor havde 2663 Personer løst Billet til Befordring med Diligencen. I samme Aar havde Holbæk Postkontor solgt 1533 Billetter til Diligencen, Kalundborg 1808, Jyderup 1598 og Ruds-Vedby 1317, Slagelse var oppe paa 4865.

Diligencens Ankomst til Nykøbing har nok været en af Dagens Hovedbegivenheder. Postens Ankomst blev jo højtideligt meldt, thi:

Naar Posthornets Toner klang gennem Gaden,
det meldte, at Posten var kommen til Staden.

Ikke alene i Købstaden, men ogsaa i Landsbyerne var Diligencens Ankomst Dagens Begivenhed. Og Beboerne i den Landsby, der blev begunstiget med et Brevsamlingssted og derved Holdested for Diligencen, har nok betragtet deres By som et helt lille Kulturcentrum. Ved Postens Ankomst har de gamle Landsbyhaandværkere nysgerrigt kigget ud ad Værkstedets øverste Halvdør og Bonden lindet Fæhusdøren for at se, om Diligencen bragte fremmede til Byen. Det kunde da være Præstens Søn, den unge Student, der vendte hjem fra Hovedstaden, eller en af deres egne unge Mænd, der havde faaet Soldaterorlov. Breve fik Menigmand ikke mange af i Diligencens første Tid;

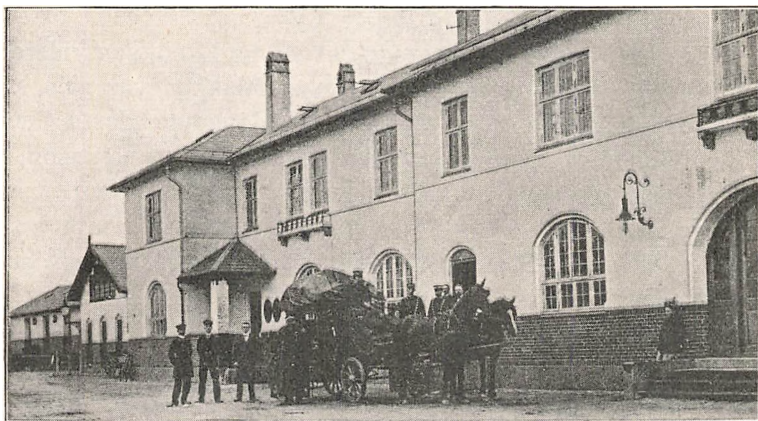
Folk var dengang saa lykkelige ikke at kende til Checks, Veksler, Indbetalingskort, Opkrævninger, Bankbreve eller de mange Aviser og Ugeskrifter samt de Dyrger af Reklamer, som Landposten nu om Dage kan vælte af sig ved sit Besøg omkring i Hjemmene. Var der en sjælden Gang en Regning med Posten, var det gerne bare en Auktionsregning fra Prokuratoren inde i Byen.

Naar Diligencen passerede det aabne Land, saa vidste Plovmanden og Vogterdrengen, hvad Klokkeren var slaaet. Selv om ogsaa dengang de fleste Karle havde deres Ur, og enhver rask Hyrdedreng havde sin Solring i Vestelommen, fastgjort med et kulørt Baand til et Knaphul, saa var det godt at faa sin Tidsmaalers Rigtighed bekræftet.

I Tiden, da Postvæsenet rigtig udvidede sig, og der oprettedes Kontorer i de forskellige Provinsbyer, var det ofte gamle veltjente Officerer, der af kgl. Naade blev beskikket som Postmestre. I gamle Postfolks Erindringer fortælles mange pudsige Træk om de militære Postmestre. Disse havde selvsagt ikke meget Indblik i Postvæsenet, men derimod holdt de strengt paa Disciplin og Rangforordning. Naar en saadan Majorpostmester skulde inspicere Diligencerne, var han rigtig i sit Es. En saadan gammel Militærpostmester residerede paa Kalundborg Postkontor omkring ved Jernbanens Aabning, det var Major W. Diogenes, som havde deltaget i Krigen 1848. Major-Postmesteren var et prægtigt Menneske, Godheden selv, fortælles der i de gamle Beretninger, kun Krænkelser af Autoritet og Værdighed kunde bringe ham ud af Ligevægt. Postmester, Major W. Diogenes gik altid i stram Uniform, og om Søndagen bar han tillige Krigsmedalje og Ridderkors.

Med Diligence-Inddragelsen ophørte ogsaa Postkonduktørstillingen. Disse Stillinger oprettedes i 1830 og udgik af Tilværelsen i 1911. Diligencen paa Nykøbing—Jyderup-Ruten havde ikke altid været ledsaget af Konduktører, det var først de sidste halve Snes Aar; disse blev flyttet fra større Ruter, der var blevet inddraget, især fra Jyl-

land, hvor der var anlagt Jernbaner. Disse Konduktører rejste da ogsaa, efter at de havde faaet Pension, over til de Steder, hvor de kom fra og følte sig hjemme; Madsen rejste til Aalborg, Andersen til Thisted, Jensen til Vejle, kun Konduktør Mortensen forblev i Jyderup.

Diligencen afgaar for sidste Gang fra Nykøbing d. 31. Marts 1909.
Hele Postkontorets Personale er ude for at tage Afsked.

Samtidig med Konduktørstillingen gled ogsaa Diligencekuskstillingen ud af Postvæsenet. Det eneste Tegn, Postvæsenet har tilbage fra Postrytterens og Diligencer-nes Tid, er Posthornet, der stadig er Postvæsenets Mærke, hvormed det ogsaa hedder i en Festsang:

Til Minde om en svunden Tid
et Postbud Hornet bærer
paa Knapperne og Huens Kant,
og vi det Minde ærer.
Den gamle Postillons Signal
har lydt ved Kvæld og Hanegal,
han blæste, han blæste da, da, da — —

Nu har de nye Tidens Fart
besat vort gamle Væsen,
det gamle var jo ikke smart,
nu er man bleven kræsen.

Maaske dog Postchaufføren har
den gamle Postillon til Far,
han blæste, han blæste da, da, da — —

Med Diligencens Ophør fandt et Afsnit af Post- og Befordrings-Transporterne sin Afslutning. Den var som et sidste Led i en lang Udvikling: Posttrytteren, den agende Post, Kugleposten og den 6- og 4-sædede Diligence. Og nu er det altsaa 25 Aar siden, den sidste Diligence rullede sin sidste Tur.

Men selv om ingen ønsker de gamle Dages Befordringsmidler tilbage, kan man dog nok under den forcerede og halsbrækkende Fart, hvori alting nu skal gaa, i stille Stunder sende en vemodig Tanke tilbage til »De gode, gamle Dage«.

Borte er nu de trange Kontorer,
ej Diligencen mere man ser,
borte er ogsaa de gamle Majorer,
Posthornets Toner klinger ej mer'. —

FRA DEN GAMLE LANDSBY

Af August F. Schmidt.

I den for Studiet af dansk Bondehistorie betydningsfulde Samling: »Danske Vider og Vedtægter eller Gamle Landsbylove og Byskraaer« I—IV (1904—32) ved Poul Bjerger, Thyge J. Søegaard og August F. Schmidt findes fra Holbæk Amt følgende 10 Bylove: Holbæk I fra 1581 (18 Paragraffer), II fra 1705 (26 §), III fra 1714 (25 §, Revision af II), IV fra 1740 (27 §), V fra 1758 (29 §, Revision af de tidligere Love). Nykøbing fra 1704—37 (53 §). Sønderjærnløse (Merløse Herred) fra 1598 (56 §). Kværmløse By (Merløse Herred) fra 1624 (20+25+28 §). Bennebo i Skamstrup og Tornved i Jyderup Sogn fra 1744 (14 §). Nordby (Samsø) fra 1721 (72 § plus en Række Tilføjelser senere, fra Tiden 1781—1842). Disse Love findes trykte i Vider og Vedtægter I, 188—163, III, 103—140, IV, 19—33.

De nu kendte 10 Bylove fra Holbæk Amt stammer fra Tidsrummet 1581 (Holbæk I) — 1758 (Holbæk V), ja, tages Tilføjelser og Revisioner med fra Nordby naar vi helt ned til 1842. Som det vil ses af Paragrafantallene, er de fleste af Viderne temmelig lange og udførlige, og de yder hver især fortrinlige Oplysninger om de Sogne, hvor de er hjemmehørende. Det er en stor Behagelighed for en Lokalhistoriker, der vil udgive en udførlig Beskrivelse af et Sogn, hvorfra der kendes en Landsbylov, thi han faar gennem denne en hel Række lærerige kulturhistoriske Detailler til Givende. Han kan da paa Grundlag

af en Bylovs tilsyneladende tørre Paragraffer — hvis han har Held til det — give en livfuld Skildring af Omraader fra Sædvaneret og Folkeskikke i Landsbyfællesskabets Tid i det Sogn, der har hans Interesse. Landsbylovene levendegør tit paa en særegen Maade det daglige Liv, som det førtes i de gamle, sammenbyggede Landsbyer. Man finder i Virkeligheden ingen Kildeskrifter, der sætter Nutidsmennesker mere lyslevende ind i Befolkningens Tankegang og Livsvilkaar i Fællesskabets Tid, end disse gamle Bestemmelser, der var fremgaaede dels af Slægtleds Forhandlinger og Drøftelser paa Bystævnet, dels af Befalinger givne af Herskabets Godsledere fra den Herregaard, hvorunder de betræffende Landsbyer hørte. Landsbylovene bærer ofte Præg af litterær Smag, idet de er nedskrevne af Herregaardsskrivere, Præster og andre Personer, der kunde føre en Pen; men det er dog lykkedes at overføre paa dem friskt fra Folkesproget megen djærv Enfold og Fynd. — En stor Del af Indholdet af Landsbyernes Vedtægter er Straffebestemmelser; deraf Benævnelsen *Vide* (oldn. *viti*, Straf; jfr. *Helvede*: Straffen i Hel, i Helvede). Det var nødvendigt at have mange Bestemmelser om, hvorledes Folk havde at opføre sig paa Bystævnet, i Gildehuset eller andre Steder, hvor Byændene samledes; thi Raaheden var stor i gamle Dage, og upoleret Opførsel ved Sammenkomster var meget almindelig. Livfulde Bidrag til Forstaaelse af Forholdene i saa Henseende findes i *Kvarmløse Byskraa*, — sikkerlig den morsomste af dem alle —, hvor det hedder saaledes i Paragrafferne 13—16 (*Vider og Vedtægter I*, 136):

»Om Gæster og Betaling: Paa hver Tønde Øl, om det er Mand eller Dreng, skal gives 2 Sk., mindre derefter: Kvinden 1 Sk., Pigen 1 Sk.

Om Ukvemsord og Straf: Bruger nogen i vort Lavgildeshus eller -gaard Ukvemsord og uhøviske Ord, bøde 2 Sk.

Om dennem, som spilder: End spilder nogen

mere Øl, end han kan skjule med sin Lue, bøde 1 Sk., men sker det med fri Vilje, bøde 1 Otting Øl.

Om Opkastelse og Spyer: Om nogen opkaster, spyer eller pisser i Gildeshus, bøde 4 Sk. Ræber nogen plumpeligen, bøde 1 Sk. Men i Gildesgaarden skal man ære sig selv, under fire Mænds Sigelse.«

Forholdene i Byvangene gav tit Anledning til Drøftelser i Bymændenes Lav, da der let opstod Konflikter som Følge af Brud paa Markfreden. I Sønderjernløse Vedtægt bestemmes der saaledes herom, at den Mand, hvis Kvæg eller Svin kommer i Vang og gør Skade, bøde for hvert Stykke Kreatur til Lavet 1 Skilling, hvis det er stort Kvæg; er det Faar eller Svin, bødes for hvert $\frac{1}{2}$ Skilling. Er en Mand noget ligeglads og kører tværs over anden Mands Ager eller Eng, bøder han derfor 1 Fjerding Øl. — Landsbyvedtægternes Omraade falder i Reglen sammen med den enkelte By. Undertiden kunde dog en Vedtægt omfatte flere Byer eller angaa Bestemmelser om flere Byers Fællesdrift paa en Udmærket. Et Eksempel herpaa findes i den Forordning, som Gaardmændene i Bennebo (Skamstrup Sogn) og Tornved (Jyderup Sogn) den 1. Maj 1744 indgik vedrørende Staabjergs Vangs Fælled, hvori de to Byer alene var lodtagne. I Tornved var der 12 Gaarde, i Bennebo 13. Førstnævnte By maatte have ialt $230\frac{1}{2}$ Høved i Fælleden, medens sidstnævnte havde Lov til at faa græsset $213\frac{3}{4}$ Høved. En Fælledvedtægt, som den her omtalte, har sin Interesse ved, at den giver kulturhistoriske Oplysninger om, hvorledes alt Sommeren igennem skal gaa til derude paa det store Græsareal, som de to forskellige Byer har Lov til at udnytte. Det er letforstaaeligt, at der maatte Lovbestemmelser til, naar Udnyttelsen af en Fællesfælled skulde finde Sted uden Spektakel mellem de Byer, der havde Lod i Fælleden.

En Landsbylov, der skulde have retsgyldig Virkning i Bylavet, skulde læses paa Tinge. Undertiden anvendtes

den Form, at Beboerne paa Tinge søgtes til at vedtage eller underskrive den. I senere Tid indhentedes næsten altid Herskabets Samtykke, selv om Vedtægten ikke skulde omfatte Hovedgaardsjord, og engang imellem var det endog Herskabet, der selv tog Initiativet til Nedskrivningen. Der haves kun faa Spor af, at det offentlige har blandet sig i Affattelsen af Vedtægterne. De drejer sig i første Linje om Landsbyens Forfatning, og hvor det er en Købstadsvide, der er Tale om, indeholder den hyppigst Bestemmelser om Købstadens Bymark og de dermed forbundne Kulturforhold. Denne Gang skal jeg imidlertid ikke komme ind paa en Redegørelse for Holbæk Amts Købstadslove, men kun omtale Landsbyvedtægterne fra Amtet.

En Del af disse fremtræder som *Gildesskraaer*. Skønt Værnegildernes egentlige Hjemstavn var Købstæderne, havde dog ogsaa mange danske Landsbyer i Middelalderen haft Gilder, til Dels dog maaske af anden Oprindelse, og der er fra enkelte af disse bevaret selvstændige Gildesskraaer. Efter Reformationen var det i det væsentlige kun de til Gilderne knyttede selskabelige Sammenkomster, som vedblev at florere, og det er ogsaa med dem, Landsbylovene fortrinsvis beskæftiger sig, idet de opstiller en ofte udførlig »Gildesskik«¹). Et typisk Eksempel paa en saadan Landsbygildesskik finder vi i den ovenfor i anden Forbindelse citerede Bylov fra *Kvarmløse*, der forøvrigt indledes med at benævnes »en ret sjællandsk By-skraa«. Foruden dens mange Bestemmelser om Gildessammenkomsterne har den naturligvis ogsaa Vedtægter om Oldemanden og hans Bestilling, om Foldegemmerne (der skulde se til, at intet ulovligt Kvæg gik i Marken), om Vangevogtning, Gadestævne, Mundklammer, løgnagtig Tale paa Stævnet, Hegns Vedligeholdelse, Ildsteder, uvane Hunde og meget andet. Alene af denne Oprensning af nogle Po-

¹) Jfr. Poul Johs. Jørgensen: Den danske Retshistorie I (1913), 137—39.

ster fra Kvarmløse Lov erfarer man lidt om, hvad det er, Landsbyviderne indeholder, idet deres Bestemmelser jo i det store og hele maatte være ens, da Kulturforholdene i Landets forskellige Bondeegne selvsagt lignede hverandre i ret udstrakt Grad.

Man kunde let blive ved med at fremdrage Enkelt-heder fra Holbæk Amts Landsbylove. Dette vil imidlertid føre for vidt. Interesserede skal for Resten ogsaa nok selv se at faa fat i Udgaven og gøre sig bekendt med Lovenes Indhold, der nu er saa lettilgængelige. Ved at se i Vider og Vedtægter I, 139 vil man faa et Indtryk af selve de originale Haandskrifter, der er Forudsætningen for de hidtil udgivne fire Bind Landsbylove, idet der nævnte Sted findes en Facsimilegengivelse af Underskrifter og Bomærker fra Kvarmløse Byskraa. Man faar her et lille Indblik i selve Arbejdet med Udgivelsen af disse Landsbyernes retshistoriske Dokumenter. — Lovene lærer os, hvorledes alle i Bylavene saa lempelig søgte at rette sig efter hverandre, de lærer os ogsaa, at der var megen Tvang i Landsbyerne, da der var ret snævre Grænser afstukne for den enkeltes personlige Frihed, men om sligt blev der heller ikke spurgt ret meget i ældre Tider.

Naar der af Oldermændene tudedes til Gade, samlede Bymændene paa Byens officielle Samlingsplads. Om Vinteren holdtes Stævnet dog i Oldermændens Gaard, og hos ham endte Stævnet gerne med et Bygilde, da Bymændene som alt berørt ikke alene udgjorde et Bylav, men ogsaa et Bygilde. Med de store Landboreformers Gennemførelse og især med Driftsfællesskabets Ophævelse, der gav Plads for det frie Initiativ, mistede det gamle Bystyre sin væsentlige Betydning. Maaske var de fleste Steder de første Selvejrbønder det sidste Hold Bymænd, der samlede til Bystævne: den laveste Retsinstans i Samfundet. Hertil ankom Bymændene i Flok og Følge, klaprende i deres Træsko og iførte deres maleriske Dragter, saaledes som man kan se dem afbildede i Kredslæge J. S. Møllers pragt-

fulde Værk: »Folkedragter i Nordvestsjælland«, — og saa sad eller stod de i Ring, de gamle Bønder, og dømte og traf Aftaler, alt eftersom Emnerne, der var Aarsag i Stævnesammenkomsten, tillod det. —

Vi skal nu høre, hvad der er optegnet vedrørende Oldermænd, Bystævner og Bylav i den nyeste Tid fra Holbæk Amts fire sydligste Herreder: Merløse, Tudsø, Løve og Arts, idet disse Optegnelser paa fortrinlig Maade supplerer, hvad Bylovene fortæller os om de gamle Landsbysædvaner og Lavsskikke.

Landsbyens Lav lededes af Oldermændene, der blev valgt paa Omgang mellem Gaardmændene. Hos ham opbevaredes Lavets Kasse og Bysens Kæp. Hver Mand havde sin Plads med sit Mærke indskaaret i Kæppen. Hvis saa en eller anden Mand var blevet forpligtet til at betale en Bøde (jfr. Vidernes mange Bødebestemmelser), blev der skaaret en Skure for vedkommende, og naar saa Kæppen blev gjort op, og alle Bøderne blev betalte — disse Bøder blev i de fleste Tilfælde anvendte til et Gilde —, blev alle Skurerne skaaret ud. Sine Steder havde man nok mange smaa Kæppe, saa hver Mand havde sin; men det var jo væsentlig det samme¹⁾.

Bystævnepladsen fandtes paa et centralt Sted i Byen. I Jyderup var den beliggende ved Gadekæret. Pladsen er her for over 50 Aar siden dels blevet bebygget, dels lagt ud til Have²⁾. Grandløse havde sin Stævneplads midt i Byen paa Vejen mellem Smedien og Gadekæret³⁾.

Om Bymændenes Sammenkomster i det hele har en ældre Mand fortalt følgende oplysende Skildring til Lærer Ch r. We i s s, Tingerup: Min Bedstefader, hos hvem jeg

¹⁾ Karoline Graves og Henrik Ussing: Ved Halleby Aa (1921), 106.

²⁾ Lars Andersen: Folkeliv i Skippinge og Tudsø Herreder (1922), 34 f.

³⁾ Opt. 1911 af Lars Andersen efter Gmd. Lars Olsen, f. 1825 i St. Grandløse, senere boende i Veddinge (D. F. S. 3: Dansk Folkemindesamling).

blev opfødt, sagde, at der blev tudet paa Gaden hvert Øjeblik, snart om noget og snart om ingen Verdens Ting. Naar der var tudet, saa fik alle Stodderne (et Kælenavn til Mændene i Byen) saa travlt, som der var Ild i Hoserne, fik fat paa Knarken (Tobakspiben) og Tobakspungen, for de skulde da ryge, naar de skulde til Gadestævne, men bevares, sikke noget Tobak, de røgte, men de var ikke bedre vant. Hvad de forhandlede, vidste Manden ikke, men naar de var færdige, fulgtes de alle ad hjem til Oldermænden, ham, der havde Byhornet, og saa gav de hver en Skilling eller to til Brændevin; saa maatte Drengen af Sted til Kroen, den havde de da i Byen, og hente en Pot eller lignende, som de nu havde Penge til. Der blev de saa bænke ved det lange Bord, og hvor de kunde finde et Sæde. Havde de ikke andet, fik de et Par tomme Øltræer og en Vognfjæl lagt over til at sidde paa, og saa kan det nok være, Knævveren gik, og Piberne dampede, lavt var der jo til Loftet, saa Stuen kunde snart blive saa fuld af Røg, at de ikke kunde se til den anden Ende; Kvindfolkene kunde godt døje den Røg og maatte fortrække ud i Køkkenet. Naar saa Brændevinen kom, blev det først rigtig til noget. Der skænkedes op i store Glas, eller de drak af Flasken. De røgte og kradsede ud og stoppede om over en lav Sko. Tændstikker havde de jo ikke i de Dage andet end de lange med Svovl paa begge Ender, og dem lavede de fleste selv, men dem skulde der ogsaa spares paa. Naar de nu skulde tænde de nystoppede Piber, brugte de at faa en Lerskaal eller et lille Fad med Tørvegløder ind paa Bordet. Og for at dette ikke skulde blive svedent af det opvarmede Fad, satte de dette paa en Stump Mursten, der laa paa Bilæggerovnen til samme Brug; der tog de saa med Fingrene en Glød til Piben, naar de trængte. »Du giver vel en Bid Brød til Drammen«, kunde saa en eller anden sige, og saa maatte jo Meddelerens Mormoder til at sætte frem, men det var ikke andet end tykke Rugbrødsrundtenommer med Smør paa og somme Tider ikke

en Gang det. Naar de ikke havde Smør, fik de en Gnalling Ost, og saa gnylrede de det i sig med god Appetit. Hvad de snakkede om, var mest, hvordan de havde narret den eller den, om Slagsmaal og hvem der stod sig her, og hvem der fik Prygl der, om Hestehandel og Kæltringstreger og om, hvem der var den stærkeste Mand i Bylavet. Politik var der aldrig Tale om, det kendte de ikke en Gang. Aviser havde de ikke, og hvor skulde de saa faa noget at vide? Folk var den Gang alle mere lige, for de var alle lige fattige, og den ene misundte ikke den anden. Naar de saa havde spist Maden og tømt Flasken, gik de. Saa kunde Kvindfolkene komme ind og se at faa noget af Røgen ud¹). — 1907 oplyser Chr. Weiss en hel Del mere om Bylavsforholdene i S o d e r u p Sogn. Man havde da endnu Oldermænd i Sognets forskellige Byer, men de brugtes da ikke meget. Oldermændsskifte foregik ikke til samme Tid i hele Sognet. I nogle Byer skiftedes han til Nytaar, andre Steder til Kyndelmisse, Paaske eller 1. Maj. Hver By havde sit Byhorn, der fulgte med Oldermændsbestillingen. Det ældste Byhorn i Sognet var det i T i n g e r u p. Det var et almindeligt Oksehorn med Mundstykke af Metal; det bar Aarstallet 1772 indbrændt med Prikker, og paa samme Maade var alle de daværende Gaardmænds Navne indbrændte, hvert Navn med tre Bogstaver. Om trent til 1870 og maaske et Par Aar senere kom Bymændene sammen til Gadestævne, naar Oldermænden tudede i Hornet. Der blev sjælden tudet om andet end Byens egne Sager, eller om Betaling af Skatter, Vejarbejder o. lign. Aviser var jo sjældne, og kommunale Sager blev i alt Fald ikke bekendtgjort i disse. I 1907 tudedes der aldrig paa Gade, og hvis Oldermænden fik noget meddelt udefra, som skulde bekendtgøres for Byens Beboere, lod han en Dreng løbe om med Sedlen; derfor havde han af-

¹) Evald Tang Kristensen: Jysk Almueliv, Tillægsbind I (1900), Nr. 13.

givet Hornet til Brandfogeden, saa det brugtes nævnte Aar — og maaske endnu — som Brandhorn.

I Soderup By var en Del Gadejord, hvorpaa der var opført nogle Huse, der maatte svare Afgift til Bylavet. Denne Afgift modtog Oldermændene, som heraf udredede Omkostningerne til Vedligeholdelse af Træværket om Byens Kilder. Resten blev delt mellem Bymændene, som hver 2. Paaskedags Eftermiddag samledes hos Oldermændene i denne Anledning. Samme Dag afleverede han Hvervet og Regnskabet til sin Eftermand¹⁾. Det kan nævnes her, at Sammenkaldelse til Gadestævne i Kvarmløse, der dels hører til Soderup, dels til Tølløse Sogn, ifølge Kvarmløse Byskraa fra 1624 skete ved at klemte med Kirkeklokken²⁾.

I Grandløse (Merløse Herred) gjaldt Oldermændsbestillingen for et Aar ad Gangen. Der holdtes Gilde, naar den ny Oldemand ved Fastelavn skulde indsættes i sin Stilling. Naar han skulde sammenkalde Bymændene, gik han op og ned ad Gaden i Store Grandløse og tudede i Byhornet, hvori der — saa vidt det huskes — var indskaaret mange Mærker. I den første Tid, Meddelelsen, Gaardmand Lars Olsen (født 1825), kunde huske, blev der tudet paa Gade, naar der var blevet indhøstet. Saa kunde al Kreturen slippes løst. Kreaturerne gik saa omkring paa Byernes Marker. Det var da værst for Pigerne med at lede Kvæget op, naar de skulde ud at malke³⁾. — Andreas Bentsen erindrede endnu o. 1912, hvorledes i hans Barndom »Udrideren« fra Tølløse kom og bankede paa Oldermændens Port i Igelsø. Oldermændene maatte da ud at tude paa Gaden for at kundgøre Udriderens Budskab. Tudehornet var dør en stor Konkylie, som Spidsen var slaet af, og man tudede saa gennem Hullet

¹⁾ Opt. 1907 af pens. Lærer Chr. Weiss, Soderup (D. F. S.).

²⁾ Vider og Vedtægter I, 127.

³⁾ Opt. 1911 af Lars Andersen efter Gmd. Lars Olsen (D. F. S.).

i Spidsen¹). — 1889 meddeles i en Artikel i Nykøbing Avis²), at Marke Bys Beboere (Kundby S., Tudse H.) holdt et saakaldt Horn gilde. Den fratrædende Oldermann gjorde Gildet, det var meget flot, mod en Betaling af 1 Kr. pr. Deltager. Der skulde holdes ud hele Natten, og om Morgenen fik den ny Oldermann saa Snehornet med sig hjem. Det var en meget vigtig Begivenhed for Byens Beboere, og ingen, der hørte Lavet til, blev hjemme uden særlige Grunde. Der blev talt, sunget og diskuteret. Ved Gildet blev der blandt de tilstedeværende (omtrent 20 Mand) tegnet og til Dels indsamlet et Beløb paa o. 100 Kr. til Kundby Sogns Hjælpeforening og 40 Kr. til Sognets Sygekasse²).

Kidserup og Udby Sogn (Tudse Herred) havde et gammelt Byhorn, som Oldermannen gik og tød i paa Gaden. Kyndelmissegildet (Kønnemossegildet) holdtes hos Oldermannen, og til dette gav Præsten en halv Tønde Tiendeøl³). — Uglerup (Hørby S., Tudse H.) havde ogsaa Oldermann, hvis Bestilling gik fra Mand til Mand. Han tudede paa Gade, og Folk samledes saa derude for at høre, hvad det var. En Uges Tid efter Kyndelmisse havde Bønderne Gilde hos Oldermannen. Boede han inde i Byen, kom Folkene hen til ham den Dag og spiste Frokost, hvorefter han kørte for dem op til Hørbygaard for at betale Tiende. Derfra tog han hen til Præst og Degn med Tiende. Udflytterne havde selv et Sted, de samledes paa, og efter at de havde spist Frokost, kørte de med den Mand, de var hos, hen at betale Tienden. Det gik paa Omgang i Gaardene med den Samling. Var Oldermannen en af Udflytterne, skiftede Mændene inde fra Uglerup med ét Aar at komme i én Gaard og i en anden det næste. »Naar vi kom tilbage fra Kjøreturen, samledes alle 11

¹) Andreas Bentsen: Minder og Oplevelser (Fra Holbæk Amt 1912, 34 f.).

²) Nykøbing Avis og Fakse Avis 1889 (D. F. S. 1906/44 H.).

³) Lars Andersen: Folkeliv i Skippinge og Tudse Herreder (1922), 15.

Gaardmænd og deres Koner hos Oldermændene. Til Middag fik vi da Oksekødsuppe og til Aften Andesteg. Der blev saa danset og spillet Kort. Det var nok 1 Daler, at Manden gav for sig og Konen til Lavet for Gildet. Præst og Degn havde givet til det Brændevin og en Tønde Øl.«¹⁾ — I M a a r s ø (H a g e s t e d S.) holdt Oldermændslavet Gilde hvert Aars Fastelavns Søndag, hvor Olderhornet blev afleveret fra den ene Gaardmand til den anden. Dette Horn var af en Okse og beslaaet i begge Ender med en Kobber- eller Messingplade, og det var udskaaret med Navn og Aarstal. Oldermændene, der havde Hornet, fungerede altid som S n e f o g e d. Naar Byens Folk skulde samles til Snekastning, brugte han Hornet til at tude i. Ved disse Oldermændsgilder var der altid stor Fæst, hvor der blev danset hele Natten og drukket meget Brændevin; thi for hvert Dansestykke, som var til Ende, blev der skænket Snaps og Øl, og flere imellem fik saaledes mange Snapse i Løbet af Natten²⁾. — Naar i K a l l e r u p (R a k l e v S., A r t s H.) Oldermændene blæste i Byhornet, samledes Mændene for at høre, hvad der skulde forhandles, hvad enten der skulde pløjes, høstes eller køres Gødning ud; om Vinteren Snekastning. Selv længe efter, at Jorderne var blevet udstykkede, blev Skikken med Hornet, i hvert Fald i V o l l e r u p (Raklev S.), ved at holde sig. Denne By er sikkert den sidste paa Refsnæs, der har iliveholdt den gamle Byskik. Saaledes fortalte den 78-aarige K a r e n R a s m u s d a t t e r det i 1911 til B o d i l M a r i e J ø r g e n s e n. Hun fortalte ogsaa, at i hendes Ungdom havde Manden et Sted, hvor hun tjente, ikke Tid til at møde til Stævnesamling, da der blev tudet, og han sendte derfor sin Tjenestedreng op til Byen, hvor han skulde hilse fra Husbond og spørge, hvad de blæste om, men Mændene sendte ham tilbage med følgende Besked: »Du kan hilse og sige,

¹⁾ Medd. af Gmd. Niels Andersen, Uglerup, (1845—1920) til Lars Andersen, anf. Værk, 17.

²⁾ Medd. af Gmd. Gabriel Hansen, Maarsø (f. 1868), 1918 til Lars Andersen, anf. Værk, 19 f.

at vi blæser om den tynde Ende af Hornet, da vi ikke kan gabe om den brede.« Oldermandsbestillingen gik paa Omgang Aar efter Aar mellem Mændene. Det var ved Fastelavnsgildet, Hornet blev bragt til den Mand, der skulde være Oldemand for det Aar til næste April. Fastelavnssøndag brugtes til at drikke Oldermandsøl hos den Mand, der i det kommende Aar skulde være Oldemand, d. v. s. Snefoged. Ved Sammenkomsten skulde der drikkes en kvart Tønne Øl. Saa mange af Bymændene, som havde Lyst til det, var med her. Og da der vankede Snaps til, kunde de nemt faa mere at drikke end godt var¹⁾. — I S a l t b æ k skiftedes Oldemanden ved Kyndelmisse²⁾.

Om Refsnæs siger Thorkild Gravlund, at her er Landsbyernes Samfundsstyre, Bylavene, hvor Oldemanden ledede Raadslagningen, og Byhorn kaldte dertil, ringest i Hævd og Minde. Det er omtrent ude af Folks Erindring derude. »At man for halvt Hundrede Aar siden ved Fastelavn »drak Oldermandsfjærding« er, hvad der huskes om Bylav i Røsnæs Sogn«³⁾. — Reersø i Løve Herred har altid brugt sit Byhorn og brugte det ifølge Gravlund endnu i 1917 til at kalde Folk sammen til Byens Sager, — ikke for nogen enkelt Kreds. Dalby har ogsaa Oldemand og Bylav, men har i Mands Minde ikke brugt Byhorn. »Alt gaar saa stille i Dalby, man sendte Bud til Folk, naar de skulde samles. Det passede ikke de dæmpede Dalbyere at tude højt i Gjallerhorn, ligesom Reersøerne ikke kan føre Drøsselbjærgtale i Gildeslav.«⁴⁾

I Tilslutning til de ovenstaaende Beretninger om Oldermænd og Byhorn skal hidsættes en ret udførlig Beskrivelse af det rigt ornamenterede Byhorn i Jyderup (Tudse H.). Det opbevaredes i 1914 i nævnte By og skildres som et almindeligt Kohorn, omtrent 28 cm langt. Den ubekendte Kunstner har prydet det med talrige Ara-

¹⁾ Opt. 1911 af Bodil Marie Jørgensen (D. F. S.).

²⁾ Thorkild Gravlund: Dansk Bygd I (1917), 37.

³⁾ Thorkild Gravlund, anf. Værk, 34 f.

⁴⁾ Thorkild Gravlund, anf. Værk, 27.

besker fra det gamle Testament. Figurerne griber ind i hinanden, men lader sig dog sondre i visse Rækker. I første Række nærmest Hornets brede Ende er først fremstillet »David spiller paa Harpe for Saul«. David sidder i et folderigt Klædebon, medens Saul, der vender Ansigtet mod Beskueren, er iført en til Knæene naaende Kjortel. Derefter kommer »Abraham og Isak«. Abraham er fremstillet som en stor og kraftig Mand med stort Skæg og iført kort Kjortel. Han griber Drengen Isak, som ses fra højre Side, i Nakken. Rækken afsluttes med en springende Løve (mulig Evangelisten Marcus' Symbol). I anden Række ses under Løven i første Række »Dalila klipper Samson«. Dalila, der vender Ansigtet til, er lille i Forhold til den store, liggende Samson, som ogsaa vender Ansigtet til. Saksen er en Fjedersaks som de gammeldags Uldsakse. Rækken afsluttes med en Buk under Abraham i første Række. I tredie Række fremstilles »David slynger Stenen mod Goliath«. David ses fra højre Side og staar under Isak i første Række med en Slynge med Sten i sin højre Haand og en Reservesten i den venstre. Goliath er større end David, men mindre en Samson, han er iført Brystharnisk og bærer Sværd. Rækken afsluttes med en Tyr (Evangelisten Lucas). I fjerde Række findes under David en Bonde, »Sædemanden«, set fra højre Side. Derefter følger en nøgen Menneskeskikkelse, en Kvinde, set fra venstre Side. Rækken afsluttes med en »Enhjørning« under Tyren i forrige Række og derunder en Ørn (Evangelisten Johannes). Muligvis maa denne Række tydes som »Adam og Eva i Paradis, omgivet af Dyrene«, idet det Evangelistdyr — Englen eller Mennesket (Mathæus) — mangler, da Figuren i femte Række nærmest maa tydes som en »Djævel«, set fra højre Side. Denne Figur findes under den nøgne Kvinde i forrige Række. Femte Række afsluttes med en udvisket Skikkelse, idet Hornet i sin Tid er blevet beskadiget her. — Ved begge Ender er Hornet omgivet af Messingringe, som er udtungede i Kanten, men

uden Ornamentik. Ringene er paasat paa et senere Tidspunkt, da de dækker noget af Udskæringen. Der findes ingen Inskription eller Aarstal paa Hornet. I den lille Ring findes et punkteret N og et skaaret V¹).

I de gamle Landsbyer havde Bønderne almindeligvis en fælles T y r og en fælles Or n e til Afbenyttelse. Der var saa undertiden en Del at tale om angaaende disse Avlsdyr. Helt til vore Dage har man i forskellige sjællandske Byer haft B y o r n e og afholdt Ornegilde. Saaledes var der Or n e g i l d e i 1888 i H o l l ø s e (K v a n d l ø s e S., M e r l ø s e H.). Lærer C h r. W e i s s oplyser, at det somme Steder holdtes ved Kyndelmisse, somme Steder en Dag i Fasteugen. Det gik paa Omgang blandt Bymændene at holde Orne et Aar ad Gangen, og den, der havde Ornen, fik 2 Skp. Byg af hver af de andre. Med Leveringen af Sæden var der saa forbundet et Gilde, ved hvilket der blev drukket Brændevin, røget Tobak og spillet Kort²). — I S v i n n i n g e (Tudse H.) havde de Byorne. Mortendag holdtes Ornegilde. Kun Mændene var med. De fik skaaren Mad og Brændevin³). — Bymændene i M ø r k e (Tudse H.) gav hver Helligtrekongersdag en vis Del Sæd til den Mand, der havde Ornen, og saa var der stort Gilde for Mændene den Dag, de leverede Sæden. Det gik paa Omgang fra Gaard til Gaard⁴). — Paa C h r i s t i a n O l s e n s Slægtsgaard A n d e r s h v i l e i K u n d b y Sogn blev ogsaa holdt Ornegilde, naar Turen kom dertil⁵).

Om B y t y r e n kender jeg kun en enkelt Optegnelse fra vort Omraade. I K i d s e r u p Bylav (U d b y S., Tudse H.) var der to Tyre, og de var i lang Tid hos Frederik

¹) Noget for alle, 1914, 21. Juli, S. 193 f. (med Billede af Hornet).

²) Evald Tang Kristensen: Jysk Almueliv IV, Nr. 90.

³) Medd. 4. Aug. 1909 af fhv. Gmd. Peder Andreasen, Svinninge, (f. 1822) til Lars Andersen (D. F. S. 1906/48: 268).

⁴) Opt. af Læreren Anna Holst Hansen, Jyderup, egen Erindring (D. F. S. 1906/23: 272).

⁵) Christian Olsen: Fra mine Forældres Hjem og Hjemegn (Fra Holbæk Amt 1922, 72).

Pedersen. Et Jordstykke paa hans Lod kaldes Tyrestykket. Til den, der havde Tyrene, maatte baade Gaardmænd og Husmænd give aarlig 1 Mark for hver Ko, de havde¹⁾.

Smeden besad i Landsbyen et Hverv, der i social Henseende kunde sidestilles med Byhyrdens. Begge var de afhængige af de Bestemmelser, der blev vedtaget af Bymændene paa Stævnepladsen. Smeden skulde for en vis aarlig Løn, dels i Penge, dels i Naturalier og fri Bopæl, udføre de nødvendige Smedearbejder for Byens Gaardmænd. Bysmeden i Kidsørup fik aarlig af hver Mand, der havde tinget med ham: 6 Skp. Rug, 6 Skp. Korn og et Læs Hø eller et Læs Tørv. Smeden skulde for det sko Hestene, men fik de ordnet noget ved Plove og Vogne, maatte de betale ekstra²⁾. — Den Jyderup Bysmed fik en bestemt Betaling for sit Arbejde fra enhver Gaard. Saaledes hørte der en Eng til Hans Jørgens Gaard i Jyderup, og denne blev altid kaldet for Smedeengen, idet Smeden i Byen fik Lov til at slaa den som Betaling for sit Arbejde. Den kunde give to Læs Hø om Aaret³⁾. — De, der havde tinget med Smeden i Gislinge, fik Lov til at faa de gamle Hestekosøm og Nelliker til at sko og kramme deres Træsko med. Smeden fik saa til Gengæld en Julekage (et Sigtebrød) fra hver af disse Steder⁴⁾.

Byhyrden skulde vogte Landsbyens samlede Kvægflokk i Løsdrift paa den Byvang, der laa hen i Græs. Fra talrige Egne af Landet haves der Optegnelser om denne Fællesskabslandsbyens Bestillingsmand⁵⁾, dog ikke mange fra Holbæk Amt. Det bør dog nævnes, at der i dette Amt endnu i 1927 — og vel sagtens endnu — er et Sted, hvor man stadig vogter Kreaturer i Fællesdrift.

¹⁾ Lars Andersen: Folkeliv i Skippinge og Tudse Herreder (1922), 15 f.

²⁾ Lars Andersen, anf. Værk, 16.

³⁾ Smsts., 35.

⁴⁾ Smsts., 27. Jfr. min Bog: Landsbysmeden (1932).

⁵⁾ Jfr. min Bog: Byhyrder (1928).

Det er ude paa de store Engstrækninger »Bjerre Os« ved Halleby Aa, der hørte til Bjerger i Svalle-
rup Sogn (Arts H.), at Kvæget vogtes i Flæng. Karoline Graves fortæller herom, at de kom ikke hjem om Natten, Hyrden boede derude og havde Tilsyn med Flokken. Naar Pigerne kom for at malke, maatte enhver se at finde sin Husbonds Køer. Det kunde tit være besværligt nok. Kvæget blev drevet derud til Osen ad Fædriften, der førte fra Bjerger mod Vest¹⁾. — I Tilslutning til Karoline Graves' Oplysning om Fædriften paa Bjerre Os skal anføres en Skildring af dette samme Emne fra 1927. Heri faar vi tillige Besked om et »Hyrdegilde«, der vel nok endnu iliveholdes. Skildringen er taget fra Jyllandsposten 23. Aug. 1927, der opgiver Sorø Amtstidende som Kilde:

Bjerrerne begyndte med at hegne deres Lodder ind i et samlet Græsningsareal med store Jordvolde; der holdtes Hyrder og Hunde, som passede, at Kvæget blev holdt sammen og i Tal, for det kunde nok ske, at der blev stjålet, hvis det kunde lade sig gøre. Hyrden boede i en Hytte midt i Indhegningen, men senere op i Aarene blev der lavet Hyrdehus til Manden med hele Familien nærmere Bjerre, dèr, hvor Volden endte op til Lukkeleddet, men Hytten ude paa »Aas« blev bibeholdt. Herfra drev Hyrden saa Kvæget hver Morgen imod Bjerre og mod Aften igen ud imod den smallere »Aas«; det var nemlig nemmere at holde Samling paa Kvæget i det smallere Stykke herude.

Efterhaanden blev Bønderne kede af at have det hele i Fællesdrift, og de hegnede da de yderste Lodder paa »Aas« med Pigtraadshegn, og herindenfor holdtes nu Kvæget af de Bønder, som havde Ret dertil. Det indskrænkede sig nemlig nu til 15 Bøndergaarde. Hver Gaard har Ret til visse Kreaturer efter Gaardens Størrelse, f. Eks. 60 Tdr. Land 4 Kreaturer, 2 Plage og altsaa nedefter. Udenfor boende Landmænd kan efter gensidig Aftale af disse

¹⁾ Karoline Graves og Henrik Ussing: Ved Halleby Aa (1921), 110.

15 Bønder faa Kreaturerne ind for et bestemt Beløb. Hyrden faar Melding om, hvor mange han maa tage ind af uvedkommendes.

Til Fastelavn er det Skik, at en af Bønderne fra disse 15 Gaarde skal gøre Gilde, det gaar paa Omgang efter Matrikkel-Nummer. Her mødes man og tager Bestemmelse angaaende Hyrden, Hyrdehuset (det skal holdes vedlige), Sand og Tangpenge samt Hegnets Vedligeholdelse. Naar saa alt er i Orden, og Hyrden og 2 valgte Mænd har ordnet Hegnet, bliver Dagen bestemt, hvor Folk maa møde med Dyrene. Der kommer en Dyrlæge, som syner hvert Dyr, inden det lukkes ind i Folden. Den 20. Maj plejer at være Samlingsdagen. Tidligere blev Kvæget St. Olavsdag drevet ind i Engene en Omgang hver Dag, thi saa var Engene slaaet og Høet bragt væk. Nu i de senere Aar tøjres de i de forskellige Bønders Enge, hvis Græsset i Fælleshegnet visner eller knappes af i Foderværdi.

Til Mikkelsdag holdes der Gilde med Steg, Snaps, Øl og Kaffe hos Hyrden, hvis Kone tilbereder Festmaaltidet; her drøftes Hjemhentningen af Dyrene, alt eftersom Græsset og Vejret er. Dette Gilde begynder ogsaa at forsvinde, da flere og flere ikke giver Møde. Hyrden gaar Dagen efter rundt til de udeblevne og aflægger Regnskab og afkræver dem sit Tilgodehavende for Tøjr, Tøjrepæle, Gildesmad osv. Skikken er nemlig, at hver Bonde giver til Gildet, hvad han synes, dog ikke under 2 Kr. Hyrden og Konen skal jo have Betaling for deres Mad, Ulejlighed og Arbejde.

Men altsaa endnu i Aaret 1927 drives der Fællesdrift paa Bjerre Aas med fælles Love og Vedtægter og Hyrde. En gammel Skik, som desværre ogsaa der snart vil forsvinde. —

Foruden Aarets Fester fra Jul til Høst og Livets Høj-tider fra Barsel til Jordefærd holdtes der forhen en Del andre Gildesammenkomster i Landsbyens Lav. Vi har allerede hørt om nogle af disse: Oldermændsgilde, Ornegilde

m. v., men der kan nævnes adskilligt flere af saadanne Gilder; flere af dem var Arbejdsgilder.

Naar f. Eks. en ny Mand overtog en Ejendom, maatte han give til Hønseden Dag, de drak Tiendeøl. Han gav da en Flaske Brændevin¹⁾. — Christian Olsen, Torpelund, fortæller om, hvorledes der i hans Forældres Hjem i Kundby Sogn om Efteraaret blev holdt Tørve-mosegilde for Tørveforpagteren, de seks Medejere af Mosen samt Gaardens egne Folk og Husmændene, alle med Koner. De fik Andesteg, Æbleskiver og Punch. Tiden gik til langt ud paa Natten, Konerne spillede ogsaa med. Dette Gilde holdtes hvert Aar, skiftevis hos de syv Ejere. — De Husmænd, der havde hjulpet til med at høste, pløjede Christian Olsens Fader altid for om Efteraaret. Naar Pløjningen var til Ende, »gjorde vi et »Plov-gilde« for dem og deres Koner. De kom saa optil os og var i deres stiveste Stads. De fik Oksekødsuppe med Steg og Peberrodssovs. Den Aften spillede vi allesammen Kort, »Sejsten Streger om en Skilling«, den var der »Beter« i, »Rundersole«, »Rigtig Solo«, »Spids« og »Brus om en Skilling«, »Trekort« og »Firkort«. Ud ad Aftenen fik vi Punch og Æbleskiver²⁾. — I Gislinge fik de Pinsedag Plovgrød med Faaremælk til at dyppe den i, naar de havde tilsaaet³⁾. — Naar de i Nidløse om Foraaret havde tilsaaet, raabte Folkene: »Plovgrød«, naar de kom ind i Gaarden, og saa fik de Risengrød⁴⁾. — Efter Slagtning bød man Naboer ind til Slagtegilde (Grandløse Sogn). Først spistes der sorte Pølser, saa Ribbensteg og Medisterpølse. Bagefter spilledes der Kort; Folkene kunde ogsaa tage sig en Svingom, og inden de tog hjem, fik de varme Finker sat ind paa Bordet i Panden, hvortil de saalangede. Der spistes Grovbrød til Finkerne. Dernæst fik

¹⁾ Lars Andersen, Skippinge og Tudse Herreder, 16.

²⁾ Fra Holbæk Amt 1922, 72.

³⁾ Lars Andersen, anf. Værk, 26.

⁴⁾ Opt. af Henrik Ussing, medd. af Dorthea Poulsen, 54 Aar, f. i Nidløse (D. F. S. 1906/43: 248).

de Kaffe i Spølkopper med Kastsukker (brunt Kandis) til¹). — I Christian Olsens Hjem holdt de ogsaa K a s t g i l d e²).

Ogsaa K a r t e g i l d e holdtes forhen i Landbohjemmene. Nogle Piger blev i B a k k e n d r u p (Løve Herred) bedt sammen en Aften; de skulde medbringe Karter. Tit blev Karlene budt med for at være til Selskab. Saa blev

KARTEGILDE.

Kartegilde.

(Tegning af Ove Rützou til Chr. Olsens: Fra Nordvestsjælland.)

der sunget Viser, fortalt Historier, spist god Mad og drukket megen Kaffe; men under alt dette glemte Pigerne ikke at lade Hænderne gaa. Det var en Masse Uld, der saadan en Aften blev kartet. Tøjerne, som de kaldtes, blev lagt til Side, hvor de ikke skulde blive speget. Saa havde Husmoderen dem at spinde Garn af til en lang Tid; der blev spundet til Vadmél, til Hvergarn og til Hoser. Ulden skulde gerne være spundet, inden Julen kom, for efter Højtiden skulde der tages fat med at spindes Hør og Blaar, som skulde være opspundet, til Foraaret begyndte. Det var strengt at sidde og karte fra i Aftenstunden, der blev

¹) Opt. 1927 af Andrea E. Sørensen, L. Grandløse (D. F. S. 1906/43: 238).

²) Fra Holbæk Amt 1922, 72.

³) Opt. 1918 af Sofie Lund Jensen (62 Aar), ved Ubberup Kirke, f. i Bakkendrup (D. F. S. 1906/43: 293).

tændt Lys, og til silde Sengetid³⁾. — Fra R a k l e v (Arts H.) haves ogsaa en god Optegnelse om Kartegilderne. De blev holdt i Oktober og November og gik som oftest paa Omgang hos Gaardmandskoner og Skolelærerkoner. Skolelæreren havde jo ogsaa Jord og Faarehold. Det kunde være en 5—6 Koner, der blev indbudt til Kartning. De mødte ved 5-Tiden, fik Mad og Kaffe straks, og saa toges der fat. Tøjerne (det kartede) blev lagt paa en Tremmebænk (Tøjehæk), som var lavet til det samme, eller paa et Sold, og naar disse var fyldte, blev de tømte af paa en Sofa eller paa Gulvet, hvis der da var Bræddegulv. Var der Mænd med, spillede disse Kort eller sang for de kartende. Tiden og Arbejdet forkortedes ved at passiare. Naar Klokken var 11 eller 12, fik de Mad, og de, der havde deltaget i saadan et Kartegilde, kunde være hjemme ved 1-Tiden. Der kunde blive kartet en 5 a 6 Pund Uld paa en saadan Aften. Husmoderen var dog ikke ret meget optaget af at karte; hun var mest beskæftiget med at lave Mad til Kartegæsterne. Som oftest blev der bagt Pandekager til det ene Maaltid, medens der til Kvældsnadver tit vankede stegte Aal. Der kunde blive holdt 5 a 6 Kartegilder i Løbet af et Par Maaneder. Disse Gilder gik af Brug omkring 1870—80. Efter den Tid vides der ikke at have været holdt Kartegilde. Dels er der heller ikke nær saa stort Faarehold nu som for mange Aar tilbage¹⁾. — De anførte to Kartegildeoptegnelser er her meddelte som Supplement til C h r i s t i a n O l s e n s fortrinlige og udførlige Kartegildeskildring i Fra Holbæk Amt 1922, 99 ff.

Klinegilder findes der Meddelelser om fra Reersø og Kulby ved Jens Nyløv og Lars Dinesen i Fra Holbæk Amt 1909, 46 og 1913, 23, hvorfor

¹⁾ Opt. 1910 af Bodil Marie Jørgensen, Kallerup, efter Husmands-enke Karen Hansdatter (64 Aar), f. i Kallerup, har hørt det af sin Moder, Bodil Rasmusdatter (D. F. S. 1906/43). Lignende Optegnelse ved Sofie Lund Jensen, fra Rørbysogn (D. F. S. 1906/43: 305).

der ikke her skal skrives yderligere om Fællesarbejdet med Husenes Klining og det paafølgende Gilde.

I det foranstaaende er meddelt fra spredt tilgængelige Kilder de Oplysninger om ret vigtige Emner fra det gamle Landsbyliv i den sydlige Del af Holbæk Amt, som det hidtil er lykkedes mig at finde. Fra den nordlige Part af Amtet er Stoffet betydeligt righoldigere til Stede.

Selv om det altsaa ikke er saa forfærdelig meget, der findes af utrykt Materiale i Dansk Folkemindesamling vedrørende Oldermænd og Bystævner, Byhorn, Bylavsgilder, Arbejdsgilder, Bestillingsmænd i Fællesskabets Tid o. s. v. fra vor udvalgte Landsdel, maa det dog sikkert indrømmes, at det har været Umagen værd at stifte Bekendtskab med disse Optegnelser i Forbindelse med det, forskellige Steder, offentliggjorte Stof; thi kun ved en Sammenstilling af saa vidt muligt alle Smaaoptegnelser kan man faa det rette nuancerede Billede frem af Livet, som det førtes paa Bystævnet og i Oldermændens Stue. Optegnelsernes vigtigste Betydning er historisk set dog maaske alligevel det Bidrag de yder til dybere Forstaaelse af Landsbyernes Retssædvaner, saaledes som vi bliver gjort bekendt med disse i Landsbylovene, der er omtalt i nærværende Afhandlings Indledningsafsnit.

Det 11. danske Hjemstavnstævne i Kalundborg og Omegn.

Af Kommunalærer J. Kr. Højberg, Kalundborg, Stævnets Sekretær.

Rækken af Hjemstavnstævner i Danmark, der begyndte i Rønde 1923, naaede Sommeren 1933 sit 11. Stævne, der havde Kalundborg til Udgangspunkt.

Forskellige Faktorer gjorde det muligt at afholde Hjemstavnstævne i Kalundborg. By og Omegn frembyder en saadan Rigdom af interessante Fænomener fra baade det historiske, det geologiske og andre Omraader samt fra den moderne Tid, at der selvsagt maatte komme et Hjemstavnstævne hertil ad Aare. Overlærer Jarlund, som tog Initiativet, blev Stævnets udmærkede Leder, og den lokale Turistforening veg ikke tilbage for Opgaven, havde endog Mod til at tage den økonomiske Risiko, ligesom ogsaa andre Institutioner: Historisk Samfund, Holbæk Amt, Kalundborg Kommune og Skrikes Stiftelse viste Sagen Interesse og Støtte.

Det var imidlertid ikke gjort med at faa Stævnet sat i Gang. Der skulde ogsaa afgrænses Omraade — baade geografisk og stofligt. Man lagde da Foredragsvirksomheden inde i Byen paa Formiddagene og inddelte Omegnen i fire Ture, en mod hvert »Verdenshjørne« plus en Søndagsudflugt til Asnæs Skov og Lerchenborg.

Stævnet var berammet til at vare fra 26. Juli til 1. August, saaledes at den førstnævnte Dag blev Samlingsdag. Man kan ikke nægte, at der var Perspektiv bag Ordene, da Sungen lød den første Aften: »Som en rejselysten Flaade ...«, og man fortsatte for sig selv med en lille Ændring: ankret op ved Sjællands Kyst!

Aabningsmødet den følgende Dag begyndte naturligvis med Aakjærs: »Som dybest Brønd —«, dette Kvad, der egentlig bedst af alt og alle andre Ord giver Svar paa alle Spørgsmaal om, hvad Værdien af Hjemstavnstudium er, hvorfor man holder Hjemstavnstævner o. s. v. ... den er helt et Kvad for Hjemstavnbevægelsen! Amtmand Saxild, Borgmester Fr. Andersen og Overlærer Jarlund bød Velkommen, hvorefter Arbejdet straks var i Gang.

Første Studium gjaldt det nære: Byen. Den blev gennemtravet,

først pr. Foredrag om Formiddagen og derefter pr. Ben om Eftermiddagen. Man begyndte ved det gamle Slots Plads for over de ældste Ruiner at naa ud til Radiostationen, der dannede Dagens i højeste Grad moderne Slutsten.

Næste Dag stod i Geologiens og Arkæologiens Tegn om Formiddagen, mens Eftermiddagen bragte den første Udtur, den mod Vest: Røsnæs! Her var Stof nok til at illustrere Formiddagens Foredrag. Noget Historie blev det ogsaa til: Raklev Kirke som den første protestantiske Kirke i Danmark og Ulstrup med Laurids Olufsen Kocks Grav, St. Laurentii Kilde i Præstegaardshaven ikke at forglemme.

Saa kom Lørdagen med Heldagsturen mod Syd: til Mullerup Mose over Nørager, Reerslev, Vedbygaard, Sæby, Gørlev, Reersø. Søndag til Lerchenborg — om Aftenen Dans af Røsnæspiger i Nationaldragt og anden Lystighed.

Mandag Formiddag hørte man om Fortidens Kalundborg og Egnens Folk i tidligere Tid. Eftermiddagen bød paa Bjergsted Bakker, Kongens Møller, Holmstrup Kirke med St. Sørenes »Taa« og Kilde, sidst Ubby Kirke og Dysser. — Sidste Dag besøgte man Kalundborg Museum og foretog Turen mod Nord over Eskebjerg Lyng til Dragsholm og Vejrhøj. Afslutning om Aftenen.

Nogle Aftener blev optaget af bl. a. Lysbilleder, der viste Egn og By i gammel og ny Tid, Fuglelivet ved Vrøj, Gisseløre, Grevens Sø og ved Afslutningen Lysbilleder fra forskellige tidligere Stævner.

Besøget paa Mullerup Mose blev forlenet med en yderligere festlig Stemning, idet den 70-aarige Lærer Mathiassen i Mullerup selv var med ude at præsentere Bopladserne for Stævnets Deltagere. Det var 33 Aar siden, han blev opmærksom paa, at »der var noget paa Færde ude i Mosen«.

I Marken var de fortrinlige Vejledere — hver for sig Førstemænd inden for det paagældende Felt — overalt til rede med Oplysninger, og mange Steder maatte der hele Foredrag til for at udrede det foreliggende paa tilfredsstillende Maade. Egnens kendte Mænd og Kvinder fra svundne Dage fik deres Omtale paa de Steder, hvortil deres Navn var knyttet. De adelige Slægter og andre Ejere eller Beboere af Herresæderne vandrede frem i Dagen med Historiens Sus om sig. Herresædernes Bygninger maatte aabne for deres Gaader et kort Nu ... og Naturskønheden maatte kramme ud med, hvad den havde i Gem; Deltagerne saa den — som følgende Vejlederens Ord fra Bjergsted Bakker: »Den, der ikke har set Nordvestsjælland, har ikke set Sjælland!«

Slutningen paa sidste Udtur formede sig som et sidste Skue

over den Landsdel, Deltagerne i en lille Uges Tid havde færdedes i og var blevet i nogen Grad fortrolig med. Det var Egnens højeste Punkt: Vejrhøj. Den Dag laa det danske Sommerland spillende mellem Graad og Smil, afspejlende den mest straalende Højsommer saavel som den mest dystre Torden. Det var et Opbud af det danske Landskabs og det danske Vejrligs største Mangfoldighed af Nuancer, og det bragte som af sig selv Sangen frem paa alles Læber: »Der er et yndigt Land — —«.

Ja, hvem der ikke havde vidst det før, blev klar over det i disse Dage: at Kalundborg og dens Omegn er rig, paa en vis Maade et stort Stykke Danmark. Det spænder historisk set saa vidt som intet andet Sted i Landet: fra den ældste Boplads, som den endnu kan spores i Mullerup Mose, og til det nyeste ny i Landet: den store Radiostation paa Gisseløre. Og mellem disse to Tidens Yderpunkter ejer den mange anselige Levn fra saavel de primitive Tidsaldre i Fortiden som fra Middelalderens Storhedstid — Levn, der er velbevarede ved forstaaende Borgeres Omhu.

Afslutningsmødet gav da ogsaa gennem Talernes lange og udmærkede Række Udtryk for, at der herskede Tilfredshed med Udbyttet. Man forstod, at den Rigdom af den her omtalte Art, der er nedfældet i saa rigt Maal i Kalundborg og Omegn var blevet levendegjort ved dette Stævne og optaget til Styrkelse i Nutidens praktiske Liv. Forbindelsen mellem Nutidens Mennesker og denne stille, skjulte, men kraftfulde Skat var knyttet paa enestaaende frugtbar Maade — og Hjemstavnsstævnet havde dermed naaet sit Maal.

Kr. J. Højberg.

B Ø G E R

Højskoleforstander Ernst Trier. En Skildring af Vallekilde Folkehøjskoles Grundlæggelse og første Udvikling. Af Povl Hansen (Fh. August Bangs Forlag, Ejvind Christensen) København. 1933. 373 Sider.

Af de 3 Bøger, som Povl Hansen i Løbet af 6 Aar har udsendt om Ernst Trier, er denne Hovedbogen — den, der indgaaende fortæller om, hvorledes den 28-aarige Trier kom til Vallekilde i 1865 og trods Brydninger af mange Slags fik sin Højskole i Gang der samme Efteraar, saa han kunde begynde med et Karlehold paa 29 Elever. Livligt og udførligt har Povl Hansen fortalt om de ni første Aar (1865—74) af denne banebrydende Skolevirksomhed: Vallekilde ved Ernst Trier, som snart blev kendt over hele Landet og samlede Aar efter Aar flere Elever om sig.

Denne Bog om en ung Mands Daad og Livsudfoldelse i Løbet af 9 Aar har Ærinde til alle unge Mennesker, der i Alvor og Tro vil tage en Livsgerning op. Naar der forleden i en Anmeldelse af denne Bog blev sagt, at den nok i Særdeleshed vilde blive mest læst af de ældre, der mindedes Trier, saa kan dette være rimeligt nok. Men de unge i vor Tid vil sikkert have saa megen Føling med en ung Mands Kamp og Sejr i Fortiden, saa de med rigt Udbytte tyder de mange herlige Livsbilleder, der er givet os i Bogen om den unge Ernst Trier.

13 Aar før, Vallekilde Højskole blev oprettet, havde de sjællandske Bønder i »Bondevenernes Selskab« faaet Hindholm Højskole i Gang. Og da Vallekilde begyndte 1865, var Hindholm Landets største Højskole. Medens Hindholm i 1852 begyndte med 23 Elever, havde den i Vinteren 1865—66 127 og i 1868—69 177 Elever. Og Hindholm var og blev en god Skole for mange unge rundt om paa Sjælland. Derfor holdt mange gamle sjællandske Bønder Haanden over Hindholm, som Povl Hansen gør en Bemærkning om i sin Bog, hvor han nævner den Modstand, Trier som Højskolemand mødte hos »Bondevenerne«. Trier fik dog Tag i mange »bondevenlige« Gaardmænd og fik Elever derfra, eftersom han blev kendt rundt om paa Sjælland. Medens Vallekilde Højskole i sit 2. Vinter-

halvaar 1866—67 havde 42 Elever, naaede den i 1873—74 at have 114. Og Sommerskolen, der begyndte paa Vallekilde for unge Piger i 1867, havde det Aar 24 Elever, medens Tallet i Sommeren var steget til 101.

Ernst Trier var altsaa i Løbet af faa Aar kommen godt i Gang med sin Skole. Men han havde ogsaa mødt megen Modstand, Vrede og Foragt. Og Sorgen gæstede hans Hjem stærkt i 1873—74, da han i Løbet af 13 Maaneder mistede først sin unge Hustru og senere to af Børnene. Han havde i sin Forlovelsestid, da han gik i Vallekilde og forberedte sig paa Højskolegerningen, indrømmet, at det var et vanskeligt Arbejde at gaa ind til. Og han skrev til sin Fæstemø, Provstedatteren Marie Abel fra Dalum: »Ja, alvorlig vil min Gerning blive, thi den skal gaa ud paa at vække Mennesker op af Syndesøvnen til Omvendelse. ... Og kæreste Marie! hvor megen Ligeegyldighed for vort Folks, det danske Folks Sag, der er paa den ene Side, og hvor megen Mangel paa Kristentro, der er paa den anden Side, og døm saa selv, hvor megen Alvor vil den da ikke føre med sig, den Gerning, der gaar ud paa at vække og oplyse det aandelige Liv. Men ogsaa hvilken glædelig Gerning! Kan der vel tænkes nogen dejligere! ... Vorherre hjælpe os dermed i sin Naade! Kære Marie, lad os sammen bøje Knæ og bede til ham, saa godt vi kan, for den Sag.«

Ja, Trier var ung i bedste Forstand, opfyldt af dristige Haab, vis paa, at han tjente en Sag, der havde Guds Velbehag. Og saa trøstede han sig til, at Gud vilde hjælpe. I Marie Abel fik han en udmærket Hustru og god Medhjælperke i Højskolegerningen. Tabet af hende og de to Børn var derfor saa tungt for Trier. Og andre Tab kom til i Aarene 1873—74. Povl Hansen slutter sin Bog med de Ord: »Meget kunde tyde paa, at Trier ikke vilde kunne rejse sig igen efter de mange tunge Tab. Og dog, idet vi her foreløbig forlader ham, er det, som bryder Haabet atter frem, som klinger os uvilkaarligt i Øre Grundtvigs Ord fra anden Lejlighed: »Immer det dages dog paa ny, hvor Hjerterne Morgen venter.«

J. P. J.

Thorkild Gravlund: Reersø Land. (Sorø Amtstidendes Forlag. Slagelse. 1933; 218 Sider.) I vor Aarvog 1908 skrev Thorkild Gravlund en lille Afhandling: Rids af Reersøs Historie, og paa vor Sommerudflugt 1933 hørte vi ham selv fortælle, men den, som ønsker god og fyldig Besked om de Reersø Bønder og deres Bedrifter, kan vi nu henvise til Gravlunds nye Bog. Kapiteloverskrifterne viser bedst dens Indhold: Derude paa Øen — Længst tilbage — Kongelev — Reersø Skrifter — Retssager om Tiende, Stolestadepenge, Musholm, Ornum, Hegning paa Hals, Ornum Hø,

Dalby Hegn. — Kongerejse — Ejendomskøbet — Gaarde og Huse — Indendørs — Fæstebreve — Reersø Mænd — I Attenhundredet. — Som et Tillæg medfølger »Reersø Markbog«.

I Høng Højskoles Aarsskrift 1933 har Jens Peter Jensen meddelt »En vestsjællandsk Landmands Erindringer, nedskrevet i 1910, da han var 77 Aar gammel«, Manden var Jørgen Peter Nielsen, f. 1833 i Vindehelsinge, død 1912 i Gørlev.

Og i Vallekilde Højskoles Aar bog 1933 findes en lille Afhandling af Povl Hansen om Ernst Trier og den unge Sønderjyde Hans Iversen, som i 1875 oprettede Odsherreds Landbrugs-skolen i Keldstrup i Vig Sogn.

I et nyt Julehæfte: Jul i Holbæk er der flere Artikler af historisk Interesse; de største Bidrag er Albert Thomsens: Fra den gamle Præstegaard i Kirkestræde (Troels Smith og hans Slægt), og Anders J. Eriksholms smukke Fortælling: »Og det blev Jul paa-ny«, hvor Hovedpersonen er den lærde Holbækpræst Professor, Dr. theol. J. H. Larsen.

Lars Andersen, Høve, har nu udsendt III Bind (38 Sider) af »Minder om gamle Hjem og Slægter i Ods Herred«, omfattende 7 gamle Slægter. Bogen faas hos Forfatteren.

I Beretningen »Det 11. Danske Hjemstavnstævne i Kalundborg og Omegn«, som nu er udsendt til Deltagerne, findes en Mængde lokalhistorisk Stof af stor Værdi, dels Foredrags-holdernes Manuskripter, dels korte Resumeer af disse Foredrag, illustreret af mange gode Billeder.

I »Fortid og Nutid«, X Bd., 1.—2. Hæfte, som jo udgives af »Dansk hist. Fællesforening«, er der en værdifuld Redegørelse for Indholdet af det nye sønderjyske Landsarkiv i Aabenraa, af Landsarkivar Frode Gribsvad, og desuden »Dansk Folkemuseums Beretning for 1930—32 og nogle Oversigter over den nyeste Litteratur inden for Topografiens, Almuekulturens og Folkemindernes Omraade.

»Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« 1934 indeholder bl. a. M. Mackeprang: Kors og Krone fra Middelfart — Therkel Mathiassen: Flinthandel i Stenalderen — C. M. Smidt: Forsvaret i danske Borge. — H. C. Broholm: Om Danmarks Handel i den yngre Bronzealder. — Desuden en Mindeartikel om Knud Rasmussen og en lille Artikel om den nyaabnede Middelalderafdeling. — Faas til nedsat Pris 2,50 Kr. ved Henvendelse til Sekretæren.

A. T.

I Sommeren 1933 afgik vor tidligere Formand, Kammerherre, Greve *Aage Brockenhuus-Schack*, ved Døden efter længere Tids Svagelighed.

Greve Brockenhuus-Schack, som var født paa Giesegaard 1867, kom her til Holbæk Amt i 1888, da han købte Bjergbygaard. Ved Borgmester N. E. Hansens Fratræden i 1917 valgtes Greven til Formand for Historisk Samfunds Styrelse og fungerede som saadan i 9 Aar, indtil han i 1926 flyttede fra Bjergbygaard ind til Holte, hvor han levede sine sidste Aar. Paa Generalforsamlingen 1926 udnævntes han, ved sin Afgang som Formand, til Æresmedlem af Historisk Samfund.

Greve Brockenhuus-Schack virkede i de ni Aar som en interesseret og forstaaende Leder af vort Arbejde; hans elskværdige og imødekommende Personlighed vil længe blive bevaret i taknemmelig Erindring inden for Historisk Samfund.

HISTORISK SAMFUND I 1933

Søndag d. 5. Februar afholdtes Aarsmødet paa Hotel Postgaarden i Holbæk. Efter et Styrelsesmøde aabnede Næstformanden, Forst. Povl Hansen, Kl. 4 Generalforsamlingen, der overværedes af en Snes Medlemmer, og Sekretæren aflagde Beretning om Aarets Virksomhed og fremlagde det reviderede Regnskab. Begge Dele godkendtes. Næstformanden gav derefter Meddelelse om Afstemningen i 1932, genvalgt var de afgaaende Styrelsesmedlemmer, Højskolelærer Jens Peter Jensen, Høng, Læge Tulinius, Snertinge, og Godsejer Lunn, Knabstrup Dyrehave. Til Valg for 1933 indstilledes de efter Tur afgaaende: Forstanderinde, Frk. Signe Wiggers Hansen, Holbæk, Forstander Povl Hansen, Vallekilde, og Kommune­lærer Albert Thomsen, Holbæk. De to Revisorer, Overpostbud Ringdal og Postassistent Tilly, Holbæk, genvalgtes. Sekretæren gav Meddelelse om Aarbogen 1933 og bad om Forslag til Sommerudflugten; Sejerø blev foreslaet. Næstformanden sluttede med at udtale en Tak til Repræsentanterne for deres gode Hjælp, til Pres­sen og til de Institutioner og Myndigheder, som har ydet støtte.

Ved det offentlige Møde Kl. 4 $\frac{3}{4}$ talte Kaptajn, Muse­al­betjant Otto Smith, København, om Holbæk Bys Udviklingshistorie og demonstrerede det af ham, med Tilskud fra Holbæk Byraad, udarbejdede Kartotek over Byens Ejendomme. Foredraget overværedes af 35 Tilhørere.

Paa et Styrelsesmøde d. 20. Maj planlagdes en Sommerudflugt d. 2. Juli til Vestsjælland; Forst. Nylev valgtes til at udarbejde Programmet.

Denne Sommerudflugt d. 2. Juli blev særdeles vellykket. De ca. 140 Deltagere samledes ved 11-Tiden ved Udby Kirke. I Præstegaardshaven talte Forst. Nylev kort om Vilh. Becks Kapellanaar hos Faderen her i Ubby. Siden aflagdes Besøg ved Karoline Graves Grav paa Kirkegaarden og i de to store Jættestuer i Alderdomshjemmets Have. I Kirken fik vi et instruktivt Fore­drag af Forst. Nylev om dens Historie. Efter en smuk Køretur naaede vi ved 1-Tiden ud paa Reersø, hvor der var et Par Timers Ophold; man spiste Frokost, spadserede lidt i den morsomme gam-

meldags Landsby, saa Museumsstuerne og hørte Forfatteren Thor-kild Gravlund fortælle Byens Historie.

Ved 3-Tiden fortsattes Køreturen gennem Dalby til Gørlev Kirke, hvor Dr. phil. Marius Kristensen holdt Foredrag om den store Runesten. Senere aflagdes et kort Besøg i Valgmenighedskirken, og derefter kørte vi til Høng, hvor Jens Peter Jensen talte i Højskolens Have om Anders Jørgensen og hans store Arbejde her i Høng.

Efter en Aftensmads-Pause gik Turen saa videre ud til Sæby, hvor vi besøgte den ejendommelige Kirke og til sidst spadserede en lille Aftenstund i Sæbygaards Park, hvor J. P. Jensen talte om Gaardens Historie. Dermed sluttede Udflugten.

— Paa et Styrelsemøde vedtoges det at anmode Malermester Johs. Nielsen, Mørkøv, og Førstelærer, Redaktør Bent Rasmussen, Tranebjerg, om at overtage Hvervet som Repræsentant henholdsvis i Mørkøv Sogn og paa Samsø.

— Ved Willemoesfesten paa Odden sidste Sommer var Historisk Samfund repræsenteret af Dr. Tulinius, som nedlagde en Blomsterdekoration ved Heltens Mindesmærke.

— Om Sommerens største Begivenhed — Hjemstavnskursuset i Kalundborg — har Stævnets Referent jo her i Aarbogen givet en kort Beretning. I Komitéen var vi repræsenteret ved vor Formand; vi ydede et Tilskud paa 300 Kr. og har til Gengæld faaet overladt til fri Benyttelse 4 Foredragsmanuskripter efter vort eget Valg; disse værdifulde Bidrag findes her i Aarbogen.

— Ved Dansk hist. Fællesforenings Repræsentantmøde d. 27. Marts 1933 var Formanden og Sekretæren til Stede.

— Styrelsesvalget for 1933 gav til Resultat, at Frk. Signe Wiggers Hansen genvalgte med 36 Stemmer, Forst. Povl Hansen med 34 St. og Kommuelærer Thomsen med 38 St.; 5 Stemmer var spredte; ialt indkom 38 Stemmekort.

I Aar er af Generalforsamlingen indstillet til Genvalg de 3 afgaaende: Kredslæge Møller, Forst. Nylev og Hospitalsforvalter Mørch.

Medlemstallet var

1. Jan. 1933: 924 alm. Medl. + 5 livsvar. Medl. + 32 Subskribenter.

1. Jan. 1934: 951 alm. Medl. + 3 livsvar. Medl. + 32 Subskribenter.

Der kan altsaa noteres en Opgang paa 27 Medlemmer; i Fjor var der en Nedgang paa 81, saa det er jo en glædelig Fremgang. Men vi har jo tidligere været oppe mellem de 1000 og 1100 Medlemmer, saa der er et Stykke Vej tilbage, før Stillingen før Krisetiden er vundet tilbage. Vi foreslaar vore Medlemmer at agitere

lidt for os blandt Venner og Bekendte; jo flere vi er, des større Opgaver kan vi paatage os.

En Opgørelse viser, at vort Lager d. 1. Febr. 33 omfattede c. 2900 Aarbøger og 1580 andre Skrifter; hos vor Kommissionær, P. Haase & Søn, Kbh., har vi 290 Aarbøger og 720 andre Bøger; ialt raadede vi saaledes over c. 5500 Bøger. Af vore Aarbøger er jo enkelte for længst udsolgt, ligesom H. V. Clausens »Fra Holbæk Amt« og Karoline Graves: »Ved Halleby Aa«, men af de senere Skrifter har vi rigelige Oplag. Vore Medlemmer kan til nedsatte Priser erhverve, hvad de har Interesse af; se Aarbogens Bagside. Mange af Bøgerne kan udmærket anvendes som Gave til historisk interesserede Bekendte.

— Til Slut skal vi gøre opmærksom paa, at Fru Fanny Fangs store Afhandling: »Handelsmand og Slagter« vil blive afsluttet i Aarbogen 1935. Efter Forhandling med Københavns Amts hist. Samfund trykkes hele Afhandlingen her hos os og udsendes til Vinter som en selvstændig Bog til alle vort Nabosamfunds Medlemmer. Da vi jo i de senere Aar har udgivet flere »Særbøger«, foretrak vi at dele Afhandlingen og bringe den i to Aarbøger.

Albert Thomsen.

Af Historisk Samfunds Regnskab for 1933.

I n d t æ g t e r:

Kassebeholdning fra 1932	Kr.	310,59
Tilskrevne Renter	»	15,86
Tilskud fra Stat, Amt, Kommuner og Sparekasser ...	»	705,00
Tilskud fra Carlsbergfondet	»	1000,00
Kontingent fra Medlemmer (incl. Porto)	»	3156,95
Salg af Skrifter	»	165,00
Indtægter ved Sommermødet	»	224,00
		Kr. 5577,40

U d g i f t e r:

Aarbøgernes Fremstilling (Trykning, Hæftning og Clicheer)	»	2797,65
Forfatterhonorarer	»	909,00
Udsendelsesudgifter	»	438,07
Møder	»	152,15
Sommerudflugten	»	238,06
Administration o. l.	»	620,63
Diverse Udgifter	»	127,76
		Kr. 5283,32
Kassebeholdning at overføre	»	294,08
		Kr. 5577,40

Regnskabet paategnet:

Det attesteres herved, at ovenstaaende Regnskab er i Overensstemmelse med Bilag og Kassebog. Kassebeholdning og Sparekassebøger er forevist os.

H o l b æ k, d. 31. Januar 1934.

A. Tilly.

A. P. M. Ringdal.